

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 20 maj 1999 att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté för att utreda frågor om ansvar och påföljder för psykiskt störda lagöverträdare. Till ordförande i kommittén förordnades rikspolischefen Sten Heckscher.

Riksdagsledamoten Christel Anderberg, sjuksköterskan Katrine Arvidsson (t.o.m. 2000-10-08), advokaten Lena Isaksson, riksdagsledamoten Göran Norlander, riksdagsledamoten Catherine Persson, riksdagsledamoten Claes Stockhaus, kommunalrådet Pelle Svensson, biologen Helen Uliczka (fr.o.m. 2000-10-09), riksdagsledamoten Gunnel Wallin, riksdagsledamoten Ingemar Vänerlov och riksdagsledamoten Helena Zakariasén har såsom ledamöter ingått i kommittén.

Sakkunniga i kommittén har varit professorn Per Ole Träskman och justitierådet Dag Victor.

Kommitténs experter har varit professorn Henrik Belfrage, ämnesrådet Agneta Bäcklund (t.o.m. 2001-02-25), chefsrådgivaren Gunnar Engström, professorn Anders Forsman, verksamhetschefen Frances Hagelbäck Hansson, hovrättsassessorn Lars Hedengran (fr.o.m. 2000-03-14), överdirektören Gunnar Holmberg, socialkonsulenten Annalena Holmgren (fr.o.m. 2000-12-01), chefsåklagaren Agneta Isborn Lind, departementssekreteraren Charlotte Lenman (fr.o.m. 2000-02-07 t.o.m. 2000-03-13), kanslirådet Claes Lindgren (fr.o.m. 2001-03-29), departementsrådet Anders Perklev (fr.o.m. 2001-02-12), juristen Anders Printz, överdirektören Nina Rehnqvist-Ahlberg, rådmannen Stefan Reimer och departementssekreteraren Per-Erik Rinsell (t.o.m. 2000-02-06).

Som sekreterare i kommittén har tjänstgjort hovrättsassessorn Katarina Adolfson, Annalena Holmgren (fr.o.m. 2000-09-01 t.o.m. 2000-11-30) och Stefan Reimer (fr.o.m. 1999-11-01).

Kommittén har antagit namnet Psykansvarskommittén (Ju 1999:08).

Kommittén överlämnar härmed sitt betänkande *Psykisk störning, brott och ansvar* (SOU 2002:3).

Utredningsuppdraget är med detta slutfört.

Stockholm i december 2001

Sten Heckscher

Christel Anderberg

Lena Isaksson

Göran Norlander

Catherine Persson

Claes Stockhaus

Pelle Svensson

Helen Uliczka

Gunnel Wallin

Ingemar Vänerlöv

Helena Zakariasén

/Katarina Adolfson

/Stefan Reimer

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	13
<i>Sammanfattning</i>	15
<i>Summary</i>	25
<i>Författningsförslag</i>	37
1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	37
2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	51
3 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken	59
4 Förslag till lag (2002:000) om verkställighet av samhällsskyddsåtgärder	60
5 Förslag till lag (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning	65
6 Förslag till lag (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare	71
7 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård	76
8 Förslag till lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt	93
9 Förslag till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal	96
10 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken	98
11 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	100
12 Förslag till lag om ändring i delgivningslagen (1970:428)	103
13 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar	105
14 Förslag till lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom	107
15 Förslag till lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.	112
16 Förslag till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.	115
17 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)	116
18 Förslag till lag om ändring i brottsskadelagen (1978:413)	118

19	Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).....	119
20	Förslag till lag om ändring i konsumentförsäkringslagen (1980:38).....	120
21	Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).....	121
22	Förslag till lag om ändring i polislagen (1984:387).....	124
23	Förslag till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.	126
24	Förslag till lag om ändring i lagen (1994:459) om arbetsförmedlingsregister.....	127
25	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister.....	128
26	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.....	132
27	Förslag till lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister.....	134

Bakgrund

1	<i>Uppdraget och dess genomförande</i>	139
1.1	Kommitténs uppdrag.....	139
1.2	Kommitténs arbete.....	140
2	<i>Nuvarande ordning</i>	143
2.1	Regleringen i brottsbalken.....	143
2.1.1	1991 års reform.....	143
2.1.2	Fängelseförbudet.....	143
2.1.3	Straffflindring.....	144
2.1.4	Överlämnande till rättspsykiatrisk vård.....	144
2.1.5	Närmare om begreppet ”allvarlig psykisk störning”.....	145
2.1.6	Rättspraxis.....	146
2.2	Det rättspsykiatriska beslutsunderlaget.....	149
2.2.1	Krav på medicinsk utredning.....	149
2.2.2	§ 7-intyg.....	149
2.2.3	Rättspsykiatrisk undersökning.....	150
2.2.4	Yttrande från Rättsliga rådet.....	150
2.3	Åtalsunderlåtelse och nedläggning av förundersökningen.....	151
2.3.1	Åtalsunderlåtelse.....	151
2.3.2	Nedläggning av förundersökningen.....	152
2.4	Upphörande av rättspsykiatrisk vård.....	153
2.4.1	Rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprovning.....	153

2.4.2	Rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivnings- prövning	154
2.5	Psykiatrisk vård för fängelsedömda	154
2.5.1	Rätten till psykiatrisk vård	154
2.5.2	Rättspsykiatrisk vård	155
2.5.3	Svensk studie om psykiatrisk vård för fängelsedömda	155
2.6	Tillfällig sinnesförvirring	157
2.7	Vissa funktionshindrade lagöverträdare	158
2.7.1	Bakgrund	158
2.7.2	Åtalsunderlåtelse	158
2.7.3	Straffflindring	159
2.7.4	Vissa statistiska uppgifter	159
2.8	Ansvar för den rättspsykiatriska vården	160
2.8.1	Nuvarande ansvarsordning	160
2.8.2	Omfattningen av LRV-vården	161
2.8.3	Kostnaderna för den rättspsykiatriska vården	161
3	<i>Kortfattad historik och frågans tidigare behandling</i>	163
3.1	Psykisk sjukdom och straffrättsligt ansvar	163
3.1.1	Den allmänna utvecklingen	163
3.1.2	Frågans tidigare behandling	165
3.2	Tillfällig sinnesförvirring	168
3.3	Utvecklingsstörda lagöverträdare	170
3.3.1	Vård i specialsjukhus införs	170
3.3.2	Vård i specialsjukhus avskaffas	171
3.3.3	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) införs	173
4	<i>Internationella förhållanden</i>	175
4.1	Utländsk rätt	175
4.1.1	Danmark	175
4.1.2	Norge	178
4.1.3	Finland	180
4.1.4	Nederländerna	182
4.1.5	Schweiz	185
4.1.6	Österrike	186
4.1.7	Tyskland	187
4.1.8	Italien	188
4.1.9	Frankrike	189
4.1.10	England och Wales	190
4.1.11	Kanada	195
4.1.12	Australien	197

4.2	Internationella konventioner och riktlinjer	197
4.2.1	FN-dokument	198
4.2.2	Europaråds-dokument	199
4.2.3	Riktlinjer från World Psychiatric Association	207
5	<i>Straffansvarsutredningens modellförslag</i>	209
5.1	Bakgrund	209
5.2	Reformbehovet	209
5.3	Modellförslaget	210

Överväganden och förslag

6	<i>Behovet av en reform</i>	215
6.1	Problem med nuvarande ordning	215
6.1.1	Vårdfrågor	215
6.1.2	Straffrättsliga frågor	216
6.1.3	Samhällsskyddsfrågor	218
6.1.4	Vissa andra frågor	219
6.2	Slutsats	220
7	<i>Allmänna utgångspunkter</i>	221
7.1	Inledning	221
7.2	Mer vård där det behövs	222
7.3	Ett humanare reaktionssystem	223
7.4	Ett mer ändamålsenligt reaktionssystem	223
7.5	Mera proportionalitet och förutsebarhet	224
7.6	En verklig och etiskt försvarbar ansvarsprövning	224
7.7	Samhällsskydd vid grova brott mot liv eller hälsa	225
7.8	Ett mera renodlat reaktionssystem	226
7.9	Svårigheterna att skapa ett perfekt system	226
8	<i>Straffrättsligt ansvar</i>	229
8.1	Inledning	229
8.2	Argument för tillräknelighetskravet	230
8.2.1	Skuldprincipen	230
8.2.2	Allmänpreventiva överväganden knutna till ändamålet bakom straffbestämmelserna	233
8.2.3	Systematiska skäl	234
8.2.4	Undvikande och förtydligande av intressekonflikter	235
8.2.5	Det internationella argumentet	238
8.2.6	Anpassning till senare års straffrättspolitik	238
8.3	Argument mot tillräknelighetskravet	239

8.3.1	Behandlingstankens fortsatta betydelse	239
8.3.2	Motverkar särbehandling och stigmatisering.....	241
8.3.3	Senare års utveckling för psykiskt sjuka.....	242
8.3.4	Ansvarets betydelse för behandlingen	243
8.3.5	Pragmatiska skäl	244
8.3.6	Rättsliga svårigheter	244
8.4	Kommitténs bedömning och ställningstagande.....	245
8.4.1	Bör ett krav på tillräknelighet införas?	245
8.4.2	Närmare om utformningen av tillräknelighetskravet	247
8.4.3	Fängelseförbudet och övriga inskränkningar i påföljdsvalet avskaffas.....	250
9	<i>Påföljder och psykiatrisk vård i ett reformerat system</i>	251
9.1	Inledning	251
9.2	Psykiatrisk vård vid frihet från ansvar	252
9.3	Påföljdsbestämning och psykiatrisk vård i ansvarsfallen.....	253
9.3.1	Allmänna påföljdsregler i kombination med vård	253
9.3.2	Psykiatrisk vård åt fängelsedömda	258
9.4	Vissa funktionshindrade lagöverträdare.....	260
9.4.1	Bakgrund.....	260
9.4.2	En ny form för verkställighet av fängelse.....	261
9.4.3	Tillämpningsområdet	262
9.4.4	Utformningen av slutet boende.....	263
9.4.5	Ansaret för verkställigheten.....	264
10	<i>Samhällsskyddet i ett reformerat system</i>	265
10.1	Inledning	265
10.2	Vårt uppdrag.....	266
10.3	Samhällsskyddsproblem i det nuvarande systemet	267
10.4	Riskbedömningar och det straffrättsliga systemet	268
10.5	Samhällsskyddet vid påföljdsbestämningen och valet av verkställighetsform.....	274
10.6	Närmare om samhällsskyddsåtgärder.....	276
10.6.1	I vilka situationer skall en samhällsskyddsåtgärd kunna tillämpas?.....	276
10.6.2	Hur verkställigheten skall gå till.....	278
11	<i>Det rättspsykiatriska beslutsunderlaget</i>	283
11.1	Inledning	283
11.2	Behovet av rättspsykiatriskt beslutsunderlag	283
11.2.1	Frågan om ansvarsfrihet.....	283
11.2.2	Behovet av en samhällsskyddsåtgärd.....	284

11.2.3	Omprövning av en samhällsskyddsåtgärd.....	284
11.3	Rättspsykiatriska utredningar i ett reformerat system.....	284
11.3.1	Ansvars- och samhällsskyddsutredning.....	285
11.3.2	Uppgift om vård- och omsorgsbehov.....	285
11.3.3	Utförandet av utredningarna	287
11.3.4	Vid vilken tidpunkt bör beslut om ansvars- eller samhällsskyddsutredning få fattas?	288
12	<i>Ansvaret för den rättspsykiatriska vården</i>	293
12.1	Problem med dagens system	293
12.1.1	En kartläggning av problemen.....	293
12.1.2	Tidigare kartlagda problem.....	296
12.2	Grundläggande krav på en ny organisation.....	297
12.2.1	Inledning	297
12.2.2	Allmänna organisatoriska principer.....	297
12.2.3	Koppling till nytt straffrättsligt regelverk.....	300
12.2.4	Problem som måste lösas	301
12.3	Olika tänkbara lösningar	303
12.3.1	Inledning	303
12.3.2	Myndighetsmodellen	304
12.3.3	Statsbidragsmodellen	304
12.3.4	Alternativa lösningar som har förkastats	305
12.4	Vårt förslag.....	306
12.4.1	Inledning	306
12.4.2	En närmare analys av modellerna.....	306
12.4.3	En kombination av modellerna.....	311
12.4.4	En förstärkt statsbidragsmodell	314
13	<i>Övriga frågor</i>	321
13.1	Inledning	321
13.2	Andra följder av brott än straff eller påföljd	321
13.2.1	Skadestånd och annan ersättningsskyldighet på grund av brott.....	322
13.2.2	Förverkande, utvisning och annan särskild rättsverkan.....	325
13.3	Processuella frågor	326
13.3.1	Brottmålsdomen och otillräknelighet	326
13.3.2	Reformatio in pejus.....	331
13.4	Registerfrågor.....	332
13.4.1	Belastningsregistret.....	332
13.4.2	Det rättspsykiatriska forskningsregistret	334
13.4.3	Övriga registerförfattningar och författningar om uppgiftslämnande.....	336

13.5	Förverkande av rätten att ta arv eller testamente m.m.	337
13.6	Barns straffrättsliga ansvar.....	339
13.7	Andra typer av följändringar.....	340
14	<i>Ikraftträdande och övergångsfrågor</i>	341
14.1	Ikraftträdande	341
14.2	Övergångsfrågor.....	341
14.2.1	Grundläggande bestämmelser att beakta	341
14.2.2	De nya reglernas tillämplighet på tidigare begångna gärningar	342
15	<i>Genomförandet av reformen</i>	347
15.1	Ekonomiska konsekvenser	347
15.1.1	Utgångspunkter för våra kostnadsberäkningar	347
15.1.2	De beräknade kostnadskonsekvenserna av våra förslag.....	349
15.2	Konsekvenser för staten och den kommunala ekonomin.....	356
15.2.1	Behovet av ett förslag till finansiering	356
15.2.2	Den kommunala finansieringsprincipen	356
15.2.3	Vår uppskattning av regleringsbeloppets storlek.....	357
15.3	Konsekvenser för brottsligheten	358
15.4	Övriga konsekvenser av våra förslag	360
15.4.1	Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen.....	360
15.4.2	Konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet.....	360
15.4.3	Konsekvenser för personlig integritet.....	361
15.4.4	Konsekvenser i övrigt samt prövning av offentliga åtaganden	361
16	<i>Författningskommentar</i>	363
16.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	363
16.2	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	382
16.3	Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken.....	387
16.4	Förslaget till lag om verkställighet av samhällsskydds- åtgärder.....	387
16.5	Förslaget till lag om rättspsykiatrisk utredning.....	392
16.6	Förslaget till lag om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare.....	398
16.7	Förslaget till lag om ändring i lagen om rättspsykiatrisk vård	405
16.8	Förslaget till lag om ändring i lagen om kriminalvård i anstalt	411
16.9	Förslaget till lag om ändring i lagen om försäkringsavtal.....	412

16.10 Förslaget till lag om ändring i lagen om införande av nya rättegångsbalken.....	412
16.11 Förslaget till lag om ändring i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.....	413
16.12 Förslaget till lag om ändring i delgivningslagen.....	413
16.13 Förslaget till lag om ändring i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar	413
16.14 Förslaget till lag om ändring i lagen om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.....	413
16.15 Förslaget till lag om ändring i lagen om beräkning av strafftid m.m.....	414
16.16 Förslaget till lag om ändring i lagen om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.	414
16.17 Förslaget till lag om ändring i passlagen.....	414
16.18 Förslaget till lag om ändring i brottsskadelagen	415
16.19 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen.....	415
16.20 Förslaget till lag om ändring i konsumentförsäkringslagen	415
16.21 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen	416
16.22 Förslaget till lag om ändring i polislagen.....	416
16.23 Förslaget till lag om ändring i lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m.	417
16.24 Förslaget till lag om ändring i lagen om arbetsförmedlingsregister	417
16.25 Förslaget till lag om ändring i lagen om belastningsregister	417
16.26 Förslaget till lag om ändring i lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.....	418
16.27 Förslaget till lag om ändring i lagen om rättspsykiatriskt forskningsregister.....	419
<i>Referenser</i>	421
Bilaga 1 Kommittédirektiv	435
Bilaga 2 Ansvar för den rättspsykiatrisk vården – bakgrund.....	451
Bilaga 3 Frågor angående organisation och ekonomiskt ansvar för den rättspsykiatriska vården (enkät I)	465
Bilaga 4 Frågor angående kostnader för rättspsykiatrisk vård (enkät II)	467
Bilaga 5 Utkast till lag om betalningsansvar avseende psykiatrisk vård för lagöverträdare jämte kortfattade kommentarer....	469
Bilaga 6 Från farlighet till risk - senare års utveckling inom forskning och tillämpning av risk- och farlighetsbedömningar (av Henrik Belfrage).....	477
Bilaga 7 Bilaga angående brott mot liv eller hälsa	487

Förkortningar

bet.	betänkande
BrB	Brottsbalken
BrP	Lagen (1964:163) om införande av brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
dir.	direktiv
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta domstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland
JT	Juridisk Tidskrift
JuU	Justitieutskottet
KvaL	Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt
LPT	Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LRPU	Lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning
LRV	Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård
LSPV	Lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LUL	Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
mot.	motion
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II
NTfK	Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab
prop.	proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
Rpfl	Lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister
RPU	rättspsykiatrisk undersökning
rskr.	riksdagsskrivelse
SFS	Svensk författningssamling
SiS	Statens institutionsstyrelse

SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SL	Strafflagen ¹
SvJT	Svensk Juristtidning
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalk

¹ I kapitel 4 om utländsk rätt används förkortningen SL också beträffande den danska, norska och finska strafflagen

Sammanfattning

Bakgrund

Vi har haft i uppdrag att föreslå en reformerad reglering av det straffrättsliga ansvaret för psykiskt störda lagöverträdare samt formerna för ingripanden mot dem. Enligt våra direktiv skall reformen åstadkomma en ordning som innebär att psykiskt störda personer som begår brott och som är straffrättsligt ansvariga kan dömas till en påföljd som tillgodoser kravet på ett rimligt ingripande med hänsyn till det begångna brottet. Reformen skall också syfta till att psykiatrin inte skall bära ett ansvar för straffrättsliga aspekter eller behovet av samhällsskydd under längre tid än som motiveras av ett vårdbehov.

Behovet av en reform

Behovet av en reform måste ses mot bakgrund av de problem som dagens system ger upphov till. Dessa kan systematiskt hänföras till tre olika undergrupper, nämligen vårdfrågor, straffrättsliga frågor och samhällsskyddsfrågor. De viktigaste problemen är följande.

Vårdfrågor

Vårdfrågorna gäller etiska konflikter i vården och svårigheter att tillgodose lagöverträdarens vårdbehov. Följande problem bör särskilt uppmärksammas.

- Systemet med särskild utskrivningsprövning medför att personer kan hållas kvar i slutenvård trots att sådan vård inte behövs av medicinska skäl eller att någon adekvat vård inte står till buds. Detta har gett upphov till etiska konflikter i vården. Fortsatt rättspsykiatrisk vård riskerar att bli en form av maskerad förvaring där psykiatrin används för andra syften än vård och behandling.

- Det finns ett stort och ökande antal intagna i kriminalvårdsanstalt som har psykiska problem. Kriminalvårdens möjligheter att ge vård är

dock begränsade. Det är också svårt att i vart fall fullt ut tillgodose behoven för kriminalvårdspatienter i den allmänna sjukvården.

- Samtidigt kan det konstateras att personer som döms till överlämnande till rättspsykiatrisk vård för förhållandevis mindre allvarlig brottslighet vårdas under mycket långa tider och till stora kostnader. Det kan sättas i fråga om det nuvarande systemet medför att vårdbehovet tillgodoses på ett ändamålsenligt sätt.

Straffrättsliga frågor

Problemen som rör straffrättsliga frågor har att göra med ansvarsprövningen och påföljdsbestämningen för psykiskt störda lagöverträdare. Följande frågeställningar bör särskilt lyftas fram.

- Bestämmelsen i 30 kap. 6 § BrB (fängelseförbudet) kan leda till att ingen tillräckligt ingripande påföljd kan dömas ut. Om någon begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får påföljden inte bestämmas till fängelse. Men om det vid domstillfället inte längre föreligger någon allvarlig psykisk störning, kan påföljden inte heller bestämmas till rättspsykiatrisk vård. Detta är otillfredsställande och gör att det ibland är svårt att hitta en lämplig och tillräckligt ingripande påföljd, särskilt om brottet är allvarligt. Begås t.ex. flera mord, är det inte rimligt att de enda påföljder som kan komma ifråga är villkorlig dom eller skyddstillsyn.

- Det är knappast heller rimligt att anse en person som vid gärningstillfället var akut psykotisk och vars uppfattning om sakförhållandena helt saknade förankring i verkligheten som straffrättsligt ansvarig, även om han skulle kunna anses ha uppsåt till sin gärning. Däremot kan det naturligtvis i en sådan situation finnas skäl att tillgripa andra reaktioner som grundas på vårdbehov eller samhällsskydd.

- Det finns också en tendens att domstolarna alltför lätt anser att psykiskt störda personer begår gärningen med uppsåt, trots att det i ett sådant fall kan vara särskilt svårt att göra den bedömningen.

- Det nuvarande fängelseförbudet leder också till att vissa påföljder eller verkställighetsformer inte får användas för psykiskt störda lagöverträdare. Detta gäller t.ex. villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med samhällstjänst, skyddstillsyn med s.k. kontraktsvård samt verkställighet av fängelse genom intensivövervakning med elektronisk kontroll. Den nuvarande särbehandlingen kan således leda till att psykiskt störda lagöverträdare får en strängare påföljd än andra lagöverträdare eller till att de utesluts från annars lämpliga verkställighetsformer.

- Det förhållandet att överlämnande till vård är en särskild påföljd leder också till komplikationer när olika bedömningar görs beträffande vårdbehovet. Som exempel kan nämnas situationen att tingsrätten har dömt till påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård och det sedan vid hovrättsprocessen framkommer att något vårdbehov inte längre föreligger. Om den tilltalade då återkallar sitt överklagande, kan vårddomen ändå stå fast, men någon vård i princip inte komma till stånd.

Samhällsskyddsfrågor

Samhällsskyddsfrågorna avser samhällets behov och möjligheter att skydda sig mot personer som har en hög benägenhet att återfalla i allvarliga brott på grund av sitt psykiska tillstånd. Följande problem bör särskilt framhållas.

- För att samhällsskyddsaspekten skall tillmätas självständig betydelse vid bestämmande av en brottspåföljd krävs att den tilltalade fälls till ansvar. Vidare krävs att påföljden bestäms till rättspsykiatrisk vård och att denna i sin tur förenas med särskild utskrivningsprövning. Är någon av dessa förutsättningar inte uppfyllda, saknas alltså i dag möjlighet att vid påföljdsbestämningen beakta samhällsskyddsintresset. Det gäller även om det rör sig om synnerligen allvarlig vålds- eller sexualbrottslighet och det föreligger en påtaglig risk för återfall i sådan brottslighet.

- En person som begått ett allvarligt brott och som ges påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård kan komma att friskförklaras efter kort tid och på så sätt komma ut i samhället igen. Detta upplevs av många som otillfredsställande från samhällsskyddssynpunkt. Tendensen anses vara att vårdtiderna vid mindre allvarlig brottslighet generellt sett är längre än de fängelsestraff som döms ut för motsvarande brott. Vid den allra allvarligaste brottsligheten tenderar i stället de utdömda fängelsestraffens längd att bli längre än motsvarande tider för den rättspsykiatriska vården.

Allmänna utgångspunkter för en reform

För att komma till rätta med de angivna problemen måste det nuvarande systemet enligt vår uppfattning reformeras. Vid reformen bör följande allmänna utgångspunkter vara vägledande.

Mer vård där det behövs

Ett reformerat system måste tillgodose vårdbehovet oberoende av vilken straffrättslig reaktion som följer på brottet. Det är allmänt känt att många som döms för olika brott, främst vålds- och sexualbrott, är i behov av psykiatrisk vård. Berättigade krav på humanitet talar för att gärningsmannens behov av vård får betydelse för hur påföljden verkställs. Också brottspreventiva skäl talar för detta. Vårdbehovet skall tillgodoses oberoende av vilken påföljd som har dömts ut i det enskilda fallet och skall grundas på en medicinsk bedömning.

Vårdbehovet skall med andra ord påverka själva verkställigheten av en påföljd, men inte själva valet av påföljd. Det ger dessutom större möjligheter att beakta vårdbehov som uppkommer under själva verkställigheten. Domstolens påföljdsval bör däremot, liksom för övriga grupper av lagöverträdare, styras av brottets straffvärde eller art eller om det är fråga om återfall i brott.

Ett humanare reaktionssystem

Ett reformerat system måste också präglas av humanitet. Om den psykiskt störde redan är föremål för erforderlig vård och något uttalat samhällsskyddsintresse inte föreligger, bör samhället i stor utsträckning kunna avhålla sig från att använda det straffrättsliga systemet.

Ett mer ändamålsenligt reaktionssystem

I ett reformerat system bör naturligtvis eftersträvas effektivare reaktioner i den meningen att reaktionerna skall kunna verkställas på ett ändamålsenligt sätt. Val av påföljder och verkställighetsformer skall inte vara beroende av kostnadshänsyn utan styras av situationens krav och behov. Rollfördelningen mellan inblandade aktörer måste dessutom vara tydlig och ändamålsenlig samt präglas av konsekvens. Frågan om sambandet mellan utförandet, kostnadsansvaret och finansieringen av verkställigheten av olika straffrättsliga reaktioner för psykiskt störda lagöverträdare kommer här i blickpunkten.

Mera proportionalitet och förutsebarhet

I det reformerade systemet bör som huvudregel eftersträvas att de allmänna principerna för straffmätning och påföljdsval i högre grad än i dag styr och sätter upp ramarna för det straffrättsliga ingripandet, om gärningsmannen döms till straffrättsligt ansvar. En sådan ordning främjar berättigade krav på förutsebarhet, likabehandling och proportionalitet. En följd av detta blir att ju svårare brottet är desto mer ingripande blir också påföljden. Om påföljderna på detta sätt huvudsakligen styrs av hur allvarligt brottet är, undviks sannolikt de för det allmänna rättsmedvetandet stötande fall där någon relativt snart efter att ha begått ett grovt vålds- eller sexualbrott, som han lagförts för, blir utskriven från vården och därmed har verkställt den ådömda vårdpåföljden.

En verklig och etiskt försvarbar ansvarsprövning

En ökad användning av allmänna regler för påföljdsbestämning för psykiskt störda lagöverträdare bör kopplas till en starkare fokusering på ansvarsledet. I det fåtal fall där gärningsmannens psykiska tillstånd har varit sådant att verklighetsuppfattningen helt har förändrats eller präglats av en synnerligen höggradig tvångsmässighet i handlandet framstår det inte som etiskt försvarbart att över huvud taget döma ut något straffrättsligt ansvar. Essensen i den för moderna rättsstater så viktiga s.k. skuldprincipen är att endast den som kan rå för sin gärning skall hållas ansvarig och straffas för denna. Om skuldprincipen tillåts få ett större genomslag och ansvarsledet därigenom får ökad tyngd även för psykiskt störda lagöverträdare, skulle det medföra en solidare och mer etiskt försvarlig grund för den straffrättsliga hanteringen av denna grupp. I det sammanhanget är det värt att notera att en gärningsman, som utan att vara psykiskt störd utan av annan anledning är tillfälligt sinnesförvirrad i gärningsögonblicket, normalt går fri från ansvar redan enligt gällande rätt.

Samhällsskyddet skall beaktas vid grova brott mot liv eller hälsa

Frågan om och i så fall på vilket sätt som intresset av samhällsskydd skall tillåtas påverka den straffrättsliga hanteringen av psykiskt störda lagöverträdare är komplicerad och förknippad med svåra etiska konflikter. Man kan emellertid inte bortse från samhällsskyddsintresset i detta sammanhang. Samhället har legitima skäl att ta hänsyn till samhällsskyddsaspekten, framför allt vid grova brott mot liv eller hälsa. Mot bakgrund av de svårigheter som dock alltid är förknippade med att för-

utse återfall i brott måste en utgångspunkt vara att det är fråga om allvarlig brottslighet av särskilt integritetskränkande slag, dvs. i princip måste det röra sig om brott som riktar sig mot någons liv eller hälsa. Dessutom bör det krävas att återfallsrisken bedöms som påtaglig. I dessa situationer kan man nämligen försvara att samhällsskyddet särskilt beaktas.

Ett mer renodlat reaktionssystem

I ett reformerat system bör så långt det är möjligt göras tydliga skillnader mellan omständigheter som rör straffrättsligt ansvar, vårdbehov och intresset av samhällsskydd. I viss utsträckning torde risken för etiska och andra konflikter mellan dessa olika aspekter därigenom minska. I andra fall innebär en ökad renodling att man på ett tydligare sätt än i dagens system uppmärksammar de konflikter som kan finnas, vilket i sin tur bör leda till att en tydlig prioritering mellan de olika aspekterna måste göras. Och även om de olika aspekterna till slut på något sätt måste vägas samman, innebär sannolikt en ökad renodling och tydligare gränser dem emellan att systemet blir mer logiskt uppbyggt, öppnare och enklare att tillämpa.

Vårt förslag till ett reformerat system

Ett restriktivt krav på tillräknelighet införs

Vi föreslår att tillräknelighet eller ansvarsförmåga åter blir ett krav för straffrättsligt ansvar. Tillräknelighetsregeln utformas restriktivt. Den kommer därför att träffa en mindre grupp än den som i dag omfattas av det s.k. fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB. Ansvarsfrihet föreligger enligt den föreslagna regeln, om gärningsmannen till följd av en allvarlig psykisk störning, en tillfällig sinnesförvirring, en svår utvecklingsstörning eller ett allvarligt demenstillstånd saknade förmåga att förstå innebörden av sin gärning eller att anpassa sitt handlande i enlighet med en sådan förståelse. Ett undantag från regelns tillämplighet gäller om gärningsmannen genom rus eller på annat liknande sätt själv vållat sin bristande förmåga.

Som en konsekvens av att tillräknelighetsrekvisitet införs upphävs fängelseförbudet och övriga inskränkningar i påföljdsvalet för psykiskt störda lagöverträdare som döms för brott.

Den som inte fälls till ansvar, eftersom tillräknelighetskravet inte är uppfyllt, men som har ett behov av psykiatrisk vård skall normalt få

detta behov tillgodosett enligt den allmänna vårdlagstiftningen, dvs. hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. I de fall det rör sig om gärningar som riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv eller hälsa skall dock åtgärder som grundas på intresset av samhällsskydd kunna dömas ut.

Allmänna påföljdsregler skall tillämpas om brott föreligger

Vi föreslår att de normala reglerna om påföljdsbestämning i princip skall gälla även psykiskt störda lagöverträdare som döms för brott. Överlämnande till rättspsykiatrisk vård avskaffas som särskild påföljd. Rättspsykiatrisk vård skall dock finnas kvar som benämning på sådan psykiatrisk tvångsvård som ges under verkställigheten av påföljder som innefattar frihetsberövande, under anhållnings- eller häktningstid och när en rättspsykiatrisk utredning görs.

Psykiatrisk vård skall tillgodoses oberoende av straffrättslig reaktion

Psykiskt störda lagöverträdare som döms till fängelse och som har behov av psykiatrisk vård skall i ett reformerat system ges sådan vård under verkställigheten av fängelsestraffet, antingen i frivillig form enligt hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) eller i form av tvångsvård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Frågan om vårdbehovet skall avgöras efter en rent medicinsk bedömning, antingen i form av ett särskilt vårdbeslut i en rättspsykiatrisk utredning eller genom ett vårdintyg. För att erforderlig vård skall komma till stånd i framtiden måste också kriminalvården bli bättre på att hantera frågor kring psykiskt störda. Kriminalvårdens ansvar i detta hänseende skall betonas ytterligare i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. Härutöver krävs organisatoriska och ekonomiska förändringar av den rättspsykiatriska vården som innebär att staten tar ett större ansvar för vården och att resurserna för denna fördelas annorlunda än i dag.

Psykiatrisk vård skall kunna utgöra ett särskilt skäl för skyddstillsyn och för skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (kontraktsvård) samt särskilt beaktas vid placering enligt 34 § lagen om kriminalvård i anstalt. Psykiatrisk vård som inletts i anslutning till brottet skall också kunna påverka påföljdsbestämningen enligt 29 kap. 5 § brottsbalken.

Slutet boende – en ny form av verkställighet av fängelse

Vi föreslår att en ny form för verkställighet av fängelse, slutet boende, införs för vissa funktionshindrade. Modellen skall vara ett slutet gruppboende uppbyggt enligt principerna i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Personalen skall ha särskilda kunskaper om funktionshindrade, och de boende skall erbjudas habiliterings- och rehabiliteringsåtgärder. Statens institutionsstyrelse skall ansvara för verkställigheten.

Beslutet om att verkställigheten av ett fängelsestraff skall ske i ett slutet boende kan fattas antingen i form av ett särskilt omsorgsbeslut i en rättspsykiatrisk utredning eller av kriminalvården. Kriminalvårdens ansvar att uppmärksamma funktionshindrades behov skall regleras i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Samhällsskyddsåtgärder – en ny reaktion i det straffrättsliga systemet

Vi anser att intresset av samhällsskydd i särskilda fall bör kunna beaktas som en självständig, kompletterande faktor. Detta bör vara möjligt i samband med påföljdsbestämningen och verkställigheten av straffrättsliga reaktioner för mycket allvarliga gärningar vilka riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv eller hälsa. En särskild form av reaktion, benämnd *samhällsskyddsåtgärd*, skall därför införas i det straffrättsliga systemet.

Samhällsskyddsåtgärder skall, om inte ett väsentligt intresse av samhällsskydd kan tillgodoses genom straff eller andra åtgärder, kunna beslutas för den som begått straffbelagda gärningar i två olika situationer. Dels som en åtgärd i samband med gärningar som inte medför ansvar på grund av otiltränelighet men där samhällets intresse av skydd gör sig starkt gällande. Dels som en tidsbestämd påföljd vid synnerligen allvarliga brott mot liv eller hälsa i fall det föreligger en påtaglig återfallsrisk samtidigt som det frihetsberövande som annars skulle ha dömts ut inte är tillräckligt för att tillgodose samhällsskyddsintresset. Åtgärderna kommer därför att kunna omfatta även psykiskt störda lagöverträdare som i dag döms till tidsbestämda straff, t.ex. personer med personlighetsstörningar.

Rättspsykiatrisk vård skall vara ett viktigt inslag i verkställigheten, om ett psykiatriskt vårdbehov föreligger. Åtgärderna regleras i ett särskilt kapitel i BrB och i en särskild verkställighetslag.

Både frågan om en samhällsskyddsåtgärd skall dömas ut i ett brottmål och frågan om den skall bestå vid senare kontinuerliga ompröv-

ningar skall prövas av allmän domstol. Beslut om verkställighet eller vistelser i frihet skall beslutas av respektive verkställighetsmyndighet. Om åklagaren motsätter sig ett sådant beslut i ett särskilt fall, skall dock frågan i stället prövas av allmän domstol.

Rättspsykiatriska utredningar i ett reformerat system

Två nya utredningsformer införs, ansvarsutredning och samhällsskyddsutredning, i stället för dagens rättspsykiatriska undersökningar. En ansvarsutredning skall ge underlag för att pröva frågan om tillräknelighet och en samhällsskyddsutredning för att bedöma behovet av en samhällsskyddsåtgärd.

Staten tar ett större ansvar för den rättspsykiatriska vården

Staten skall ta ett större ansvar för den rättspsykiatriska vården genom att överta finansieringen av vården. Driften skall dock ligga kvar hos sjukvårdshuvudmännen. Som ett första steg bör en förstärkt statsbidragsmodell ligga till grund för det ökade statliga ansvaret. Om de nuvarande problemen inom en försöksperiod om fyra år inte kan lösas på ett tillfredsställande sätt med en sådan modell, bör i stället en mera renodlad myndighetsmodell införas. En organisationskommitté bör omgående tillsättas med uppgift att genomföra förändringen. Kommittén bör också få till uppdrag att under försöksperioden fortlöpande följa verksamheten och utvärdera denna.

Övriga frågor

När det gäller skadestånd, förverkande och andra följder av en gärning skall en generell bestämmelse införas som med brott jämställer en gärning då gärningsmannen inte uppfyller det föreslagna kravet på tillräknelighet. En möjlighet till fastställelse i brottmål införs för att kunna pröva frågan om gärningsmannaskap i sådana fall och när det gäller vissa samhällsskyddsåtgärder. Den nuvarande påföljdsförbudsregeln i 1 kap. 6 § BrB som avser lagöverträdare under 15 år görs om till en ansvarsfrihetsregel. Följdändringar görs beträffande reglerna om förverkande av arv så att dessa skall omfatta också den som inte uppfyller kravet på tillräknelighet.

Ekonomiska konsekvenser

Våra förslag bör leda till en bättre och mer ändamålsenlig fördelning av de resurser som nu satsas på psykiatrisk vård för lagöverträdare. Detta bör medföra att fler lagöverträdare som har behov av psykiatrisk vård också får sådan vård, såväl under verkställigheten av en frihetsberövande påföljd som vid verkställighet ute i samhället. De totala kostnaderna för rättspsykiatrisk vård och annan psykiatrisk vård för lagöverträdare kommer inte att öka, men resursfördelningen blir annorlunda än i dagens system.

Ikraftträdande

Att genomföra vårt förslag innebär relativt omfattande förändringar. Det är dock mot bakgrund av de problem som finns med dagens system angeläget att detta sker snabbt. Mot bakgrund av att rimlig tid skall avsättas för remissbehandling, fortsatt beredning inom Regeringskansliet och behandling i riksdagen bedömer vi att reformen i sin helhet kan träda i kraft först den 1 januari 2004.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken¹

dels att 30 kap. 6 § och 31 kap. 3 § skall upphöra att gälla,
dels att det skall införas ett nytt kapitel, 32 kap., av följande lydelse,
dels att det i övrigt skall införas fem nya paragrafer, 1 kap. 2 a och
9 §§, 34 kap. 8 och 9 §§ samt 35 kap. 11 §, av följande lydelse,

dels att 1 kap. 3, 6 och 8 §§, 29 kap. 3 och 5 §§, 30 kap. 1 och 9 §§,
33 kap. 6 §, 34 kap. 1, 10 och 11 §§, 36 kap. 11, 12, 13 och 14 §§ samt
rubriken närmaste före 1 kap. 1 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Om brott och brottspåföljder

1 kap.

**Om brott, brottspåföljder och
samhällsskyddsåtgärder m.m.**

2 a §

*En gärning skall inte medföra
ansvar för den som till följd av
en allvarlig psykisk störning, en
tillfällig sinnesförvirring, en
svår utvecklingsstörning eller ett
allvarligt demenstillstånd har
saknat förmåga att inse gär-
ningens innebörd eller att an-
passa sitt handlande efter en
sådan insikt.*

¹ Senaste lydelse av
30 kap. 6 § 1991:1138
31 kap. 3 § 1991:1138

Vad som nu sagts gäller inte om gärningsmannen i anslutning till gärningen själv vållat sin bristande förmåga genom rus eller på något annat liknande sätt.

3 §²

Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

En straffbelagd gärning kan också föranleda en samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap.

6 §³

För brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd.

En gärning som någon begår innan han fyllt femton år skall inte föranleda straffrättsligt ansvar för honom. En sådan gärning får inte heller leda till att en samhällsskyddsåtgärd döms ut.

8 §⁴

Förutom påföljd kan brott, enligt vad *därom* är stadgat, föranleda förverkande av egendom, företagsbot eller annan särskild rättsverkan, så ock medföra skyldighet att *gälda* skadestånd.

Förutom påföljd kan brott, enligt vad *som* är föreskrivet *därom*, föranleda förverkande av egendom, företagsbot eller annan särskild rättsverkan *samt* medföra skyldighet att *betala* skadestånd. *I fall som avses i 2 a § första stycket och 6 § gäller vad som nu sagts om brott i stället en straffbelagd gärning.*

9 §

Vad som i denna balk eller annan författning föreskrivs om brott skall i tillämpliga delar gälla också sådana gärningar

² Senaste lydelse 1988:942

³ Senaste lydelse 1988:942

⁴ Senaste lydelse 1986:118

som avses i 2 a § första stycket och 6 §.

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

3 §⁵

Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,	2. om den tilltalade till följd av sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
2. om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,	2. om den tilltalade till följd av sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,	
4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla eller	4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla,
5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.	5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap, eller

6. om den tilltalade till följd av psykisk störning haft starkt nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

5 §⁶

Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,

⁵ Senaste lydelse 1994:458

⁶ Senaste lydelse 1988:942

5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks *eller*

7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,

8. om den tilltalade i anslutning till brottet har genomgått eller genomgår frivillig psykiatrisk vård eller psykiatrisk tvångsvård enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård *eller*

8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

9. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

30 kap. Om val av påföljd

1 §⁷

Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Bestämmelser om användningen av överlämnande till vård finns i 31 kap.

Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Bestämmelser om användningen av överlämnande till vård och samhällsskyddsåtgärder finns i 31 och 32 kap.

9 §⁸

Vid val av påföljd skall rätten som skäl för skyddstillsyn beakta om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet.

⁷ Senaste lydelse 1988:942

⁸ Senaste lydelse 1998:604

Som särskilda skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse kan rätten beakta

1. om en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet,

2. om den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans brottslighet,

3. om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten eller

4. om den tilltalade samtycker till att skyddstillsynen förenas med en föreskrift om samhällstjänst och en sådan föreskrift är lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter.

32 kap. Om samhällsskyddsåtgärder

1 §

Om straff eller andra åtgärder som vidtas i anledning av en straffbelagd gärning inte är tillräckliga för att tillgodose ett väsentligt intresse av samhällsskydd, får rätten besluta om en samhällsskyddsåtgärd enligt bestämmelserna i detta kapitel.

2 §

Har någon begått en straffbelagd gärning som riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv eller hälsa, men skall

*gärningen enligt 1 kap. 2 a § första stycket inte föranleda ansvar för honom, får rätten besluta om en **samhällsskyddsåtgärd**, om det med hänsyn till gärningsmannens psykiska tillstånd, tidigare begångna gärningar eller omständigheterna i övrigt föreligger en påtaglig risk för att han återfaller i sådana gärningar av allvarligt slag.*

3 §

En samhällsskyddsåtgärd som avses i 2 § får inte utan särskilt beslut om förlängning pågå längre än två år. Rätten får medge förlängning med sex månader i sänder efter ansökan av åklagare.

Samhällsskyddsåtgärden skall dock omedelbart upphävas när förutsättningar enligt 2 § inte längre föreligger.

4 §

*Om intresset av samhällsskydd inte är tillräckligt tillgodosett genom längden av det frihetsberövande som annars skulle dömts ut, får rätten, i stället för att döma till fängelse på viss tid, besluta att en **samhällsskyddsåtgärd** skall utgöra påföljd för brottet under följande förutsättningar.*

1. Den dömden har gjort sig skyldig till ett synnerligen allvarligt brott som riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv eller hälsa,

2. den dömden har tidigare dömts för sådant brott av all-

varligt slag,

3. det nu aktuella brottet har begåtts under påverkan av en psykisk störning och

4. det med hänsyn till hans psykiska tillstånd och övriga omständigheter föreligger påtaglig risk för att han återfaller i sådant brott av allvarligt slag.

Rätten skall i domslutet ange den minsta tiden för samhällsskyddsåtgärden (minimitiden). Denna skall pågå under minst den tid som svarar mot det fängelsestraff som skulle ha dömts ut med tillämpning av 26 och 29 kap.

5 §

En sådan samhällsskyddsåtgärd som avses i 4 § får inte upphävas innan tvåtredjedelar av den minimitid som anges i domslutet har passerats. När denna tidpunkt har passerats, skall dock samhällsskyddsåtgärden omedelbart upphävas om förutsättningar enligt 4 § 4 inte längre föreligger.

Om åtgärden upphävs innan minimitiden har passerats skall bestämmelserna om villkorlig frigivning enligt 26 kap. BrB tillämpas på motsvarande sätt beträffande den upphävda åtgärden. Vad som återstår av minimitiden skall därvid anses som straffåterstod.

6 §

En samhällsskyddsåtgärd som avses i 4 § får pågå längst till minimitidens slut utan särskilt

beslut om förlängning. Rätten får medge förlängning med sex månader i sänder efter ansökan av åklagare.

7 §

Närmare bestämmelser om verkställighet av samhällsskyddsåtgärder finns i lagen (2002:000) om verkställighet av samhällsskyddsåtgärder.

8 §

Om undanröjande av samhällsskyddsåtgärder och om vissa andra åtgärder, när den dömda har begått andra straffbelagda gärningar, föreskrivs i 34 kap.

33 kap. Om avräkning av anhållnings- och häktetid m. m.

6 §⁹

Om någon döms till fängelse på viss tid eller till sluten ungdomsvård eller om rätten med tillämpning av 34 kap. 1 § 1 förordnar att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och den dömda med anledning av misstanke om brott som prövats genom dom i målet har varit berövad friheten på sätt som enligt 19 a § första stycket lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. får tillgodoräknas som tid under vilken påföljden verkställts i anstalt eller vid ett särskilt ungdomshem, får rätten förordna att påföljden skall anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant förordnande är att den tid som den

Om någon döms till fängelse på viss tid eller till sluten ungdomsvård eller om rätten med tillämpning av 34 kap. 1 § 1 förordnar att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och den dömda med anledning av misstanke om brott som prövats genom dom i målet har varit berövad friheten på sätt som enligt 19 a § första stycket lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. får tillgodoräknas som tid under vilken påföljden verkställts i anstalt, *i slutet boende* eller vid ett särskilt ungdomshem, får rätten förordna att påföljden skall anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant förordnande är att den tid

⁹ Senaste lydelse 2000:175

utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa. som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om rätten undanröjer en villkorlig dom eller en skyddstillsyn och i stället dömer till fängelse på viss tid eller till slutet ungdomsvård, gäller första stycket även i fråga om sådana frihetsberövanden som anges i 19 a § andra stycket lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

Om någon döms till böter och med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, har varit berövad friheten på sätt som enligt första stycket får tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten förordna att påföljden skall anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

34 kap. Vissa bestämmelser om sammanträffande av brott och förändring av påföljd

1 §¹⁰

Har den som för brott dömts till fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn *eller* slutet ungdomsvård begått annat brott före domen eller begår han nytt brott efter domen men innan påföljden till fullo verkställts eller annars upphört, får rätten, med iakttagande av vad för vissa fall är föreskrivet i 2–7 §§, efter omständigheterna

1. förordna att den tidigare utdömda påföljden skall avse också det andra brottet,

2. döma särskilt till påföljd för detta brott, eller

3. om den tidigare domen vunnit laga kraft, undanröja den utdömda påföljden och för brotten döma till påföljd av annan art.

Har en skyddstillsyn förenats med fängelse enligt 28 kap. 3 §, skall vid tillämpningen av bestämmelserna i detta kapitel den utdömda fängelsepåföljden anses som en del av skyddstillsynen.

Har den som för brott dömts till fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, slutet ungdomsvård *eller samhällsskyddsåtgärd* begått annat brott före domen eller begår han nytt brott efter domen men innan påföljden till fullo verkställts eller annars upphört, får rätten, med iakttagande av vad för vissa fall är föreskrivet i 2–9 §§, efter omständigheterna

1. förordna att den tidigare utdömda påföljden skall avse också det andra brottet,

2. döma särskilt till påföljd för detta brott, eller

3. om den tidigare domen vunnit laga kraft, undanröja den utdömda påföljden och för brotten döma till påföljd av annan art.

¹⁰ Senaste lydelse 1998:604

8 §

Är den tidigare ådömda påföljden en samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 4 § får endast meddelas förordnande enligt 1 § 1. Rätten skall i samband med förordnandet fastställa en ny minimitid för åtgärden, om det inte föreligger särskilda skäl mot detta.

9 §

Döms någon till en samhällsskyddsåtgärd, skall förordnande enligt 1 § 3 tillämpas, om det inte föreligger särskilda skäl som talar mot detta.

Är den undanröjda påföljden fängelse på viss tid och har den dömda begått den nya brottsligheten under prøvotid för villkorlig frigivning, skall vid bestämmande av minimitiden tas hänsyn till den villkorligt medgivna frihet som skulle ha kunnat förverkats om 4 § varit tillämplig. Vid bestämmande av minimitiden skall också i skälig utsträckning tas hänsyn till den tid som anses ha avtjänats i anstalt vid verkställighet av det tidigare straffet.

Döms med tillämpning av 1 § 2 eller 3 till en samhällsskyddsåtgärd för brott som begåtts innan den tidigare domen börjat verkställas, skall vid minimitidens bestämmande skälig hänsyn tas till vad som skulle ha dömts ut för båda brotten.

10 §¹¹

Har med tillämpning av 1 § 1 genom lagakraftvunnen dom förordnats, att fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn eller sluten ungdomsvård som dömts ut i tidigare mål skall avse ytterligare brott, och ändras den tidigare påföljden av högre rätt genom dom som vinner laga kraft, skall frågan om påföljd för sagda brott efter anmälan av åklagare på nytt prövas av domstol. Det samma skall gälla, när påföljd bestämts med tillämpning av 3 § andra stycket *eller* 7 § andra stycket och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid eller på sluten ungdomsvård skall verkställas, att den dömde begått brottet innan en påföljd som han dömts till för något annat brott börjat verkställas, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, skall, sedan domarna vunnit laga kraft, domstol efter anmälan av åklagare med tillämpning av 3 § andra stycket *eller* 7 § andra stycket bestämma vad den dömde skall undergå till följd av den dom som sist skall verkställas.

Har med tillämpning av 1 § 1 genom lagakraftvunnen dom förordnats att fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, sluten ungdomsvård *eller en samhällsskyddsåtgärd* som dömts ut i tidigare mål skall avse ytterligare brott, och ändras den tidigare påföljden av högre rätt genom dom som vinner laga kraft, skall frågan om påföljd för sagda brott efter anmälan av åklagare på nytt prövas av domstol. Det samma skall gälla, när påföljd bestämts med tillämpning av 3 § andra stycket, 7 § andra stycket *eller* 9 § tredje stycket och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid, på sluten ungdomsvård *eller på samhällsskyddsåtgärd* skall verkställas, att den dömde begått brottet innan en påföljd som han dömts till för något annat brott börjat verkställas, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, skall, sedan domarna vunnit laga kraft, domstol efter anmälan av åklagare med tillämpning av 3 § andra stycket, 7 § andra stycket *eller* 9 § tredje stycket bestämma vad den dömde skall undergå till följd av den dom som sist skall verkställas.

¹¹ Senaste lydelse 1998:604

11 §¹²

Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, villkorlig dom, skyddstillsyn eller slutna ungdomsvård, skall livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång en dom på fängelse på viss tid i minst två år *eller* slutna ungdomsvård i minst två år och en dom på böter eller förvandlingsstraff för böter som har meddelats innan de förstnämnda påföljderna har börjat verkställas, skall fängelsestraffet *eller utdömd slutna ungdomsvård* träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, *samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 4 §*, fängelse på viss tid, villkorlig dom, skyddstillsyn eller slutna ungdomsvård, skall livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång en dom på fängelse på viss tid i minst två år, slutna ungdomsvård i minst två år *eller samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 4 §* och en dom på böter eller förvandlingsstraff för böter som har meddelats innan de förstnämnda påföljderna har börjat verkställas, skall fängelsestraffet, *den slutna ungdomsvården eller samhällsskyddsåtgärden* träda i stället för den andra påföljden.

35 kap. Om bortfallande av påföljd*11 §*

Vad som i detta kapitel föreskrivs om påföljd skall gälla också en samhällsskyddsåtgärd. En sådan bortfaller om domen inte börjat verkställas innan tjugo år förflutit från det att domen vann laga kraft.

¹² Senaste lydelse 1998:604

36 kap. Om förverkande av egendom, företagsbot och annan särskild rättsverkan av brott

11 §¹³

Vad i lag eller författning är föreskrivet om särskild rättsverkan av att någon *dömes* till straff skall gälla även då annan påföljd som *omförmäles* i 1 kap. 3 § *å dömes*.

Vid tillämpningen av första stycket skall villkorlig dom och skyddstillsyn samt, om ej i domen annorlunda förordnas, överlämnande till särskild vård anses lika med fängelse. Därvid skall, om så förordnas, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård anses motsvara fängelse i minst sex månader.

Vad i lag eller *annan* författning är föreskrivet om särskild rättsverkan av att någon *döms* till straff skall gälla även då *någon döms till en* annan påföljd som *nämns* i 1 kap. 3 § *eller till en samhällsskyddsåtgärd*.

Vid tillämpningen av första stycket skall villkorlig dom, skyddstillsyn *och en samhällsskyddsåtgärd* samt, om *inte* i domen förordnas annorlunda, överlämnande till särskild vård anses lika med fängelse. Därvid skall, om så förordnas, skyddstillsyn, *en samhällsskyddsåtgärd* och överlämnande till särskild vård anses motsvara fängelse i minst sex månader.

12 §¹⁴

Förutsättes för förverkande av egendom eller annan särskild rättsverkan, som kan följa *å* brott, att någon dömts till påföljd, *må* rätten, om påföljd för brottet *eftergives*, i den mån omständigheterna föranleda därtill förordna, att sådan rättsverkan skall inträda.

Förutsättes för förverkande av egendom eller annan särskild rättsverkan, som kan följa *på ett* brott, att någon dömts till påföljd, *får* rätten, om påföljd för brottet *efterges*, i den mån omständigheterna föranleda därtill förordna, att sådan rättsverkan skall inträda.

En samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken skall anses som påföljd vid tillämpningen av denna bestämmelse.

¹³ Senaste lydelse 1986:118

¹⁴ Senaste lydelse 1986:118

13 §

Har *brott* begåtts av någon som inte fyllt femton år eller som handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning får rätten besluta om förverkande av egendom eller om annan särskild rättsverkan, som kan följa på *brottet*, endast om och i den mån det med hänsyn till hans psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

Har *en straffbelagd gärning* begåtts av någon som inte fyllt femton år eller som handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning får rätten besluta om förverkande av egendom eller om annan särskild rättsverkan, som kan följa på *gärningen*, endast om och i den mån det med hänsyn till hans psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

14 §¹⁵

Kan på grund av den brottsliges död eller av annan orsak påföljd *ej* längre *å dömas*, får egendom förklaras förverkad eller företagsbot åläggas på grund av brottet eller åtgärd föreskrivas till förebyggande av missbruk, endast om stämning i mål därom delgivits inom fem år från det brottet begicks. Talan får i sådant fall väckas av åklagare endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

Kan på grund av den brottsliges död eller av annan orsak påföljd *eller en samhällsskyddsåtgärd inte* längre *dömas ut*, får egendom förklaras förverkad eller företagsbot åläggas på grund av brottet eller åtgärd föreskrivas till förebyggande av missbruk, endast om stämning i mål därom delgivits inom fem år från det brottet begicks. Talan får i sådant fall väckas av åklagare endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

I fall som nu sagts skall vad i 35 kap. 3 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

¹⁵ Senaste lydelse 1986:118

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 20 kap. 1 §, 24 kap. 21 och 22 §§, 29 kap. 2 och 6 §§, 30 kap. 3 §, 31 kap. 1, 2 och 10 §§ samt 51 kap. 25 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap. Om rätt till åtal och om målsägande

1 §

Fråga om ansvar för brott *må ej* av rätten *upptagas, med mindre* åtal för brottet väckts. Rätten *äge* dock utan åtal *upptaga* fråga om ansvar för förseelse i rättegången.

En fråga om ansvar för brott får endast tas upp av rätten, om åtal för brottet *har* väckts. Rätten *får* dock utan åtal *ta upp en* fråga om ansvar för förseelse i rättegången.

I fall som avses i 1 kap. 2 a § brottsbalken får rätten, även om någon ansvarstalan enligt första stycket inte förs, ta upp och pröva frågan om den tilltalade har begått den åtalade gärningen och frågan om utdömande av samhällsskyddsåtgärder enligt 32 kap. 2 § brottsbalken. En sådan talan skall också väckas genom åtal.

24 kap. Om häktning och anhållande

21 §¹⁶

Döms den misstänkte för brottet och är han häktad, skall rätten, enligt de grunder som anges i detta kapitel, pröva om han skall stanna kvar i häkte till dess domen vinner laga kraft. Om den misstänkte inte är häktad, får rätten förordna att han skall

Döms den misstänkte för brottet och är han häktad, skall rätten, enligt de grunder som anges i detta kapitel, pröva om han skall stanna kvar i häkte till dess domen vinner laga kraft. Om den misstänkte inte är häktad, får rätten förordna att han skall

¹⁶ Senaste lydelse 1998:601

häktas. I fråga om tillstånd till restriktioner gäller bestämmelserna i 5 a §.

Vid tillämpningen av första stycket skall bestämmelserna i detta kapitel om häktning, i de fall där det finns risk för att den misstänkte undandrar sig straff, gälla även i de fall där det finns risk för att den misstänkte undandrar sig utvisning. Om rätten har beslutat om utvisning får den förordna om häktning trots att det för brottet inte är föreskrivet fängelse ett år eller däröver. Förordnandet om häktning skall dock inte gälla under den tid då den dömde avtjänar en frihetsberövande påföljd som han har dömts till i målet.

häktas. I fråga om tillstånd till restriktioner gäller bestämmelserna i 5 a §. *Med att den tilltalade döms för brottet jämföras i fall som avses i 30 kap. 3 § andra stycket en dom där det fastställs att han har begått den åtalade gärningen, om det i domen döms till en samhällsskyddsåtgärd.*

Vid tillämpningen av första stycket skall bestämmelserna i detta kapitel om häktning, i de fall där det finns risk för att den misstänkte undandrar sig straff, gälla även i de fall där det finns risk för att den misstänkte undandrar sig utvisning *eller en samhällsskyddsåtgärd*. Om rätten har beslutat om utvisning får den förordna om häktning trots att det för brottet inte är föreskrivet fängelse ett år eller däröver. Förordnandet om häktning skall dock inte gälla under den tid då den dömde avtjänar en frihetsberövande påföljd *eller en samhällsskyddsåtgärd* som han har dömts till i målet.

22 §¹⁷

Den som är gripen, anhållen eller häktad skall tas i förvar. Den som är gripen behöver dock inte tas i förvar om det inte är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med gripandet, ordning eller säkerhet. Den som häktas skall utan dröjsmål föras till häkte.

Om det är av synnerlig vikt att den häktade, för utredning av det brott som föranlett häktningen eller något annat brott som han är misstänkt för, förvaras på en annan plats än som anges i första stycket, får rätten på åklagarens begäran förordna att den häktade tills vidare inte skall föras till häkte. Rätten eller åklagaren får även besluta att den

¹⁷ Senaste lydelse 1998:24

häktade, sedan han förts till häkte, skall föras till en plats utom häktet för förhör eller annan åtgärd.

Om förvaring av den som är häktad och undergår eller har undergått rättspsykiatrisk *undersökning* finns särskilda bestämmelser.

Om förvaring av den som är häktad och undergår eller har undergått rättspsykiatrisk *utredning* finns särskilda bestämmelser.

29 kap. Om omröstning

2 §¹⁸

Över fråga, som hör till rättegången, skall röstas särskilt.

Över frågor som avser ansvar skall röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, skall dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall skall bedömas,

2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,

3. frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prøvotid eller verkställighet av påföljd, återstående frågor som avser ansvar.

Anser någon ledamot att den tilltalade skall överlämnas till särskild vård av annat slag än som avses i 31 kap. 1 a § brottsbalken, skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening

Anser någon ledamot att den tilltalade skall överlämnas till särskild vård av annat slag än som avses i 31 kap. 1 a § brottsbalken, skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening. *En samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken anses som påföljd vid tillämpningen av denna bestämmelse.*

6 §¹⁹

Beträffande i frågor som hör till rättegången och inte avser ansvar eller som rör enskilt anspråk samt i frågor enligt 5 § eller om rättegångskostnad gäller vad som föreskrivs i 16 kap. Beträffande häktning eller åt-

Beträffande i frågor som hör till rättegången och inte avser ansvar eller som rör enskilt anspråk samt i frågor enligt 5 § eller om rättegångskostnad gäller vad som föreskrivs i 16 kap. Beträffande häktning eller åt-

¹⁸ Senaste lydelse 1998:605

¹⁹ Senaste lydelse 1983:370

gärd som avses i 25–28 kap. tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket.

gärd som avses i 25–28 kap. tillämpas dock bestämmelserna i detta kapitel om omröstning i fråga om ansvar. Om det i brottmål förs talan om enskilt anspråk, skall rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket. *Detsamma skall gälla om det i domen fastställs att den tilltalade har begått den åtalade gärningen.*

30 kap. Om dom och beslut

3 §

Dom *må ej* avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar *eljest* enligt lag *må* av rätten *upptagas*. *Ej vare* rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.

Dom *får inte* avse *någon* annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning *har* förts eller fråga om ansvar *annars* enligt lag *får tas upp* av rätten. Rätten *är inte* bunden av *ett* yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.

Om den tilltalade är fri från ansvar enligt 1 kap. 2 a § brottsbalken, skall rätten, för det fall det yrkas av åklagaren, målsäganden eller den tilltalade, i domen fastställa om den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Om det yrkas av åklagaren, får också i domen prövas om den tilltalade skall dömas till en samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken.

31 kap. Om rättegångskostnad

1 §²⁰

Döms den tilltalade för brottet i ett mål där åklagaren för talan,

Döms den tilltalade för brottet *eller fastställs i dom enligt 30*

²⁰ Senaste lydelse 1996:1624

skall den tilltalade ersätta staten vad som enligt rättsens beslut betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten för kostnaden att hämta honom till rätten och för sådan kostnad för blodprovstagning och blodundersökning som avser den tilltalade och som har gjorts för utredning om brottet.

kap. 3 § andra stycket att han har begått den åtalade gärningen i ett mål där åklagaren för talan, skall den tilltalade ersätta staten vad som enligt rättsens beslut betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten för kostnaden att hämta honom till rätten och för sådan kostnad för blodprovstagning och blodundersökning som avser den tilltalade och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningskyldigheten omfattar dock inte kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans ombud eller försvarare som utsetts av honom.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Vad som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare.

Vad den tilltalade skall betala får jämkas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningskyldighet inte åläggas.

2 §²¹

Frikänns den tilltalade i mål, där åklagaren för talan, eller avvisas eller avskrivs åtal som väckts av åklagaren, kan rätten besluta att den tilltalade skall få ersättning av allmänna medel för sina kostnader för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) och för bevisning under förundersökningen eller i rättegången, om kostnaderna skäligen varit motiverade för att den tilltalade skulle kunna ta tillvara sin rätt.

Den tilltalade kan också få ersättning för inställelse inför rätten. Sådan ersättning betalas enligt föreskrifter som meddelas av regeringen.

²¹ Senaste lydelse 1996:1624

Döms den tilltalade för brottet, kan han få ersättning av allmänna medel för sådana kostnader som avses i första eller andra stycket och som vållats honom genom fel eller försummelse av åklagaren.

Döms den tilltalade för brottet *eller fastställs i dom enligt 30 kap. 3 § andra stycket att han har begått den åtalade gärningen*, kan han få ersättning av allmänna medel för sådana kostnader som avses i första eller andra stycket och som vållats honom genom fel eller försummelse av åklagaren.

10 §²²

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren. *En samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottbalken jämsställs med påföljd vid tillämpning av denna bestämmelse.*

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

²² Senaste lydelse 1990:443

51 kap.25 §²³

Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till hans förmån döma till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock besluta om överlämnande till särskild vård eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Vid tillämpningen av första stycket skall slutna ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken jämföras med fängelse.

Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till hans förmån döma till en brottspåföljd *eller en samhällsskyddsåtgärd* som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock besluta om överlämnande till särskild vård eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Vid tillämpningen av första stycket skall

1. slutna ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken jämföras med fängelse,

2. *en samhällsskyddsåtgärd utan minimitid jämföras med fängelse,*

3. *en samhällsskyddsåtgärd med minimitid jämföras med fängelse på tid motsvarande minimitiden och*

4. *en samhällsskyddsåtgärd utan minimitid jämföras med en samhällsskyddsåtgärd med minimitid.*

Har tingsrätten förenat villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och samtycker den dömda inte längre till föreskriften, får hovrätten trots första stycket döma till en svårare eller mer ingripande påföljd.

²³ Senaste lydelse 1998:605

Hovrätten får inte heller med anledning av ett överklagande som anges i första stycket besluta om utvisning, om tingsrätten inte har meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än tingsrätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

3 Förslag till Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om ärvdabalken att 15 kap. 1 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.

1 §²⁴

Den som genom brott uppsåtligen har dödat någon får inte ta arv eller testamente efter denne. Är den dödade arvinge eller testamentstagare efter någon annan, får gärningsmannen inte bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levat.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat någon annans död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den dödades person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena om uppsåtliga brott gäller även sådana gärningar som avses i 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte, om gärningsmannen var under femton år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte heller, om det föreligger synnerliga skäl däremot med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen av om det med hänsyn till gärningens beskaffenhet föreligger synnerliga skäl skall också beaktas,

1. om gärningsmannen begick gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning, eller

2. om gärningsmannen var under arton år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

²⁴ Senaste lydelse 1991:1547

4 Förslag till Lag (2002:000) om verkställighet av samhällsskyddsåtgärder

Inledande bestämmelse

1 § Denna lag avser verkställighet av en samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. brottsbalken.

Verkställighetens inledning

2 § Verkställigheten av en samhällsskyddsåtgärd inleds genom intagning på kriminalvårdsanstalt, om inte annat följer av 1–3.

1. Om förutsättningar för rättspsykiatrisk vård föreligger enligt 4 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, skall intagning ske på sådan vårdinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen nämnda lag.

2. Om inte annat framgår av 1 och förutsättningar för tvångsvård föreligger enligt 4 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, skall intagning ske på sådant LVM-hem som avses i 23 § nämnda lag.

3. Om inte annat framgår av 1 eller 2 och den som skall påbörja verkställigheten omfattas av 2 § lagen (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare, skall intagning ske i sådant slutet boende som avses i nämnda lag.

Är den som dömts till samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken under 18 år och skall han enligt första stycket tas in på kriminalvårdsanstalt, skall intagning i stället ske på ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) om vård av unga.

3 § Av vårdbeslut enligt 10 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning eller av sådant vårdintyg som avses i 5 § lagen om rättspsykiatrisk vård skall framgå om förutsättningarna enligt 2 § 1 denna lag är uppfyllda. Av vård- eller omsorgsbeslut enligt 10 § lagen om rättspsykiatrisk utredning, annan rättspsykiatrisk utredning eller av yttrande från den lokala kriminalvårdsmyndigheten enligt 2 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. eller motsvarande underlag skall framgå om någon av förutsättningarna enligt 2 § 2 eller 3 föreligger.

Verkställighetsmyndigheter

4 § Kriminalvårdsstyrelsen svarar för verkställighet av en samhällsskyddsåtgärd som sker i kriminalvårdsanstalt.

Statens institutionsstyrelse svarar för verkställighet som sker i LVM-hem, slutet boende eller på särskilt ungdomshem.

Landsting eller annan sjukvårdshuvudman svarar för verkställighet som sker på vårdinrättning.

Förändring av verkställighet

5 § Har verkställigheten inletts i en vårdinrättning eller i ett LVM-hem enligt 2 § första stycket 1 eller 2 men avslutas den rättspsykiatriska vården eller missbruksvården utan att samhällsskyddsåtgärden har upphävts, skall verkställigheten fortsätta i anstalt, om inte förutsättningar enligt 2 § 3 föreligger.

Är den som skall tas in på anstalt enligt första stycket under 18 år, skall verkställigheten i stället fortsätta på ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) om vård av unga.

Befordran av dom till verkställighet och beräkning av verkställighetstid

6 § Vad som i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. är föreskrivet om fängelse skall på motsvarande sätt tillämpas beträffande en samhällsskyddsåtgärd.

Genomförandet av verkställigheten

7 § Föreskrifter om genomförandet av verkställigheten av samhällsskyddsåtgärder ges i följande författningar, om inte annat följer av denna lag.

1. Beträffande verkställighet i anstalt, i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, varvid bestämmelserna som avser den som skall avtjäna lägst fyra år skall tillämpas.
2. Beträffande verkställighet på en vårdinrättning enligt 2 § 1, i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.
3. Beträffande verkställighet i LVM-hem enligt 2 § 2, i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, dock att bestämmelserna om längsta vårdtid i 20 § inte skall gälla.

4. Beträffande verkställighet i slutet boende enligt 2 § 3, i lagen (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare.
5. Beträffande verkställighet i särskilt ungdomshem enligt 2 § andra stycket eller 5 § andra stycket, i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

8 § Utöver vad som följer av de föreskrifter som anges i 7 § 1–5 får verkställigheten, om intresset av samhällsskydd tillgodoses, ske utanför anstalten, vårdinrättningen, LVM-hemmet, det slutna boendet eller ungdomshemmet (verkställighetsenheten). En sådan verkställighet får förenas med en eller flera av följande typer av åtgärder.

1. Övervakning,
2. intensivövervakning med elektronisk kontroll,
3. skyldighet att underkasta sig medicinering eller annan vård eller behandling,
4. skyldighet att vistas på ett hem eller annan institution för vård eller behandling eller att besöka en vårdcentral eller anlita socialtjänsten,
5. förbud att använda berusningsmedel,
6. förbud att vistas på en viss plats eller ta kontakt med viss person, eller
7. andra föreskrifter motsvarande dem som anges i 26 kap. 15 § brottsbalken.

Tid för vistelse utanför verkställighetsenheten skall räknas in i verkställighetstiden.

Beslutsinstans och överklagande

9 § Frågan om förlängning eller upphörande av en samhällsskyddsåtgärd prövas av den tingsrätt som dömde i brottmålet.

Beslut om verkställigheten i övrigt meddelas av respektive verkställighetsmyndighet eller annan beslutsinstans enligt de föreskrifter som anges i 7 § 1–5 eller enligt 8 §.

Åklagaren skall beredas tillfälle att yttra sig innan beslut meddelas enligt andra stycket som innebär att den dömde skall få tillstånd att verkställa åtgärden utanför verkställighetsenheten eller annars vistas utanför denna. Om åklagaren i sitt yttrande motsätter sig ett sådant tillstånd skall frågan prövas av tingsrätten. I sådant fall beslutar tingsrätten i stället för respektive verkställighetsmyndighet eller annan beslutsinstans vad avser verkställighet eller vistelse utanför verkställighetsenheten enligt de föreskrifter som anges i 7 § 1–5 eller som framgår av 8 §.

Beslut enligt andra stycket avseende verkställighet eller annan vistelse utanför verkställighetsenheten får överklagas till tingsrätten. Tingsrättens beslut i en överklagad fråga får inte överklagas. Tingsrätten får dock tillåta att beslutet överklagas till hovrätten, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 39 § lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Tingsrättens beslut i övrigt får överklagas till hovrätten. I fråga om beslut enligt tredje stycket krävs prövningstillstånd enligt 39 § lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Prövning av samhällsskyddsåtgärden

10 § Rätten skall utan dröjsmål, på anmälan av åklagare eller ansökan av den dömde, pröva om förutsättningarna för samhällsskyddsåtgärden allttjämt föreligger.

Detsamma gäller om åklagaren ansökt om förlängning enligt 32 kap. 3 eller 5 §§ brottsbalken. En ansökan om förlängning skall ha kommit in till rätten innan tiden för gällande beslut om att samhällsåtgärden skall fortsätta har löpt ut, annars skall denna genast upphävas. Har en ansökan om förlängning kommit in till rätten får samhällsskyddsåtgärden fortsätta i avvaktan på rättsens beslut. Avslår rätten ansökan skall åtgärden upphöra omedelbart.

Regler för förfarandet

11 § I fråga om förfarandet vid domstolsprövning enligt denna lag tillämpas lagen (1996:242) om domstolsärenden i tillämpliga delar. Vid handläggningen består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Vid prövning enligt 9 § första stycket skall muntligt sammanträde alltid hållas, om det begärs av den dömde eller av åklagaren och det inte föreligger någon särskild omständighet som medför att ett sådant sammanträde är obehövligt.

Den dömde skall biträdas av en offentlig försvarare i ärendet, om han begär det eller om det annars föreligger särskilda skäl med hänsyn till hans personliga förhållanden. I övrigt skall bestämmelserna i 21 kap. rättegångsbalken tillämpas i erforderliga delar.

Ytterligare föreskrifter

12 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

5 Förslag till Lag (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning

Inledande bestämmelse

1 § I brottmål och ärenden om omprövning av en samhällsskyddsåtgärd får rätten besluta om rättspsykiatrisk utredning enligt denna lag.

Utredning av frågan om ansvarsfrihet

2 § I syfte att kunna bedöma om en misstänkt skall gå fri från ansvar enligt 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken får rätten besluta om en *ansvarsutredning*.

Av ansvarsutredningen skall framgå om den misstänkte vid gärningstillfället led av en allvarlig psykisk störning, en tillfällig sinnesförvirring, en svår utvecklingsstörning eller ett allvarligt demenstillstånd och han till följd därav saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

Anser den för undersökningen ansvarige läkaren att den misstänkte vid gärningstillfället led av en psykisk störning men inte av en sådan störning som sägs i andra stycket skall detta framgå av utredningen.

3 § Innan rätten beslutar om ansvarsfrihet enligt 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken skall en ansvarsutredning ha gjorts i målet. En sådan utredning behöver dock inte inhämtas, om det underlag som behövs ändå finns tillgängligt för rätten.

Utredning av frågan om behovet av en samhällsskyddsåtgärd

4 § I syfte att kunna bedöma behovet av en samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 eller 4 § brottsbalken får rätten besluta om en *samhällsskyddsutredning*.

Av samhällsskyddsutredningen skall framgå om det föreligger en påtaglig risk för att den misstänkte återfaller i allvarliga gärningar mot någon annans liv eller hälsa.

5 § Rätten får inte besluta en samhällsskyddsåtgärd utan att en samhällsskyddsutredning har gjorts i målet.

Förutsättningar för beslut om en ansvars- eller samhällsskyddsutredning

6 § Beslut om en ansvarsutredning får bara meddelas om

1. den misstänkte har erkänt gärningen eller allmänt åtal har väckts i målet,
2. ett läkarintyg enligt 8 § utvisar att en sådan utredning behövs och
3. särskilda skäl inte talar mot en sådan utredning.

7 § Beslut om en samhällsskyddsutredning får bara meddelas om

1. den misstänkte har erkänt gärningen eller övertygande bevisning har förebragts om att han har begått den,
2. ett läkarintyg enligt 8 § utvisar att en sådan utredning behövs och
3. påföljden för brottet bedöms inte kunna stanna vid böter.

Har beslut om en ansvarsutredning fattats enligt 6 §, får också beslut om en samhällsskyddsutredning meddelas, även om förutsättningarna i första stycket inte är uppfyllda.

Mindre rättspsykiatrisk utredning

8 § Rätten får besluta om en *mindre rättspsykiatrisk utredning*.

Av utredningen skall framgå om den misstänkte vid gärningstillfället led av en psykisk störning och om det finns skäl att besluta om en ansvars- eller samhällsskyddsutredning.

Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut enligt första stycket meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått den.

Utredning vid omprövning av en samhällsskyddsåtgärd

9 § I syfte att kunna bedöma om en samhällsskyddsåtgärd skall förlängas eller upphävas får rätten besluta om en samhällsskyddsutredning enligt 4 § första stycket.

Bedömning av vård- och omsorgsbehov

10 § En ansvars- eller samhällsskyddsutredning skall utöver de uppgifter som följer av 2 § andra och tredje styckena och 4 § andra stycket innehålla en bedömning av om förutsättningarna för vård eller omsorg föreligger enligt

1. 4 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård,
2. 4 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall eller
3. 2 § lagen (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare.

Är förutsättningarna för vård eller omsorg uppfyllda enligt någon av lagarna skall den för undersökningen ansvarige läkaren meddela ett *vård- eller omsorgsbeslut*. Ett sådant beslut gäller vid verkställighet av en samhällsskyddsåtgärd. Avser beslutet rättspsykiatrisk vård eller slutet boende gäller det även vid verkställighet av ett fängelsestraff.

Är den misstänkte anhållen eller häktad och avser vårdbeslutet rättspsykiatrisk vård skall sådan vård påbörjas omedelbart.

11 § En mindre rättspsykiatrisk utredning skall utöver de uppgifter som följer av 8 § andra stycket innehålla en bedömning av om förutsättningarna för vård eller omsorg föreligger enligt de lagar som anges i 10 § första stycket.

Är den misstänkte anhållen eller häktad och finns sannolika skäl för att förutsättningarna för rättspsykiatrisk vård är uppfyllda, skall den för undersökningen ansvarige läkaren utfärda ett *vårdintyg* enligt 5 § första stycket lagen om rättspsykiatrisk vård. Ett sådant intyg får ligga till grund för ett beslut om omedelbar intagning för rättspsykiatrisk vård.

12 § Är den misstänkte vid en undersökning enligt denna lag på fri fot och finns sannolika skäl för att förutsättningarna för tvångsvård enligt 3 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård är uppfyllda, skall den för undersökningen ansvarige läkaren utfärda ett *vårdintyg* enligt 4 § samma lag. Ett sådant intyg får ligga till grund för ett beslut om omedelbar intagning för psykiatrisk tvångsvård.

Utförandet av ansvars- och samhällsskyddsutredningar

13 § Ansvarsutredningar och samhällsskyddsutredningar enligt 4 § får utföras vid särskilda undersökningsenheter och vid inrättningar inom hälso- och sjukvården. Samhällsskyddsutredningar enligt 9 § får utföras vid inrättningar inom hälso- och sjukvården, kriminalvårdsanstalter, slutna boenden, LVM-hem och särskilda ungdomshem. Med undersökningsenhet avses i fortsättningen samtliga inrättningar där ansvars- och samhällsskyddsutredningar får utföras.

Fördelningen av ansvarsutredningar och samhällsskyddsutredningar enligt 4 § mellan olika enheter sker enligt föreskrifter som regeringen beslutar.

14 § En ansvars- eller samhällsskyddsutredning skall utföras med största möjliga skyndsamhet. Den skall anpassas efter domstolens syfte med utredningen och övriga omständigheter i det enskilda fallet.

Ett utlåtande beträffande utredningen skall utan dröjsmål ges in till rätten sedan utredningsarbetet har avslutats. Utlåtandet ges in inom fyra veckor, om den misstänkte är häktad eller verkställer en samhällsskyddsåtgärd, och annars inom sex veckor från det att beslutet om utredning kom in till undersökningsenheten. Rätten får medge anstånd, om det finns synnerliga skäl.

15 § Utlåtandet beträffande ansvars- eller samhällsskyddsutredningen skall avges av en läkare vid undersökningsenheten eller av någon annan läkare som huvudmannen för enheten utser.

Utlåtandet skall innehålla uttalanden i de frågor som anges i denna lag. I utlåtandet skall de omständigheter anges som dessa uttalanden grundas på.

Föreskrifter om kompetenskrav för läkare som får avge utlåtande meddelas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, Socialstyrelsen.

16 § Den som är häktad och skall genomgå ansvarsutredning eller samhällsskyddsutredning enligt 4 § skall utan dröjsmål och senast inom sju dagar från det att beslutet om utredningen kom in till undersökningsenheten föras över till denna. Sedan ansvars- eller samhällsskyddsutredningen har avslutats, skall den misstänkte, om han är i behov av psykiatrisk tvångsvård eller annan vård som inte lämpligen kan ges på häktet, föras över till enhet inom hälso- och sjukvården. I annat fall skall han föras tillbaka till häktet.

Om det finns särskilda skäl, får dock en ansvars- eller samhällsskyddsutredning beträffande den som är häktad utföras i häktet. Beslut om detta meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen.

För behandlingen av den som är häktad och genomgår ansvars- eller samhällsskyddsutredning finns bestämmelser i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. och i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

17 § Ansvarsutredning eller samhällsskyddsutredning enligt 4 § av den som inte är häktad skall äga rum på tid och plats som bestäms av den läkare som skall avge utlåtandet över utredningen. Utredningen skall såvitt möjligt bedrivas så att den misstänkte inte hindras i sin förvärvsverksamhet eller utsätts för någon annan olägenhet.

18 § Om en misstänkt som inte är häktad eller annars berövad friheten underlåter att inställa sig till en ansvarsutredning eller samhällsskyddsutredning enligt 4 § eller om det finns något annat skäl att anta att han inte kommer att frivilligt medverka till utredningen, får rätten besluta att han skall tas in på undersökningsenheten. I beslutet skall bestämmas den längsta tid, högst två veckor, under vilken den misstänkte får hållas kvar på enheten. Kan utredningen inte avslutas inom den bestämda tiden, får rätten besluta att han får hållas kvar under ytterligare högst två veckor.

Framställning om intagning görs av den för undersökningen ansvarige läkaren. Den misstänkte skall ges tillfälle att yttra sig över framställningen.

19 § Den som är intagen med stöd av 18 § kan ges vård enligt bestämmelserna i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Beträffande intagen som inte genomgår rättspsykiatrisk vård tillämpas bestämmelserna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

Utförandet av mindre rättspsykiatriska utredningar

20 § Utlåtandet beträffande en mindre rättspsykiatrisk utredning skall avges av den läkare som rätten förordnar. Endast en läkare som får avge utlåtande över en ansvars- eller samhällsskyddsutredning får förordnas. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om avfattningen av utlåtandet.

En misstänkt som inte är häktad är skyldig att inställa sig till en mindre rättspsykiatrisk utredning på tid och plats som läkaren bestämmer.

Övriga bestämmelser

21 § Rätten får inhämta yttrande av Socialstyrelsen över en rättspsykiatrisk utredning enligt denna lag.

Om det behövs, skall styrelsen komplettera utredningen. Skall en ansvars- eller samhällsskyddsutredning kompletteras, gäller i tillämpliga delar vad som sägs i 13 §, 14 § första stycket och 16–19 §§ om en sådan utredning. Styrelsen får uppdra åt en viss läkare att utföra kompletteringen.

22 § Om den misstänkte är på fri fot, skall polismyndigheten på begäran av den läkare som skall avge utlåtande enligt 15 eller 20 § lämna biträde för att inställa den misstänkte till utredningen.

23 § Från en verksamhet där sekretess gäller enligt 7 kap. 1 § eller 4 § första och tredje styckena sekretesslagen (1980:100) skall utan hinder av sekretessen lämnas ut sådana uppgifter om den misstänkte eller dömde som behövs för en rättspsykiatrisk utredning enligt denna lag. Detsamma gäller uppgifter om den misstänkte eller dömde som behövs för ett yttrande av Socialstyrelsen över en sådan utredning.

24 § I ett ärende om nåd får Justitiedepartementet och Högsta domstolen besluta om en mindre rättspsykiatrisk utredning.

25 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för läkare enligt 20 §.

26 § Beslut av rätten enligt 18 § får överklagas särskilt.

Beslut som rätten har meddelat med stöd av denna lag gäller omedelbart. Beträffande beslut enligt 18 § gäller detta dock endast om beslutet avser förordnande om fortsatt kvarhållande för utredning.

27 § Kriminalvårdsstyrelsens beslut enligt 16 § andra stycket får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

28 § Tillsyn över efterlevnaden av denna lag och de föreskrifter som meddelas med stöd av lagen utövas av Socialstyrelsen.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004, då lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning skall upphöra att gälla.

2. Har beslut om rättspsykiatrisk undersökning fattats före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

3. Har gärningen begåtts före ikraftträdandet får rätten också efter ikraftträdandet besluta om en rättspsykiatrisk undersökning enligt den gamla lagen och äldre bestämmelser är då tillämpliga.

6 Förslag till Lag (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare

Allmänna bestämmelser

1 § Denna lag är tillämplig då funktionshindrade personer som avses i 1 § 1 och 2 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade skall undergå ett fängelsestraff.

2 § Är den dömda på grund av sitt funktionshinder i behov av stöd och service som inte kan tillgodas i en kriminalvårdsanstalt, skall verkställigheten av fängelsestraffet i stället ske i ett särskilt boende för funktionshindrade lagöverträdare, *slutet boende*.

3 § Slutet boende skall utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. Slutet boende skall vara anpassat efter den funktionshindrades särskilda behov.

4 § Statens institutionsstyrelse svarar för verkställighet av fängelsestraff i slutet boende. Efter villkorlig frigivning svarar den lokala kriminalvårdsmyndigheten för övervakning och kriminalvård i frihet.

Intagning m.m.

5 § I lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. finns bestämmelser om befordran av dom till verkställighet och beräkning av strafftid. Vad som där sägs om kriminalvårdsanstalt skall i tillämpliga delar gälla också slutet boende.

6 § I samband med intagningen i ett slutet boende skall en individuell plan avseende kommande insatser upprättas i samråd med den dömda och, om det inte är olämpligt, med hans närstående.

I den mån ett förverkligande av planen kräver insatser av andra samhällsorgan skall samverkan ske med företrädare för sådana organ.

Genomförande av verkställigheten

7 § Den dömden skall ges stöd och service i anledning av sitt funktionshinder. Han skall också ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus.

8 § Den dömden får hindras att lämna det slutna boendet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att verkställigheten skall kunna genomföras.

9 § Den dömden får inte inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor eller injektionssprutor, kanyler eller andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika. Den dömden får inte heller inneha något annat som kan störa ordningen vid det slutna boendet. Påträffas sådan egendom hos den dömden, får den omhändertas.

10 § Om det anses påkallat, får den dömden kroppsvisiteras eller ytligt kroppsbesiktigas, när han kommer till det slutna boendet, för kontroll av att han inte bär på sig något som han inte får inneha där. Detsamma gäller om det under vistelsen i det slutna boendet uppkommer misstanke att sådan egendom skall påträffas hos honom.

Kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. All den hänsyn som omständigheterna medger skall iaktas. Om möjligt skall ett vittne närvara.

11 § Den dömden får underkastas övervakning av sina brev och andra försändelser, om detta är påkallat med hänsyn till ordningen vid det slutna boendet eller till den dömdes särskilda förhållanden. För detta ändamål får den som förestår det slutna boendet öppna och ta del av försändelser som kommer till eller sänds från den dömden. Om en ankommande försändelse innehåller egendom som den dömden inte får inneha enligt 9 §, skall egendomen omhändertas.

Brev mellan den dömden och en svensk myndighet, internationellt organ som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda eller advokat skall vidarebefordras utan föregående granskning.

12 § Den dömde har rätt att ringa och ta emot telefonsamtal och ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Den dömde får dock förvägras telefonsamtal och besök, om det kan äventyra säkerheten vid det slutna boendet, motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller någon annan.

13 § Om det är särskilt påkallat av att den dömde uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han inte kan hållas till ordningen, får han hållas avskild från de övriga vid det slutna boendet under förutsättning att han står under fortlöpande uppsikt av personalen. Han får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än som är absolut nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd.

14 § Den dömde skall tillåtas att vistas utanför det slutna boendet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans anpassning i samhället eller det annars finns särskilda skäl. Därvid skall de villkor ställas som kan anses nödvändiga. Innan beslut fattas om vistelse utanför det slutna boendet skall yttrande inhämtas från Kriminalvårdsstyrelsen.

Tid för vistelse utanför det slutna boendet enligt första stycket skall räknas in i verkställighetstiden.

15 § Den dömde är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att efter uppmaning vid ankomsten till det slutna boendet samt i samband med vistelse utanför det slutna boendet enligt 14 § lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av om han är påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana medel som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, om det kan misstänkas att den dömde är påverkad av något sådant medel.

Bestämmelser om hälso- och sjukvård

16 § Om den dömde behöver hälso- och sjukvård, skall han vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Kan nödvändig undersökning och behandling inte lämpligen genomföras vid det slutna boendet, bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får den dömde föras över till ett allmänt sjukhus. Får någon som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen och är verksam vid ett slutet boende kännedom om att den dömde har en sådan smittsam sjukdom som enligt smittskyddslagen (1988:1472) utgör en samhällsfarlig sjukdom, skall den som före-

står det slutna boendet underrättas, om det inte står klart att det inte finns risk för smittspridning. Föreskrifter om psykiatrisk vård ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Om det finns anledning till det, skall den som enligt första stycket vistas utanför det slutna boendet stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter. Tiden för sådan vistelse skall räknas in i verkställighetstiden.

I fråga om behandlingen av den som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelserna i 8 § andra och tredje styckena lagen om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för Statens institutionsstyrelse och regeringen att besluta om särskilda restriktioner.

Villkorlig frigivning m.m.

17 § I brottsbalken finns bestämmelser om villkorlig frigivning. Vad som i 26 kap. 7 § brottsbalken och 49–51 §§ lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt sägs om intagen i anstalt skall gälla också intagen i slutet boende.

Polishandräkning

18 § Polismyndigheten skall på begäran av den som förestår ett slutet boende lämna biträde för att söka efter och hämta tillbaka den som verkställer sitt straff i slutet boende om den dömde avvikit eller för att ombesörja förflyttning av honom.

Underrättelse till målsägande

19 § Om den dömde begått brott som har riktat sig mot någons liv, hälsa, frihet eller frid, skall målsäganden tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om vid vilket slutet boende den dömde befinner sig samt om han förflyttas, vistas utanför det slutna boendet, frigges eller avviker.

Underrättelse om en planerad vistelse utanför det slutna boendet behöver inte lämnas, när en underrättelse framstår som uppenbart obehövlig. Detsamma gäller när en underrättelse på goda grunder kan antas allvarligt äventyra den dömdes egen säkerhet.

Underrättelse till målsägande angående frigivning skall lämnas i lämplig tid före frigivningen och i andra fall så tidigt som möjligt. Underrättelsen skall utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Övriga bestämmelser

20 § Intagning i ett slutet boende skall ske då ett omsorgsbeslut har fattats enligt 10 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning. Beslut om intagning i slutet boende får också fattas av Kriminalvårdsstyrelsen. Övriga beslut enligt denna lag fattas av Statens institutionsstyrelse. Beslut av Statens institutionsstyrelse gäller omedelbart, om inte annat förordnas.

Beslut av Kriminalvårdsstyrelsen och Statens institutionsstyrelse får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

21 § Har narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor omhändertagits enligt 9 eller 11 § eller har sådan egendom påträffats inom ett slutet boende utan att det finns någon känd ägare till egendomen, skall den som förestår det slutna boendet låta förstöra eller försälja egendomen enligt bestämmelserna om beslagtagna egendom i 2 § 1 första stycket lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m. Belopp som har erhållits vid försäljning tillfaller staten.

Vad som sägs i första stycket skall gälla även i fråga om injektionsprutor, kanyler och andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattningsmedel med narkotika.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

7 Förslag till Lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård²⁵

dels att 3, 7, 10, 10 a, 11, 11 a, 13, 14, 16, 18 a, 20, 22 b och 28 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 1, 4–6, 8–9, 10 b, 11 c, 12, 15, 17, 18, 19, 21 a–c, 22, 22 a, 23, 25, 26, 27 och 29–30 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §²⁶

Föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång i andra fall än som avses i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (rättspsykiatrisk vård) ges i denna lag.

Lagen gäller den som

1. *efter beslut av domstol skall ges rättspsykiatrisk vård,*

2. *är anhållen, häktad eller intagen på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning,*

3. *är intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt eller*

4. *är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på sluten ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken eller*

Lagen gäller den som

1. *är intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare,*

2. *är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på sluten ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken eller*

3. *är anhållen, häktad eller intagen på en undersökningsenhet för ansvars- eller samhällsskyddsutredning.*

²⁵ Senaste lydelse av

10 § 2000:354	20 § 2000:354
10 a § 2000:354	22 § 1995:738
11 § 2000:354	22 b § 2000:354
11 a § 2000:354	28 § 1991:1968

²⁶ Senaste lydelse 1998:617

ten ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken.

4 §²⁷

Den som avses i 1 § andra stycket 2, 3 eller 4 får ges rättspsykiatrisk vård om

1. han lider av en allvarlig psykisk störning,

2. han med hänsyn till sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har behov av psykiatrisk vård, som kan tillgodoses genom att han är intagen på en sjukvårdsinrättning, och

3. han motsätter sig sådan vård eller det till följd av hans psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke.

Om någon som vårdas enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård anhålls, häktas, tas in på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning eller tas in i eller förpassas till kriminalvårdsanstalt, skall beslutet om sådan vård anses som ett beslut om rättspsykiatrisk vård.

Den som avses i 1 § andra stycket får ges rättspsykiatrisk vård om

1. han lider av en allvarlig psykisk störning,

2. han med hänsyn till sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har behov av psykiatrisk vård, som kan tillgodoses genom att han är intagen på en sjukvårdsinrättning, och

3. han motsätter sig sådan vård eller det till följd av hans psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke.

Om någon som vårdas enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård anhålls, häktas, tas in på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning eller tas in i eller förpassas till kriminalvårdsanstalt eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare, skall beslutet om sådan vård anses som ett beslut om rättspsykiatrisk vård.

5 §²⁸

Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första stycket fattas av en chefsöverläkare vid en enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen eller andra stycket. För ett så-

Intagning för rättspsykiatrisk vård skall ske då ett vårdbeslut har fattats enligt 10 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning. Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård får ock-

²⁷ Senaste lydelse 2000:354

²⁸ Senaste lydelse 2000:354

dant beslut krävs att ett vårdintyg har utfärdats av någon annan läkare. Beträffande vårdintyg, undersökning för vårdintyg samt fastspänning, avskiljande och behandling gäller därvid bestämmelserna i 4 §, 5 §, 6 a § och 6 b § första stycket andra meningen lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård i tillämpliga delar.

En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård *enligt 4 § första stycket* skall avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten.

Om rätten har fattat beslut om *rättspsykiatrisk undersökning* och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad, intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt eller som är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken och som förts till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen för frivillig psykiatrisk vård.

så fattas av en chefsöverläkare vid en enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen eller andra stycket. För ett sådant beslut krävs att ett vårdintyg har utfärdats av någon annan läkare. Beträffande vårdintyg, undersökning för vårdintyg samt fastspänning, avskiljande och behandling gäller därvid bestämmelserna i 4 §, 5 §, 6 a § och 6 b § första stycket andra meningen lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård i tillämpliga delar *och 11 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning.*

En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård skall avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten.

Om rätten har fattat beslut om *en ansvars- eller samhällsskyddsutredning* och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad, intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt *eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare* eller som är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken och som förts till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen för frivillig psykiatrisk vård.

6 §²⁹

Rättspsykiatrisk vård ges på en sjukvårdsinrättning som drivs av en landstingskommun. Regeringen beslutar vid vilka sådana vårdinrättningar rättspsykiatrisk vård får ges *i fall som avses i 1 § andra stycket 2, 3 och 4.*

På en enhet för rättspsykiatrisk undersökning får rättspsykiatrisk vård ges åt den som genomgår undersökning.

Rättspsykiatrisk vård ges på en sjukvårdsinrättning som drivs av en landstingskommun. Regeringen beslutar vid vilka sådana vårdinrättningar rättspsykiatrisk vård får ges.

8 §³⁰

Vid rättspsykiatrisk vård gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 16–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

Beträffande den som är anhållen, häktad eller intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt får Kriminalvårdsstyrelsen i särskilda fall, om det är påkallat från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att samtala i telefon med utomstående. Beträffande den som är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken får Statens institutionsstyrelse fatta motsvarande beslut. Brev som avses i 9 § första stycket första meningen lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. från den som är häktad eller anhållen, brev som avses i 25 § första stycket första meningen lagen (1974:203) om

Beträffande den som är anhållen, häktad eller intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt får Kriminalvårdsstyrelsen i särskilda fall, om det är påkallat från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att samtala i telefon med utomstående. Beträffande den som är intagen i eller skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken *eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare* får Statens institutionsstyrelse fatta motsvarande beslut. Brev som avses i 9 § första stycket första meningen lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. från den som är häktad eller anhållen, brev som

²⁹ Senaste lydelse 1998:617

³⁰ Senaste lydelse 1998:617

kriminalvård i anstalt från den som är intagen *liksom* brev som avses i 19 § andra stycket lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.

Beträffande den som *ges rättspsykiatrisk vård efter beslut av domstol* eller som är intagen i kriminalvårdsanstalt får regeringen i särskilda fall, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att denne under vistelsen på sjukvårdsinrättningen medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, ta emot besök eller samtala i telefon med utomstående.

Chefsöverläkaren får, *utom i fall då vården förenats med särskild utskrivningsprövning*, ge en patient som genomgår rättspsykiatrisk vård *på grund av beslut enligt 31 kap. 3 § brottsbalken av domstol*, tillstånd att under viss del av vårdtiden vistas utanför sjukvårdsinrättningens område.

avses i 25 § första stycket första meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt från den som är intagen, brev som avses i 19 § andra stycket lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga *liksom brev som avses i 11 § andra stycket lagen (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare* skall dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.

Beträffande den som är intagen i kriminalvårdsanstalt *eller i ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare* får regeringen i särskilda fall, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att denne under vistelsen på sjukvårdsinrättningen medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, ta emot besök eller samtala i telefon med utomstående.

9 §³¹

Chefsöverläkaren får ge en patient som genomgår rättspsykiatrisk vård *med stöd av 1 § 1 eller 2 tillstånd* att under viss del av vårdtiden vistas utanför sjukvårdsinrättningens område. Tillståndet får ges för visst tillfälle eller för vissa återkommande tillfällen. Tillståndet får också

³¹ Senaste lydelse 2000:354

Tillståndet får ges för visst tillfälle eller för vissa återkommande tillfällen. Tillståndet får också ges för en längre period, om det finns särskilda skäl att anta att åtgärden är angelägen för att förbereda att tvångsvården upphör. Tillstånd får ges endast under förutsättning att det står i överensstämmelse med vårdplanen.

ges för en längre period, om det finns särskilda skäl att anta att åtgärden är angelägen för att förbereda att tvångsvården upphör. Tillstånd får ges endast under förutsättning att det står i överensstämmelse med vårdplanen.

Beträffande den som är intagen i kriminalvårdsanstalt skall chefsöverläkaren inhämta yttrande från Kriminalvårdsstyrelsen innan han fattar beslut enligt första stycket. På motsvarande sätt skall yttrande inhämtas från Statens institutionsstyrelse beträffande den som är intagen i ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare eller i ett särskilt ungdomshem.

Ett tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område får förenas med särskilda villkor. I fråga om vilka villkor som får föreskrivas gäller bestämmelserna i 25 a § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

Chefsöverläkaren får återkalla ett tillstånd som avses i första stycket om förhållandena kräver det.

10 b §³²

Chefsöverläkaren får ge tillstånd till den som genomgår rättspsykiatrisk vård med stöd av 1 § 3 eller 4 att vistas på egen hand utanför vårdavdelningen men inom sjukvårdsinrättningens område *endast om* Kriminalvårdsstyrelsen respektive Statens institutionsstyrelse *har medgivit det. Chefsöverläkaren skall un-*

Chefsöverläkaren får ge tillstånd till den som genomgår rättspsykiatrisk vård med stöd av 1 § 1 eller 2 att vistas på egen hand utanför vårdavdelningen men inom sjukvårdsinrättningens område *efter att ha inhämtat yttrande från* Kriminalvårdsstyrelsen respektive Statens institutionsstyrelse.

³² Senaste lydelse 2000:354

derrätta Kriminalvårdsstyrelsen respektive Statens institutionsstyrelse om förhållanden som är av betydelse för frågan om ett lämnat medgivande skall bestå.

11 c §³³

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får genom föreskrifter eller beslut i särskilda fall flytta över Kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt 10 b, 11 a och 11 b §§ till någon annan kriminalvårdsmyndighet än styrelsen eller till tjänstemän inom kriminalvården.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får genom föreskrifter eller beslut i särskilda fall flytta över Kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt 10 b och 11 b §§ till någon annan kriminalvårdsmyndighet än styrelsen eller till tjänstemän inom kriminalvården

12 §

Om den som genomgår rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottbalken utan beslut om särskild utskrivningsprövning inte längre lider av en allvarlig psykisk störning eller om det inte längre med hänsyn till hans psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång, skall chefsöverläkaren vid den enhet där patienten vårdas genast besluta att vården skall upphöra. Detsamma gäller beträffande den som genomgår rättspsykiatrisk vård enligt 4 § när det inte längre finns förutsättningar för sådan vård. Frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall över-

Om det inte längre finns förutsättningar för rättspsykiatrisk vård, skall chefsöverläkaren vid den enhet där patienten vårdas genast besluta att vården skall upphöra. Frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall övervägas fortlöpande.

³³ Senaste lydelse 2000:354

vägas fortlöpande.

15 §³⁴

Rättspsykiatrisk vård *enligt 4 §* skall upphöra senast

1. beträffande den som är anhållen eller häktad, när beslutet om frihetsberövande upphört att gälla,

2. beträffande den som är intagen med stöd av *10 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning*, när denne inte längre får hållas kvar på undersökningsenheten,

3. beträffande den som är intagen i kriminalvårdsanstalt, när frigivning sker,

4. beträffande den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken, vid verkställighetens slut.

Rättspsykiatrisk vård skall upphöra senast

1. beträffande den som är anhållen eller häktad, när beslutet om frihetsberövande upphört att gälla,

2. beträffande den som är intagen med stöd av *18 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning*, när denne inte längre får hållas kvar på undersökningsenheten,

3. beträffande den som är intagen i kriminalvårdsanstalt *eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare*, när frigivning sker,

4. beträffande den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken, vid verkställighetens slut.

17 §

I fråga om upphörande av rättspsykiatrisk vård i samband med avvisning, utvisning och utlämning gäller bestämmelserna i 29 § första stycket *lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård*.

I fråga om en patient som är utlämning upphör den rättspsykiatriska vården vid verkställighet av ett beslut om hemsändande som har meddelats med stöd av 12 kap. 3 § *utlänningslagen (1989:529)*.

Om beslut har meddelats att verkställigheten av en påföljd som innebär överlämnande enligt 31 kap. 3 § brottsbalken till rättspsykiatrisk vård skall föras över med stöd av lagen (1972:260) om internationellt

³⁴ Senaste lydelse 1998:617

samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom till en annan stat, upphör den rättspsykiatriska vården vid verkställighet av beslutet.

18 §³⁵

Patienten får hos länsrätten överklaga ett beslut av chefsöverläkaren enligt denna lag som innebär

1. intagning enligt 5 § för rättspsykiatrisk vård, varvid överklagandet skall anses innefatta även en begäran att vården skall upphöra,

2. avslag på en begäran att den rättspsykiatriska vården skall upphöra i fall som avses i 12 §,

3. avslag på en begäran om tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område i fall som avses i 9 § eller 10 § fjärde stycket första meningen eller meddelande av villkor i samband med en sådan vistelse,

4. återkallelse enligt 9 § eller 10 § fjärde stycket tredje meningen av tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område, eller

5. förordnande enligt 8 § jämförd med 24 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård om förstöring eller försäljning av egendom.

Patienten får hos länsrätten överklaga ett beslut av chefsöverläkaren enligt denna lag som innebär

1. intagning enligt 5 § för rättspsykiatrisk vård, varvid överklagandet skall anses innefatta även en begäran att vården skall upphöra,

2. avslag på en begäran att den rättspsykiatriska vården skall upphöra i fall som avses i 12 §,

3. avslag på en begäran om tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område i fall som avses i 9 § eller meddelande av villkor i samband med en sådan vistelse,

4. återkallelse enligt 9 § av tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område,

5. avslag på en begäran om tillstånd att vistas på egen hand utanför vårdavdelningen men inom sjukvårdsinrättningens område i fall som avses i 10 b §, eller

6. förordnande enligt 8 § jämförd med 24 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård om förstöring eller försäljning av egendom.

³⁵ Senaste lydelse 2000:354

I övrigt får beslut av chefsöverläkaren enligt denna lag inte överklagas. Chefsöverläkaren får inte överklaga rättsens beslut enligt denna lag.

När ett beslut av chefsöverläkaren överklagas, skall överklagandet ges in till länsrätten. Länsrätten prövar om överklagandet har kommit in i rätt tid. Har överklagandet kommit in för sent, skall länsrätten avvisa det, om förseningen inte beror på att chefsöverläkaren har lämnat patienten en felaktig underrättelse om hur man överklagar. Överklagandet skall inte avvisas, om det har kommit in till chefsöverläkaren innan tiden för överklagande har gått ut. I ett sådant fall skall chefsöverläkaren omedelbart vidarebefordra överklagandet till länsrätten.

19 §³⁶

Kriminalvårdsstyrelsens respektive Statens institutionsstyrelsens beslut enligt 8 § andra stycket, 10 b §, 11 a § och 11 b §, får överklagas av patienten hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Kriminalvårdsstyrelsens respektive Statens institutionsstyrelsens beslut enligt 8 § andra stycket och 11 b §, får överklagas av patienten hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

21 a §³⁷

Mål enligt denna lag skall handläggas skyndsamt. *Så snart en ansökan eller anmälan har kommit in till länsrätten, skall rätten pröva om den har kommit in i tid. Har den kommit in för sent, skall rätten skyndsamt underrätta chefsöverläkaren om detta.*

Ett mål hos en länsrätt skall tas upp till avgörande inom åtta dagar från den dag *då ansökan, anmälan eller överklagandet* kom in till länsrätten. *Om målet gäller en patient som genomgår rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken med beslut*

Mål enligt denna lag skall handläggas skyndsamt.

Ett mål hos en länsrätt skall tas upp till avgörande inom åtta dagar från den dag *då överklagandet* kom in till länsrätten. Länsrätten får förlänga *tidsfristen* om det behövs ytterligare utredning eller om någon annan särskild omständighet gör det

³⁶ Senaste lydelse 2000:354

³⁷ Senaste lydelse 2000:354

om särskild utskrivningsprövning, skall målet tas upp till avgörande inom femton dagar från den dag då målet anhängiggjordes vid länsrätten. Länsrätten får förlänga tidsfristerna om det behövs ytterligare utredning eller om någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt.

Föreskrifterna i andra stycket gäller inte mål om förstöring eller försäljning av sådan egendom som avses i 24 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

Länsrätten får förordna rörande saken i avvaktan på att målet avgörs.

21 b §³⁸

I fråga om muntlig förhandling gäller bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. I fråga om mål enligt 10 a eller 10 b §§ skall dock 36 § och 37 § andra stycket nämnda lag inte tillämpas.

I fråga om muntlig förhandling gäller bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. I fråga om mål enligt 10 b §§ skall dock 36 § och 37 § andra stycket nämnda lag inte tillämpas.

21 c §³⁹

Vid handläggningen i kammarrett av mål enligt denna lag skall nämndemän ingå i rätten. Detta gäller dock inte mål som enbart gäller en fråga som avses i 18 § första stycket 2, 3, 4 eller 5.

I ett mål enligt 18 § första stycket 3 eller 4, i fall då vården är förenad med särskild utskrivningsprövning, skall dock nämndemän ingå i kammarrätten.

Vid handläggningen i kammarrett av mål enligt denna lag skall nämndemän ingå i rätten. Detta gäller dock inte mål som enbart gäller en fråga som avses i 18 § första stycket 2, 3, 4, 5 eller 6.

³⁸ Senaste lydelse 2000:354

³⁹ Senaste lydelse 2000:354

22 §⁴⁰

I ett mål enligt 10 § första stycket eller 16 §, som har väckts genom ansökan av patienten, eller enligt 18 § första stycket 1 skall länsrätten inhämta yttrande av chefsöverläkaren. Om en chefsöverläkare ger in ansökan eller anmälan enligt 10 § första stycket, 13 § eller 16 §, skall han därvid ange sin uppfattning i den fråga som skall prövas och lämna en redogörelse för de omständigheter, på vilka uppfattningen grundas.

Om det inte är uppenbart obehövt, skall rätten i ett mål enligt 10, 10 a § eller 16 § ge åklagaren i det mål där beslutet om rättspsykiatrisk vård har meddelats eller, när det finns särskilda skäl, någon annan åklagare tillfälle att yttra sig innan beslut meddelas i fråga om tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område, om överlämnande åt chefsöverläkaren att besluta om sådant tillstånd, om medgivande för chefsöverläkaren att ge tillstånd till vistelse utanför vårdavdelningen men inom sjukvårdsinrättningens område eller om upphörande av vården.

I ett mål enligt 18 § första stycket 1 skall länsrätten inhämta yttrande av chefsöverläkaren.

22 a §⁴¹

I mål hos allmän förvaltningsdomstol angående medgivande till fortsatt vård enligt 13 §, angående upphörande av

I mål hos allmän förvaltningsdomstol vid överklagande av beslut enligt 18 § första stycket 1 eller 2, skall offentligt biträde

⁴⁰ Senaste lydelse 1995:739

⁴¹ Senaste lydelse 1996:1651

sådan vård enligt 16 §, vid överklagande av beslut enligt 18 § första stycket 1 eller 2 eller angående tillstånd eller återkallelse av tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område för den som genomgår rättspsykiatrisk vård med beslut enligt 31 kap. 3 § brottsbalken om särskild utskrivningsprövning, skall offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

förordnas för den som åtgärden avser, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

23 §

Chefsöverläkaren får uppdra åt en erfaren läkare med specialistkompetens inom någon gren av psykiatrin vid sjukvårdsinrättningen eller den enhet för rättspsykiatrisk undersökning där patienten vårdas att fullgöra uppgifter som chefsöverläkaren har enligt denna lag. Om det finns särskilda skäl, får chefsöverläkaren lämna sådant uppdrag åt en annan läkare vid inrättningen eller enheten, dock inte såvitt gäller

1. beslut enligt 5 § om intagning för rättspsykiatrisk vård,

2. *ansökan enligt 13 § om medgivande till fortsatt vård,*

3. *anmälan enligt 16 § andra stycket om upphörande av vården,*

4. beslut om behandlingen enligt 8 § denna lag jämförd med 17 § första stycket sista mening-
en lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård,

5. beslut om fastspänning en-

Chefsöverläkaren får uppdra åt en erfaren läkare med specialistkompetens inom någon gren av psykiatrin vid sjukvårdsinrättningen eller den enhet för rättspsykiatrisk undersökning där patienten vårdas att fullgöra uppgifter som chefsöverläkaren har enligt denna lag. Om det finns särskilda skäl, får chefsöverläkaren lämna sådant uppdrag åt en annan läkare vid inrättningen eller enheten, dock inte såvitt gäller

1. beslut enligt 5 § om intagning för rättspsykiatrisk vård,

2. beslut om behandlingen enligt 8 § denna lag jämförd med 17 § första stycket sista mening-
en lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård,

3. beslut om fastspänning en-

ligt 8 § denna lag jämförd med 19 § andra stycket nämnda lag, eller

6. beslut om avskiljande enligt 8 § denna lag jämförd med 20 § andra stycket nämnda lag.

ligt 8 § denna lag jämförd med 19 § andra stycket nämnda lag, eller

4. beslut om avskiljande enligt 8 § denna lag jämförd med 20 § andra stycket nämnda lag.

25 §⁴²

Beslut som meddelas enligt denna lag gäller omedelbart, om inte annat förordnas.

Om åklagaren före en länsrätts beslut har anmält att beslutet kan komma att överklagas, får länsrättens eller kammarrättens beslut inte verkställas förrän det har vunnit laga kraft eller rätten dessförinnan har underrettats om att beslutet inte kommer att överklagas.

26 §⁴³

Chefsöverläkaren skall se till att en patient som vårdas enligt denna lag, så snart patientens tillstånd tillåter, genom en individuellt anpassad information upplyses om sin rätt att få en stödperson.

När rättspsykiatrisk vård i fall som avses i 1 § andra stycket 1 har påbörjats eller upphört, skall chefsöverläkaren snarast underrätta vederbörande nämnd enligt lagen (1998:1656) om patientnämndsverksamhet m.m. om att så har skett. Nämnden skall i fall som avses i 4 § underrättas när patienten enligt 18 § första stycket 2 har överklagat ett beslut av chefsöverläkaren att den rättspsykiatriska vården inte skall upphöra, liksom när vården efter överklagandet har upphört.

Chefsöverläkaren skall underrätta vederbörande nämnd enligt lagen (1998:1656) om patientnämndsverksamhet m.m. när patienten enligt 18 § första stycket 2 har överklagat ett beslut av chefsöverläkaren att den rättspsykiatriska vården inte skall upphöra, liksom när vården efter överklagandet har upphört.

⁴² Senaste lydelse 2000:354

⁴³ Senaste lydelse 2000:354

Föreskrifterna om stödperson i 30–31 a §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård gäller i tillämpliga delar vid rättspsykiatrisk vård som ges på en sjukvårdsinrättning. Föreskriften i 30 § tredje stycket andra meningen nämnda lag om rätt för stödpersonen att besöka patienten på vårdinrättningen gäller dock bara i den mån det inte möter hinder på grund av bestämmelserna i 8 § tredje stycket denna lag eller 16 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. om möjlighet att besluta om inskränkningar i patientens rätt att ta emot besök.

Föreskrifterna om stödperson i 30–31 a §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård gäller i tillämpliga delar vid rättspsykiatrisk vård som ges på en sjukvårdsinrättning. Föreskriften i 30 § tredje stycket andra meningen nämnda lag om rätt för stödpersonen att besöka patienten på vårdinrättningen gäller dock bara i den mån det inte möter hinder på grund av bestämmelserna i 8 § tredje stycket denna lag eller 16 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. om möjlighet att besluta om inskränkningar i patientens rätt att ta emot besök. *Upphör den rättspsykiatriska vården innan verkställigheten av en dom på fängelse eller slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken har avslutats, skall stödpersonen fortsätta att bistå den dömda så länge denne är frihetsberövad och, om den dömda och stödpersonen samtycker till det, även under fyra veckor efter det att frihetsberövandet har upphört.*

27 §

I fråga om polismyndighets skyldighet att lämna biträde gäller i tillämpliga delar 47 § andra stycket lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. *Sådant biträde skall lämnas även när en patient i fall som avses i 7 § första stycket inte inställer sig när vården skall påbörjas.*

I fråga om polismyndighets skyldighet att lämna biträde gäller i tillämpliga delar 47 § andra stycket lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

29 §⁴⁴

Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är chefsöverläkaren skyldig att till kriminalvården lämna ut uppgift om en patient som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall förpassas till häkte eller kriminalvårdsanstalt, om uppgiften behövs inom kriminalvården.

Motsvarande skyldighet att lämna uppgifter gäller för chefsöverläkaren i förhållande till Statens institutionsstyrelse beträffande den som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken.

Motsvarande skyldighet att lämna uppgifter gäller för chefsöverläkaren i förhållande till Statens institutionsstyrelse beträffande den som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på slutet ungdomsvård enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken *eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare.*

30 §⁴⁵

En patient som vårdas med stöd av denna lag skall så snart hans tillstånd medger det genom chefsöverläkarens försorg upplysas om sin rätt

1. att enligt 18 § överklaga vissa beslut,

2. att ansöka enligt 16 § *andra stycket om att den rättspsykiatriska vården skall upphöra,*

3. att ansöka enligt 10 eller 11 § *om tillstånd att vistas utanför vårdinrättningens område,*

4. att anlita ombud eller biträde, och

5. att enligt 22 a § få offentligt biträde.

Denna lag skall finnas anslagen inom sjukvårdsinrättningen eller undersökningsenheten, väl synlig för patienterna.

En patient som vårdas med stöd av denna lag skall så snart hans tillstånd medger det genom chefsöverläkarens försorg upplysas om sin rätt

1. att enligt 18 § överklaga vissa beslut,

2. att anlita ombud eller biträde, och

3. att enligt 22 a § få offentligt biträde.

⁴⁴ Senaste lydelse 1998:617

⁴⁵ Senaste lydelse 2000:354

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.
  2. Har beslut om rättspsykiatrisk vård fattats före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.
  3. Vad som sagts under 2 skall gälla också beträffande den som efter ikraftträdandet överlämnas till rättspsykiatrisk vård med stöd av 31 kap. 3 § brottsbalken i dess lydelse före den 1 januari 2004.
  4. Vid tillämpning av äldre bestämmelser om vårdens längd skall dessa gälla med följande begränsning.
    - a. Rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken utan beslut om särskild utskrivningsprövning får inte pågå längre tid än som motsvarar det högsta fängelsestraffet som vid tiden då påföljden ådömdes var stadgat för det allvarligaste brottet som avsågs med domen.
    - b. Vad som sägs under a skall gälla också beträffande rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken med beslut om särskild utskrivningsprövning. Sådan vård får dock pågå längre tid om den dömde har begått brott som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa och det föreligger en påtaglig risk för att han återfaller i sådana gärningar av allvarligt slag.

8 Förslag till Lag om ändring i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 1 § samt 2 kap. 10, 34 och 37 §§ i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt⁴⁶ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

1 §⁴⁷

Denna lag avser kriminalvård i anstalt efter dom på fängelse.

Vad som föreskrivs i lagen om den som dömts till fängelse gäller även den som ålagts fängelse som förvandlingsstraff för böter.

Bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff i vissa fall finns i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff i vissa fall finns i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll *och lagen (2002:000) om slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare.*

2 kap.

10 §⁴⁸

En intagen skall under arbetstid ges möjlighet till arbete, undervisning, utbildning, arbetsträning, särskilt anordnad verksamhet som syftar till att motverka brott eller missbruk eller någon annan lämplig sysselsättning som såvitt möjligt främjar utsikterna för honom att efter frigivningen inordna sig i samhället.

Har en intagen behov av medicinskpsykologisk eller någon annan särskild behandling skall sådan beredas honom, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och hans förutsättningar. Behandlingen skall om möjligt ske under arbetstid.

Är en intagen funktionshindrad på sätt som sägs i 1 § 1 eller 2 lagen (1993:387) om stöd och

⁴⁶ Omtryckt 1990:1011

⁴⁷ Senaste lydelse 1998:610

⁴⁸ Senaste lydelse 1998:599

service till vissa funktionshindrade, skall han ges stöd och service i anledning av sitt funktionshinder.

34 §⁴⁹

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för ett sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om det finns särskilda skäl. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för ett sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om det finns särskilda skäl. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel *eller psykiatrisk vård.*

För vistelsen skall de villkor ställas som kan anses nödvändiga. I samband med vård eller någon annan behandling får det föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel, något sådant dopningsmedel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Om det finns särskilda skäl kan i samband med beslut enligt första stycket meddelas föreskrift enligt 26 kap. 15 § första stycket 3 brottsbalken att gälla för tid efter villkorlig frigivning.

Vistelse utanför anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Av 7 § följer att beslut enligt denna bestämmelse inte får meddelas i strid mot de särskilda villkor som gäller för verkställigheten.

37 §⁵⁰

Om en intagen behöver hälso- och sjukvård, skall han vårdas enligt de anvisningar som ges av

Om en intagen behöver hälso- och sjukvård, skall han vårdas enligt de anvisningar som ges av

⁴⁹ Senaste lydelse 1999:46

⁵⁰ Senaste lydelse 1991:1133

läkare. Kan erforderlig undersökning och behandling ej lämpligen ske inom anstalten bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får intagen föras över till allmänt sjukhus. Får hälso- och sjukvårdspersonal inom kriminalvården kännedom om att en intagen lider av en sådan smittsam sjukdom som enligt smittskyddslagen (1988:1472) utgör en samhällsfarlig sjukdom, skall styresmannen underrättas om detta, om det behövs med hänsyn till fara för att smittan skall spridas. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård för en intagen ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

läkare. *Hans behov av psykiatrisk vård skall särskilt uppmärksammas.* Kan erforderlig undersökning och behandling ej lämpligen ske inom anstalten bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får intagen föras över till allmänt sjukhus. Får hälso- och sjukvårdspersonal inom kriminalvården kännedom om att en intagen lider av en sådan smittsam sjukdom som enligt smittskyddslagen (1988:1472) utgör en samhällsfarlig sjukdom, skall styresmannen underrättas om detta, om det behövs med hänsyn till fara för att smittan skall spridas. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård för en intagen ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Förlossning av intagen kvinna skall såvitt möjligt ske på sjukhus. Om det behövs, skall kvinnan i god tid före förlossningen överföras dit eller till annan institution där hon kan erhålla lämplig vård.

Om anledning föreligger därtill, skall den som enligt första eller andra stycket vistas utom anstalt stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter.

Beträffande behandlingen av en intagen, som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningens lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelserna i 8 § andra och tredje styckena lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för kriminalvårdsstyrelsen och regeringen att besluta om särskilda restriktioner beträffande en viss intagen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

9 Förslag till Lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1927:77) om försäkringsavtal att 19 och 100 a §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §⁵¹

Var den, som *framkallat* försäkringsfallet på sätt i 18 § sägs, under femton år eller *i sådant sinnestillstånd som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, äge vad i förstnämnda paragraf sägs ej tillämpning.*

Var den, som *framkallade* försäkringsfallet på sätt *som sägs* i 18 §, under femton år eller *allvarligt psykiskt störd, tillämpas inte den bestämmelsen.*

Lag samma vare, där den handling, som framkallat försäkringsfallet, företagits i syfte att förekomma skada å person eller egendom under sådana omständigheter, att åtgärden kan anses försvarlig.

100 a §⁵²

Om någon genom brott uppsåtligen har dödat försäkringstagaren, den försäkrade eller en förmånstagare, gäller bestämmelserna i 15 kap. ärvdabalken om förlust av rätt att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt till försäkringen eller försäkringsersättningen.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat försäkringstagarens, den försäkrades eller en förmånstagares död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den dödades person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena om uppsåtliga brott gäller även sådana gärningar som avses i 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken.

⁵¹ Senaste lydelse 1990:436

⁵² Senaste lydelse 1991:1551

Vad som sägs i första och andra styckena om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

10 Förslag till Lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 31 kap. 1 a § brottsbalken, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han för verkställighet av påföljd intagen i

Föreslagen lydelse

19 §⁵³

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott *eller till en samhällsskyddsåtgärd* och är han för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt, *i slutet boende* eller i särskilt ungdomshem med stöd av 31 kap. 1 a § brottsbalken, skall han vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han för verkställighet av påföljd intagen i

⁵³ Senaste lydelse 1998:606

anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

anstalt, *slutet boende* eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, skall han anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, skall ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

11 Förslag till Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 31, 34–36 och 38 §§ i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare samt rubriken mellan 30 och 31 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Brott begångna av den som inte har fyllt femton år.

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Föreslagen lydelse

Gärningar begångna av den som inte har fyllt femton år

31 §⁵⁴

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått en straffbelagd gärning får utredning rörande gärningen inledas

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i gärningen,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom gärningen, eller

34 §⁵⁵

Socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts. Vid förhör med den unge skall företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter hinder.

⁵⁴ Senaste lydelse 2001:152

⁵⁵ Senaste lydelse 2001:152

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas. Om *brottsmisstanken* kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, skall protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas. Om *misstanken att den unge har begått gärningen* kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, skall protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

35 §⁵⁶

Har någon före femton års ålder begått *ett brott* på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas han på bar gärning eller på flykt från *brottsplatsen*, får han gripas av envar. Om en enskild person har gripit den unge, skall denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Har någon före femton års ålder begått *en straffbelagd gärning* på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas han på bar gärning eller på flykt från *platsen för gärningen*, får han gripas av envar. Om en enskild person har gripit den unge, skall denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om den unge skall frigges eller hållas kvar för förhör. Den unge får inte tas i förvar.

36 §⁵⁷

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått *ett brott* får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot den unge. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått *en straffbelagd gärning* får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot den unge. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om

⁵⁶ Senaste lydelse 2001:152

⁵⁷ Senaste lydelse 2001:152

av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

38 §⁵⁸

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått *ett brott* får åklagare, om det krävs *ur* allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått *brottet* (bevistalan).

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått *en straffbelagd gärning* får åklagare, om det krävs *från* allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått *gärningen* (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket samt bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall staten svara för.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁵⁸ Senaste lydelse 2001:152

12 Förslag till Lag om ändring i delgivningslagen (1970:428)

Härigenom föreskrivs i fråga om delgivningslagen (1970:428) att 24 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Som fullt bevis att delgivning har skett på sätt som anges i intyget gäller intyg som i tjänsten utfärdas av stämningsman, tjänsteman vid svensk utlandsmyndighet, åklagare, polisman, kronofogde, exekutiv tjänsteman vid kronofogdemyndighet samt tjänsteman vid någon av följande inrättningar, nämligen

1. kriminalvårdsanstalt,
2. häkte,
3. hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,
4. sådan enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård och i 5 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning,
om delgivningen avser den som är intagen där. Samma vitsord tillkommer intyg av Notarius

Förelagen lydelse

24 §⁵⁹

Som fullt bevis att delgivning har skett på sätt som anges i intyget gäller intyg som i tjänsten utfärdas av stämningsman, tjänsteman vid svensk utlandsmyndighet, åklagare, polisman, kronofogde, exekutiv tjänsteman vid kronofogdemyndighet samt tjänsteman vid någon av följande inrättningar, nämligen

1. kriminalvårdsanstalt *och slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare*,
2. häkte,
3. hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,
4. sådan enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård och i 13 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning,
om delgivningen avser den som är intagen där. Samma vitsord tillkommer intyg av Notarius

⁵⁹ Senaste lydelse 1993:1688

publicus och intyg av nämndeman i tingsrätt vid delgivning för tingsrättens räkning.

publicus och intyg av nämndeman i tingsrätt vid delgivning för tingsrättens räkning.

Vid särskild postdelgivning har intyg av befattningshavare vid postbefordringsföretag som avses i 3 § andra stycket sådant vitsord som anges i första stycket.

Intyg att delgivning skett på utrikes ort skall gälla som fullt bevis att delgivning skett på sätt som anges i intyget, om intygsgivarens behörighet styrkes av tjänsteman vid svensk utlandsmyndighet. Intyg om delgivning på utrikes ort gäller som fullt bevis även utan sådant bestyrkande som nyss nämnts, om detta följer av överenskommelse med främmande stat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

13 Förslag till Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar att 18 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §⁶⁰

Länsrätt är domför med en lagfaren domare ensam

1. när åtgärd som avser endast måls beredande vidtages,
2. vid sådant förhör med vittne eller sakkunnig som begärts av annan länsrätt,
3. vid beslut som avser endast rättelse av felräkning, felskrivning eller annat uppenbart förbiseende,
4. vid annat beslut som inte innefattar slutligt avgörande av mål.

Om det inte är påkallat av särskild anledning att målet prövas av fullsutten rätt, är länsrätt domför med en lagfaren domare ensam vid beslut som inte innefattar prövning av målet i sak.

Åtgärder som avser endast beredandet av ett mål och som inte är av sådant slag att de bör förbehållas lagfarna domare får utföras av en annan tjänsteman vid länsrätten som har tillräcklig kunskap och erfarenhet. Närmare bestämmelser om detta meddelas av regeringen.

Vad som sägs i andra stycket gäller även vid avgörande i sak av

1. mål av enkel beskaffenhet, 2. mål enligt lagen (1994:466) om särskilda tvångsåtgärder i beskattningsförfarandet, enligt lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter, om besiktning enligt fastighetstaxeringslagen (1979:1152), om handlings undantagande från taxeringsrevision, skatterevision eller annan granskning och om befrielse från skyldighet att lämna upplysningar, visa upp handling eller lämna kontrolluppgift enligt skatteförfattningarna, 3. mål om omedelbart omhändertagande enligt 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, mål om tillfälligt flyttningsför-	3. mål om omedelbart omhändertagande enligt 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, mål om tillfälligt flyttningsför-

⁶⁰ Senaste lydelse 2000:355

bud enligt 27 § samma lag, mål om omedelbart omhändertagande enligt 13 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, mål om tillfälligt omhändertagande enligt 37 § smittskyddslagen (1988:1472), mål enligt 12 § första stycket och 33 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, mål enligt 18 § första stycket 2–4 *såvitt avser de fall då vården inte har förenats med särskild utskrivningsprövning eller* 5 lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, mål om förvar och uppsikt enligt utlänningslagen (1989:529), mål enligt lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m., mål enligt lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt samt mål enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.,

4. mål enligt folkbokföringsförfattningarna, mål rörande preliminär skatt eller om anstånd med att betala skatt eller avgifter enligt skatteförfattningarna,

5. mål enligt lagen (1992:1528) om offentlig upphandling,

6. mål som avser en fråga av betydelse för inkomstbeskattningen, dock endast om värdet av vad som yrkas i målet uppenbart inte överstiger hälften av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

bud enligt 27 § samma lag, mål om omedelbart omhändertagande enligt 13 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, mål om tillfälligt omhändertagande enligt 37 § smittskyddslagen (1988:1472), mål enligt 12 § första stycket och 33 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, mål enligt 18 § första stycket 2–6 lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, mål om förvar och uppsikt enligt utlänningslagen (1989:529), mål enligt lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m., mål enligt lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt samt mål enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.,

---

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

14 Förslag till Lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom att 1, 3, 4, 26, 34 a och 41 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §⁶¹

I den mån det påkallas av överenskommelse som Sverige ingått med främmande stat kan regeringen förordna, att frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande som i den främmande staten ådömts eller beslutats efter rättegång i brottmål, eller böter eller förverkande som i den staten ålagts eller beslutats av annan myndighet än domstol, får verkställas i Sverige enligt denna lag.

I samband med förordnande enligt första stycket kan regeringen, i den mån det påkallas eller eljest föranleds av överenskommelsen, förordna att verkställighet av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande, som ådömts eller beslutats genom dom meddelad av svensk domstol eller ålagts någon av annan svensk myndighet genom godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot, får anförtros åt myndighet i den främmande staten. Vad som har sagts nu gäller dock inte verkställighet av *något annat* beslut om överlämnande till

I samband med förordnande enligt första stycket kan regeringen, i den mån det påkallas eller eljest föranleds av överenskommelsen, förordna att verkställighet av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande, som ådömts eller beslutats genom dom meddelad av svensk domstol eller ålagts någon av annan svensk myndighet genom godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot, får anförtros åt myndighet i den främmande staten. Vad som har sagts nu gäller dock inte verkställighet av beslut om överlämnande till särskild vård.

⁶¹ Senaste lydelse 1991:1144

särskild vård *än överlämnande till rättspsykiatrisk vård.*

3 §⁶²

Om synnerliga skäl föreligger, kan regeringen, även om förordnande som avses i 1 § ej meddelats, för visst fall förordna, att frihetsberövande påföljd som ådömts svensk medborgare eller utlännning med hemvist i Sverige genom dom eller annat avgörande meddelat av domstol eller annan behörig myndighet i främmande stat får verkställas i Sverige enligt denna lag, eller att verkställighet av frihetsberövande påföljd som här i landet ådömts eller ålagts medborgare eller någon som har hemvist i viss främmande stat, får anförtros myndighet i den främmande staten. Det sistnämnda gäller dock inte verkställighet av *något annat* beslut om överlämnande till särskild vård *än överlämnande till rättspsykiatrisk vård.*

I fall som avses i första stycket äger 2 § fjärde stycket motsvarande tillämpning.

4 §⁶³

Med europeisk brottmålsdom förstås i denna lag dom eller annat avgörande, vars verkställighet skall prövas enligt brottmålsdomskonventionen.

Med utevarodom förstås i denna lag sådant i första stycket angivet avgörande som meddelats här i landet eller i främmande stat av domstol eller annan myndighet utan att den dömde eller den mot vilken beslut om förverkande riktats har varit personligen närvarande vid förhandling i saken inför domstol.

⁶² Senaste lydelse 2000:460

⁶³ Senaste lydelse 1984:876

Vad nedan i denna lag sägs om påföljd gäller även förverkande, om *ej* annat särskilt föreskrives.

Vad nedan i denna lag sägs om påföljd gäller även *samhällsskyddsåtgärd och* förverkande, om *inte* annat särskilt föreskrivs.

26 §⁶⁴

Fråga om verkställighet i främmande stat av här i landet ådömd eller ålagd påföljd enligt förordnande som avses i 2 § första eller fjärde stycket upptas av Kriminalvårdsstyrelsen eller, *i fråga om verkställighet av överlämnande till rättspsykiatrisk vård, Socialstyrelsen eller*, i fråga om verkställighet av böter eller förverkande, annan myndighet som regeringen bestämmer. Om det föreligger särskilda skäl, får en myndighet som här avses med eget yttrande överlämna ett ärende till regeringen för avgörande. Framställning om verkställighet får ej göras, om med motsvarande tillämpning av 5 § andra stycket 1–8 hinder mot verkställighet i den främmande staten kan antas föreligga.

Fråga om verkställighet i främmande stat av här i landet ådömd eller ålagd påföljd enligt förordnande som avses i 2 § första eller fjärde stycket upptas av Kriminalvårdsstyrelsen eller, *i fråga om verkställighet av böter eller förverkande, annan myndighet som regeringen bestämmer. Om det föreligger särskilda skäl, får en myndighet som här avses med eget yttrande överlämna ett ärende till regeringen för avgörande. Framställning om verkställighet får ej göras, om med motsvarande tillämpning av 5 § andra stycket 1–8 hinder mot verkställighet i den främmande staten kan antas föreligga.*

Framställning om verkställighet av frihetsberövande påföljd får ej göras, om den dömde är svensk medborgare och själv motsätter sig åtgärden. Uppkommer fråga om verkställighet av frihetsberövande påföljd som ådömts eller ålagts annan än svensk medborgare, skall Migrationsverket höras, om icke den dömde samtycker till åtgärden. Avstyrker Migrationsverket att framställning göres, underställes ärendet regeringen för avgörande.

Har regeringen enligt 3 § förordnat att verkställighet av påföljd i visst fall får anförtros myndighet i främmande stat, ombesörjer Kriminalvårdsstyrelsen *eller, i fråga om verkställig-*

Har regeringen enligt 3 § förordnat att verkställighet av påföljd i visst fall får anförtros myndighet i främmande stat, ombesörjer Kriminalvårdsstyrelsen att framställning om verk-

⁶⁴ Senaste lydelse 2000:460

het av överlämnande till rättspsykiatrisk vård, Socialstyrelsen att framställning om verkställighet görs i den främmande staten.

ställighet görs i den främmande staten.

34 a §⁶⁵

Fråga om verkställighet enligt överförandekonventionen och, i förekommande fall, tilläggsprotokollet eller Schengenkonventionen, i främmande stat av här i landet ådömd påföljd upptas av Kriminalvårdsstyrelsen eller, i fråga om verkställighet av överlämnande till rättspsykiatrisk vård, av Socialstyrelsen. Framställning om sådan verkställighet får inte göras, om med motsvarande tillämpning av 25 a § första och andra styckena hinder mot verkställighet i den främmande staten kan antas föreligga.

Fråga om verkställighet enligt överförandekonventionen och, i förekommande fall, tilläggsprotokollet eller Schengenkonventionen, i främmande stat av här i landet ådömd påföljd upptas av Kriminalvårdsstyrelsen. Framställning om sådan verkställighet får inte göras, om med motsvarande tillämpning av 25 a § första och andra styckena hinder mot verkställighet i den främmande staten kan antas föreligga.

Fråga om verkställighet enligt överförandekonventionen enligt första stycket på begäran av främmande stat prövas av Kriminalvårdsstyrelsen eller, i fråga om verkställighet av överlämnande till rättspsykiatrisk vård, av Socialstyrelsen med motsvarande tillämpning av 25 a § första stycket.

Fråga om verkställighet enligt överförandekonventionen enligt första stycket på begäran av främmande stat prövas av Kriminalvårdsstyrelsen med motsvarande tillämpning av 25 a § första stycket.

Kriminalvårdsstyrelsen eller Socialstyrelsen får, om det föreligger särskilda skäl, med eget yttrande överlämna ett ärende om verkställighet till regeringen för avgörande.

Kriminalvårdsstyrelsen får, om det föreligger särskilda skäl, med eget yttrande överlämna ett ärende om verkställighet till regeringen för avgörande.

I fall som avses i denna paragraf gäller 27–29 och 33 §§ i tillämpliga delar.

⁶⁵ Senaste lydelse 2000:460

41 §⁶⁶

Kriminalvårdsstyrelsens *eller Socialstyrelsens* beslut enligt denna lag eller i anslutning till lagen meddelade tillämpningsföreskrifter överklagas till regeringen om inte annat följer av 27 §.

Kriminalvårdsstyrelsens beslut enligt denna lag eller i anslutning till lagen meddelade tillämpningsföreskrifter överklagas till regeringen om inte annat följer av 27 §.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁶⁶ Senaste lydelse 2000:460

15 Förslag till Lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. att 4, 9 och 19 a §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Den som är häktad får avge nöjdförklaring inför chefen för det häkte där han är intagen eller, om han är intagen i kriminalvårdsanstalt, inför chefen för anstalten eller inför någon annan tjänsteman där som har förordnats att ta emot sådan förklaring. Om den häktade är intagen på en sådan enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård eller i 5 § *lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning*, får han avge nöjdförklaring inför chefsöverläkaren, verksamhetschefen eller inför annan tjänsteman som någon av dem har förordnat.

Nöjdförklaring som avses i första stycket gäller endast om den som mottager förklaringen har tillgång till domen eller rättsens bevis om målets utgång, såvitt rör den dömda (domsbevis), samt den dömda haft betänketid till andra dagen efter den då domen avkunnades för honom vid rätten eller på annat sätt delgavs honom. Den dömda skall om möjligt beredas tillfälle att under betänketiden samråda med sin försvarare.

Den som får taga emot nöjdförklaring enligt första stycket skall så snart det kan ske erinra den dömda om hans rätt att avge nöjdförklaring

Föreslagen lydelse

4 §⁶⁷

Den som är häktad får avge nöjdförklaring inför chefen för det häkte där han är intagen eller, om han är intagen i kriminalvårdsanstalt, inför chefen för anstalten eller inför någon annan tjänsteman där som har förordnats att ta emot sådan förklaring. Om den häktade är intagen på en sådan enhet som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård eller i 13 § *första stycket första meningen lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning*, får han avge nöjdförklaring inför chefsöverläkaren, verksamhetschefen eller inför annan tjänsteman som någon av dem har förordnat.

⁶⁷ Senaste lydelse 1996:795

samt upplysa den dömden om när och hur det kan ske. Det åligger honom vidare att den dag, då nöjdförklaring först kan avges, efterhöra om den dömden vill avge sådan förklaring.

9 §⁶⁸

Är den som skall undergå fängelse häktad, omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för att undergå påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall kriminalvårdsanstalten eller häktet där han är intagen omedelbart befordra domen till verkställighet. Om han är intagen på en sådan enhet som avses i 5 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning, är det i stället verksamhetschefen som skall göra det.

Är den som skall undergå fängelse häktad, omhändertagen enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för att undergå påföljd i annat mål när domen får verkställas, skall kriminalvårdsanstalten eller häktet där han är intagen omedelbart befordra domen till verkställighet. Om han är intagen på en sådan enhet som avses i 13 § första stycket första meningen lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning, är det i stället verksamhetschefen som skall göra det.

Förvaras den som är häktad i målet ej i kriminalvårdsanstalt, skall han för verkställighet förpassas till sådan anstalt.

Är den dömden häktad i annat mål när domen får verkställas och förvaras han ej i kriminalvårdsanstalt, får verkställigheten påbörjas där han förvaras.

19 a §⁶⁹

Om någon har dömts till fängelse på viss tid eller om domstol, med tillämpning av 34 kap. 1 § 1 brottsbalken, har förordnat att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och den dömden med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, under en sammanhängande tid av minst 24 timmar har varit berövad friheten som anhållen, häktad eller intagen på en enhet för

Om någon har dömts till fängelse på viss tid eller om domstol, med tillämpning av 34 kap. 1 § 1 brottsbalken, har förordnat att sådan påföljd skall avse ytterligare brott, och den dömden med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, under en sammanhängande tid av minst 24 timmar har varit berövad friheten som anhållen, häktad eller intagen på en enhet för

⁶⁸ Senaste lydelse 1996:795

⁶⁹ Senaste lydelse 2000:176

rättspsykiatrisk *undersökning* med stöd av 10 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk *undersökning*, skall tiden för frihetsberövandet, till den del därunder inte samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål, anses som tid under vilken den utdömda påföljden verkställts i anstalt.

rättspsykiatrisk *utredning* med stöd av 18 § lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk *utredning*, skall tiden för frihetsberövandet, till den del därunder inte samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål, anses som tid under vilken den utdömda påföljden verkställts i anstalt.

Om rätten har undanröjt en villkorlig dom eller en skyddstillsyn och i stället dömt till fängelse på viss tid, skall första stycket tillämpas, i den mån tillgodoräknande inte skett enligt första stycket eller 33 kap. 6 § tredje stycket brottsbalken, även i fråga om

1. frihetsberövande som föregått den villkorliga domen eller domen på skyddstillsyn,

2. frihetsberövande som föregått dom genom vilken förordnats att den villkorliga domen eller skyddstillsynen skall avse även ytterligare brott samt

3. sådant omhändertagande som avses i 28 kap. 6 b § eller 11 § tredje stycket brottsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

16 Förslag till Lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. att 26 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 §⁷⁰

Beträffande behandlingen av häktade som har förts över till en sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård eller en undersökningsenhet som avses i 6 § andra stycket samma lag tillämpas föreskrifterna i denna lag endast i fråga om sådana restriktioner som sägs i 16 §.

Föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och bestämmelserna i 8 § andra stycket lagen om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för kriminalvårdsstyrelsen att besluta om särskilda restriktioner beträffande en viss häktad tillämpas på häktade som har förts över enligt första stycket för *rättspsykiatrisk undersökning* eller frivillig psykiatrisk vård.

Föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och bestämmelserna i 8 § andra stycket lagen om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för Kriminalvårdsstyrelsen att besluta om särskilda restriktioner beträffande en viss häktad tillämpas på häktade som har förts över enligt första stycket för *ansvars- eller samhällsskyddsutredning* eller frivillig psykiatrisk vård.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁷⁰ Senaste lydelse 1998:602

17 Förslag till Lag om ändring i passlagen (1978:302)

Härigenom föreskrivs i fråga om passlagen (1978:302) att 19 och 20 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §⁷¹

Passtillstånd fordras för den som

1. undergår kriminalvård i anstalt, utom när påföljden är fängelse i två månader eller kortare tid,

2. står under övervakning efter dom på skyddstillsyn eller villkorlig frigivning från fängelse.

Passtillstånd fordras för den som

1. undergår kriminalvård i anstalt, utom när påföljden är fängelse i två månader eller kortare tid,

2. verkställer ett fängelsestraff i ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare, utom när påföljden är fängelse i två månader eller kortare tid,

3. undergår en samhällsskyddsåtgärd,

4. står under övervakning efter dom på skyddstillsyn eller villkorlig frigivning från fängelse.

20 §⁷²

Passtillstånd fordras för den som är intagen för vård enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, dock endast om

1. chefsöverläkaren vid sjukvårdsinrättningen i den ordning

Passtillstånd fordras för den som är intagen för vård enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, dock endast om

1. chefsöverläkaren vid sjukvårdsinrättningen i den ordning

⁷¹ Senaste lydelse 1993:204

⁷² Senaste lydelse 1997:727

regeringen föreskriver har gjort anmälan om att pass ej får utfärdas utan sådant tillstånd,

2. *patienten genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning, eller*

3. för patienten tidigare utfärdat pass efter intagningen har återkallats på grund av framställning enligt 24 § andra stycket.

regeringen föreskriver har gjort anmälan om att pass ej får utfärdas utan sådant tillstånd *eller*

2. för patienten tidigare utfärdat pass efter intagningen har återkallats på grund av framställning enligt 24 § andra stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

18 Förslag till Lag om ändring i brottsskadelagen (1978:413)

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsskadelagen (1978:413) att 3 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Brottsskadeersättning utgår för sakskada i fall då brottet har begåtts av någon som var

1. intagen i kriminalvårdsanstalt,

2. intagen för vård i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,

3. intagen för vård i ett hem som avses i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,

4. häktad enligt beslut som hade verkställts, eller

5. underkastad motsvarande frihetsberövande i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Första stycket tillämpas även på ren förmögenhetsskada, om särskilda skäl föreligger.

Föreslagen lydelse

3 §⁷³

Brottsskadeersättning utgår för sakskada i fall då brottet har begåtts av någon som var

1. intagen i kriminalvårdsanstalt *eller ett slutet boende för vissa funktionshindrade lagöverträdare,*

2. intagen för vård i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,

3. intagen för vård i ett hem som avses i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,

4. häktad enligt beslut som hade verkställts, eller

5. underkastad motsvarande frihetsberövande i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁷³ Senaste lydelse 1990:59

19 Förslag till Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs i fråga om bötesverkställighetslagen (1979:189) att 22 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Förvandling av böter får ej ske av

1. böter, som har ådömts för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,

2. vite som har utdömts för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.

Föreslagen lydelse

22 §⁷⁴

Förvandling av böter får ej ske av vite som har utdömts för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁷⁴ Senaste lydelse 1991:1140

20 Förslag till Lag om ändring i konsumentförsäkringslagen (1980:38)

Härigenom föreskrivs i fråga om konsumentförsäkringslagen (1980:38) att 33 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Även om försäkringstagaren eller den försäkrade har handlat på ett sätt som enligt 30–32 §§ kan föranleda att ersättning från försäkringen sätts ned eller inte lämnas, tillämpas inte dessa bestämmelser om han var *i ett sådant sinnestillstånd som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken* eller under tolv år.

Vid tillämpningen av 31 § andra stycket eller 32 § tredje stycket skall den som var *i ett sådant sinnestillstånd som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken* eller som var under tolv år jämföras med den försäkrade endast om han har handlat med dennes samtycke.

Föreslagen lydelse

33 §⁷⁵

Även om försäkringstagaren eller den försäkrade har handlat på ett sätt som enligt 30–32 §§ kan föranleda att ersättning från försäkringen sätts ned eller inte lämnas, tillämpas inte dessa bestämmelser om han var *allvarligt psykiskt störd* eller under tolv år.

Vid tillämpningen av 31 § andra stycket eller 32 § tredje stycket skall den som var *allvarligt psykiskt störd* eller som var under tolv år jämföras med den försäkrade endast om han har handlat med dennes samtycke.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁷⁵ Senaste lydelse 1990:435

21 Förslag till Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs i fråga om sekretesslagen (1980:100)⁷⁶ att 7 kap. 1 och 22 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

1 §⁷⁷

Sekretess gäller, om inte annat följer av 2 §, inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Detsamma gäller i annan medicinsk verksamhet, såsom rättsmedicinsk och rättspsykiatrisk *undersökning*, insemination, fastställande av könstillhörighet, abort, sterilisering, kastrering, omskärelse, åtgärder mot smittsamma sjukdomar, och ärenden hos nämnd med uppgift att bedriva patientnämndsverksamhet.

Sekretess gäller, om inte annat följer av 2 §, inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Detsamma gäller i annan medicinsk verksamhet, såsom rättsmedicinsk *undersökning* och rättspsykiatrisk *utredning*, insemination, fastställande av könstillhörighet, abort, sterilisering, kastrering, omskärelse, åtgärder mot smittsamma sjukdomar, och ärenden hos nämnd med uppgift att bedriva patientnämndsverksamhet.

Sekretess enligt första stycket gäller också i sådan verksamhet hos myndighet som innefattar omprövning av beslut i eller särskild tillsyn över allmän eller enskild hälso- och sjukvård.

Sekretess gäller i verksamhet som avser omhändertagande av patientjournal inom enskild hälso- och sjukvård för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Utan hinder av sekretessen får uppgift lämnas till hälso- och sjukvårdspersonal om upp-

⁷⁶ Omtryckt 1992:1474

⁷⁷ Senaste lydelse 2001:500

giften behövs för vård eller behandling och det är av synnerlig vikt att uppgiften lämnas.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

En landstingskommunal eller kommunal myndighet som bedriver verksamhet som avses i första stycket får lämna uppgift till annan sådan myndighet för forskning och framställning av statistik eller för administration på verksamhetsområdet, om det inte kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Vidare får utan hinder av sekretessen uppgift lämnas till enskild enligt vad som föreskrivs i lagen (1984:1140) om insemination, lagen (1988:1473) om undersökning beträffande HIV-smitta i brottmål, lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård och smittskyddslagen (1988:1472).

22 §⁷⁸

Sekretess gäller hos domstol i brottmål *samt* i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid särskild personutredning, *rättspsykiatrisk undersökning* eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

Sekretess gäller hos domstol i brottmål, i annat mål eller ärende, i fråga om vilket bestämmelserna om förundersökning i brottmål är tillämpliga *samt i ärenden om omprövning av en samhällsskyddsåtgärd*, för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid särskild personutredning, *mindre rättspsykiatrisk utredning, ansvars- eller samhällsskyddsutredning* eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i annan myndighets verksamhet för att gå domstol till handa med utredning som nu har nämnts.

⁷⁸ Senaste lydelse 1991:2042

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

22 Förslag till Lag om ändring i polislagen (1984:387)

Härigenom föreskrivs i fråga om polislagen (1984:387) att 20 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 §⁷⁹

För att söka efter en person som med laga stöd skall omhändertas får en polisman bereda sig tillträde till den eftersöktes bostad eller till annat hus, rum eller ställe som tillhör eller disponeras av honom. Detsamma gäller i fråga om en lokal som är tillgänglig för allmänheten. Finns det synnerliga skäl att anta att den eftersökte eljest uppehåller sig hos annan, får polismannen bereda sig tillträde även dit. På motsvarande sätt får en polisman bereda sig tillträde till en bostad eller något annat ställe för att söka efter ett föremål som polisen med stöd av lag eller annan författning skall omhänderta; vad som nyss har sagts om den eftersökte gäller därvid föremålets ägare eller innehavare.

För att söka efter någon som har intagits i en kriminalvårdsanstalt efter att ha dömts till fängelse i minst fyra år och som har avvikit får en polisman undersöka transportmedel på viss plats, om den avvikne kan antas utgöra en allvarlig fara för annans liv eller hälsa eller för rikets säkerhet och det finns särskild anledning att anta att den avvikne kan komma att passera platsen. En polisman har samma befogenhet för att söka efter någon som genomgår psykiatrisk tvångsvård eller *som överlämnats till rättspsykiatrisk vård* och som avvikit från en sjukvårdsinrätt-

För att söka efter någon som har intagits i en kriminalvårdsanstalt efter att ha dömts till fängelse i minst fyra år *eller som undergår en samhällsskyddsåtgärd* och som har avvikit får en polisman undersöka transportmedel på viss plats, om den avvikne kan antas utgöra en allvarlig fara för annans liv eller hälsa eller för rikets säkerhet och det finns särskild anledning att anta att den avvikne kan komma att passera platsen. En polisman har samma befogenhet för att söka efter någon som genomgår psykiatrisk tvångsvård eller rättspsykiatrisk vård och som avvikit från en

⁷⁹ Senaste lydelse 1991:665

ning, om det med hänsyn till omständigheterna finns särskilda skäl att anta att den avvikne utgör en allvarlig fara för annans liv eller hälsa eller för rikets säkerhet.

En åtgärd som avses i första eller andra stycket får endast om fara är i dröjsmål vidtas utan föregående beslut av polismyndigheten. Endast om det finns särskilda skäl får åtgärden vidtas mellan kl. 21.00 och 6.00.

I fråga om husrannsakan för eftersökande av föremål som är underkastat beslag och av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller inställelse vid domstol finns bestämmelser i rättegångsbalken.

sjukvårdsinrättning, om det med hänsyn till omständigheterna finns särskilda skäl att anta att den avvikne utgör en allvarlig fara för annans liv eller hälsa eller för rikets säkerhet

---

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

23 Förslag till Lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m. m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m. m.

dels att 7 och 8 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 9 och 10 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §

I ett ärende om nåd får justitiedepartementet och högsta domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten, upplysningar från en socialnämnd enligt 6 § *eller förordna om läkarintyg enligt 7 §.*

I ett ärende om nåd får Justitiedepartementet och Högsta domstolen inhämta yttrande från frivårdsmyndigheten *och* upplysningar från en socialnämnd enligt 6 §.

10 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för uppdrag som särskild personutredare enligt 3 §, förtroendemän enligt 4 § *och undersökningsläkare enligt 7 §.*

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om ersättning för uppdrag som särskild personutredare enligt 3 § *och* förtroendemän enligt 4 §.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.
  2. Har beslut om ett läkarintyg enligt 7 § fattats före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.
  3. Har gärningen begåtts före ikraftträdandet får beslut om ett läkarintyg enligt 7 § fattas också efter ikraftträdandet och äldre bestämmelser är då tillämpliga.

24 Förslag till Lag om ändring i lagen (1994:459) om arbetsförmedlingsregister

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1994:459) om arbetsförmedlingsregister att 8 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

En registrering enligt någon av 5–7 §§ får inte innehålla uppgifter om att den arbetssökande misstänks eller har dömts för brott *eller* har avtjänat straff eller har fått annan påföljd för brott eller har varit föremål för tvångsingripande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård eller smittskyddslagen (1988:1472).

Föreslagen lydelse

8 §⁸⁰

En registrering enligt någon av 5–7 §§ får inte innehålla uppgifter om att den arbetssökande

1. misstänks eller har dömts för brott,

2. har begått en sådan gärning som avses i 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken,

3. har avtjänat straff eller har fått annan påföljd för brott,

4. har ådömts en samhällsskyddsåtgärd eller

5. har varit föremål för tvångsingripande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård eller smittskyddslagen (1988:1472).

Registreringen får inte heller innehålla uppgift om att den arbetssökande har vårdats med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) eller varit föremål för åtgärd enligt utlänningslagen (1989:529).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁸⁰ Senaste lydelse 2001:473

25 Förslag till Lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1998:620) om belastningsregister att 2, 3, 16 och 17 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §⁸¹

Belastningsregistret skall föras för att ge information om sådana belastningsuppgifter som behövs i verksamhet hos

1. polis-, skatte- och tullmyndigheter för att förebygga, upptäcka och utreda brott,

2. åklagarmyndigheter för beslut om förundersökning och åtal samt för utfärdande av strafföreläggande,

3. allmänna domstolar för straffmätning och val av påföljd och

4. polismyndigheter och andra myndigheter vid sådan lämplighetsprövning, tillståndsprövning eller annan prövning som anges i författning.

Registret får användas också för att till enskild lämna uppgifter som är av särskild betydelse i dennes verksamhet.

Belastningsregistret skall föras för att ge information om sådana belastningsuppgifter som behövs i verksamhet hos

1. polis-, skatte- och tullmyndigheter för att förebygga, upptäcka och utreda brott,

2. åklagarmyndigheter för beslut om förundersökning och åtal samt för utfärdande av strafföreläggande,

3. allmänna domstolar för straffmätning och val av påföljd *eller annan straffrättslig åtgärd* och

4. polismyndigheter och andra myndigheter vid sådan lämplighetsprövning, tillståndsprövning eller annan prövning som anges i författning.

3 §

Registret skall innehålla uppgifter om den som

1. genom dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av

Registret skall innehålla uppgifter om den som

1. genom dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av

⁸¹ Senaste lydelse 1999:91

ordningsbot har ålagts påföljd för brott,

2. har ålagts förvandlingsstraff för böter,

3. med tillämpning av 30 kap. 6 § brottsbalken har förklarats fri från påföljd,

4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare eller 46 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall inte har åtalats för brott,

5. skall utlämnas enligt lagen (1957:668) om utlämning för brott eller enligt lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge eller

6. har meddelats besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud.

ordningsbot har ålagts påföljd för brott *eller samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken,*

2. har ålagts förvandlingsstraff för böter,

3. med tillämpning av 30 kap. 3 § *andra stycket rättegångsbalken har förklarats ha begått den åtalade gärningen men är fri från ansvar enligt 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken,*

4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare eller 46 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall inte har åtalats för brott,

5. skall utlämnas enligt lagen (1957:668) om utlämning för brott eller enligt lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge eller

6. har meddelats besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud.

16 §

En uppgift i registret skall gallras

1. om en överrätt genom dom eller beslut *frikänt* den registrerade för den åtalade gärningen,

2. om en domstol efter resning har meddelat dom eller beslut som avses i 1,

3. om dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har undanröjts,

4. om överrätt har upphävt ett beslut om förvandlingsstraff för

En uppgift i registret skall gallras

1. om en överrätt genom dom eller beslut *inte dömt* den registrerade för den åtalade gärningen,

2. om en domstol efter resning har meddelat dom eller beslut som avses i 1,

3. om dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har undanröjts,

4. om överrätt har upphävt ett beslut om förvandlingsstraff för

böter,

5. om åklagares beslut att meddela åtalsunderlåtelse har återkallats,

6. om besöksförbud har upphävts eller

7. när den registrerade har avlidit.

böter,

5. om åklagares beslut att meddela åtalsunderlåtelse har återkallats,

6. om besöksförbud har upphävts eller

7. när den registrerade har avlidit.

17 §

Utöver vad som följer av 16 § skall uppgifter om

1. fängelse- eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som skall anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. fängelsestraff som har fallit bort enligt 35 kap. 8 eller 9 § brottsbalken eller förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 eller 21 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. skyddstillsyn eller villkorlig dom gallras tio år efter domen eller beslutet,

5. sluten ungdomsvård gallras tio år efter det att påföljden helt verkställts,

6. överlämnande till vård inom socialtjänsten eller vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras tio år efter domen eller beslutet,

7. *överlämnande till rättspsykiatrisk vård* gallras tio år efter *utskrivningen*,

Utöver vad som följer av 16 § skall uppgifter om

1. fängelse- eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som skall anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. fängelsestraff som har fallit bort enligt 35 kap. 8 eller 9 § brottsbalken eller förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 eller 21 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. skyddstillsyn eller villkorlig dom gallras tio år efter domen eller beslutet,

5. sluten ungdomsvård gallras tio år efter det att påföljden helt verkställts,

6. överlämnande till vård inom socialtjänsten eller vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras tio år efter domen eller beslutet,

7. *en samhällsskyddsåtgärd* gallras tio år efter *upphävandet*,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon *enligt 30 kap. 6 § brottsbalken har förklarats fri från påföljd* gallras tio år efter domen eller beslutet,

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras tio år efter beslutet,

11. beslut om besöksförbud gallras tio år efter beslutet och

12. beslut om utlämning för brott gallras tio år efter beslutet.

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon *har förklarats ha begått den åtalade gärningen men är fri från ansvar enligt 1 kap. 2 a § första stycket brottsbalken*, gallras tio år efter domen,

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras tio år efter beslutet,

11. beslut om besöksförbud gallras tio år efter beslutet och

12. beslut om utlämning för brott gallras tio år efter beslutet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

26 Förslag till Lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder att 2 och 4 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Den som har varit häktad på grund av misstanke om brott har rätt till ersättning,

1. om det meddelas frikännande dom, åtalet avvisas eller avskrivs eller förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,

2. om det för en viss del av brottsligheten meddelas frikännande dom, åtalet avvisas eller avskrivs eller förundersökningen avslutas utan att åtal väcks, och det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den övriga brottsligheten,

3. om något brott i domen hänförs till en mildare straffbestämmelse och det är uppenbart att frihetsinskränkningen

4. om beslutet om frihetsinskränkning efter överklagande eller överprövning upphävs eller ersätts av ett beslut om en mindre ingripande åtgärd, eller

5. om beslutet om frihetsinskränkning undanröjs utan att det beslutas om ny handläggning.

Vad som sägs i första stycket gäller också den som på grund av misstanke om brott har varit anhållen under minst 24 timmar i sträck. Den som har utsatts för en sådan frihetsinskränkning har också rätt till ersättning, om beslutet om anhållande upphävs efter avslag på en häktningframställning.

Vad som sägs i första stycket 1, 2, 4 och 5 gäller också den som på grund av misstanke om brott under minst 24 timmar i sträck har varit underkastad reseförbud eller anmälningsskyldig-

Vad som sägs i första stycket 1, 2, 4 och 5 gäller också den som på grund av misstanke om brott under minst 24 timmar i sträck har varit underkastad reseförbud eller anmälningsskyldig-

het, intagen för *rättspsykiatrisk undersökning* eller tagen i förvar av befälhavare på fartyg eller luftfartyg.

het, intagen för *ansvars- eller samhällsskyddsutredning* eller tagen i förvar av befälhavare på fartyg eller luftfartyg.

4 §

Den som har avtjänat fängelsestraff, sluten ungdomsvård eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. *Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.*

Den som har avtjänat fängelsestraff, sluten ungdomsvård eller förvandlingsstraff för böter *eller har undergått en samhällsskyddsåtgärd* har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

27 Förslag till Lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister att 4 och 6–8 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Det rättspsykiatriska forskningsregistret får endast innehålla uppgifter om en person för vilken ett rättspsykiatriskt utlåtande enligt *lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning, ett intyg enligt 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.* eller motsvarande utlåtande eller intyg enligt äldre lagstiftning har utfärdats.

Uppgifterna får inte föras in i registret förrän domen i det mål i vilket utlåtandet eller intyget inhämtats har vunnit laga kraft. Har åtalet helt ogillats får inga personuppgifter från det brottmålet föras in i registret.

För varje person får endast de uppgifter registreras som anges i 5–9 §§.

Föreslagen lydelse

4 §

Det rättspsykiatriska forskningsregistret får endast innehålla uppgifter om en person för vilken ett rättspsykiatriskt utlåtande enligt *lagen (2002:000) om rättspsykiatrisk utredning* eller motsvarande utlåtande eller intyg enligt äldre lagstiftning har utfärdats.

6 §

För varje person får det registreras uppgifter från det undersökningsförfarande som avses i 4 § första stycket beträffande

1. vilken domstol som har begärt undersökningen,
2. frihetsberövanden i målet,
3. de brott som personen är misstänkt för i målet,

För varje person får det registreras uppgifter från det undersökningsförfarande som avses i 4 § första stycket beträffande

1. vilken domstol som har begärt undersökningen,
2. frihetsberövanden i målet,
3. de brott som personen är misstänkt för i målet,

4. undersökningsenhet och ansvarig undersökningsläkare,
 5. undersökningens resultat och diagnostiska bedömningar,
 6. förslag till påföljd, samt
 7. yttrande av Socialstyrelsens råd för vissa rättsliga sociala och medicinska frågor.

4. undersökningsenhet och ansvarig undersökningsläkare,
 5. undersökningens resultat och diagnostiska bedömningar,
 6. förslag till påföljd *eller annan straffrättslig åtgärd*, samt
 7. yttrande av Socialstyrelsens råd för vissa rättsliga sociala och medicinska frågor.

7 §

För varje person får det registreras sådana uppgifter ur domen som avser

1. utgången i ansvarsdelen
 2. utdömd påföljd eller meddelad påföljdseftergift, samt

3. beslut om utvisning enligt 4 kap. 7 § utlänningslagen.

För varje person får det registreras sådana uppgifter ur domen som avser

1. utgången i ansvarsdelen
 2. utdömd påföljd *eller samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken* eller meddelad påföljdseftergift, samt

3. beslut om utvisning enligt 4 kap. 7 § utlänningslagen.

8 §⁸²

För varje person som har *överlämnats till rättspsykiatrisk vård*, dömts till fängelse eller sluten ungdomsvård får uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård registreras.

Uppgifter enligt första stycket får avse

1. tidpunkt när vården har påbörjats, avbrutits och upphört,
 2. på vilka sjukvårdsinrättningar personen har vårdats, samt
 3. vilka diagnoser som har ställts i samband med utskrivning.

För varje person som har dömts till fängelse, *samhällsskyddsåtgärd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken* eller sluten ungdomsvård får uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård registreras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2004.

⁸² Senaste lydelse 2000:362

Bakgrund

1 Uppdraget och dess genomförande

1.1 Kommitténs uppdrag

Principen att vissa personer bör ges straffrättslig särbehandling på grund av sin psykiska status gäller sedan lång tid, både i vårt land och i andra länder. Huvuddragen i den nuvarande regleringen av påföljder för psykiskt störda lagöverträdare kom till när brottsbalken infördes år 1965. Genom en reform år 1992 började en ny lagstiftning om psykiatrisk vård av lagöverträdare att gälla. Vidare ändrades brottsbalkens påföljdsregler. Reformen innebar bl.a. att begreppet allvarlig psykisk störning infördes i lagstiftningen. Därutöver infördes den särskilda utskrivningsprövningen.

Kommittén har fått i uppdrag att lämna förslag till en reformerad reglering av det straffrättsliga ansvaret samt formerna för ingripanden mot psykiskt störda lagöverträdare. Reformen skall syfta till att åstadkomma en ordning som innebär att psykiskt störda personer som begår brott och som är straffrättsligt ansvariga kan dömas till en påföljd som tillgodoser kravet på ett rimligt ingripande med hänsyn till det begångna brottet. Reformen syftar också till att psykiatrin inte skall bära ett ansvar för straffrättsliga aspekter eller behovet av samhällsskydd under längre tid än som motiveras av ett vårdbehov.

Kommittén skall analysera argumenten för och emot att införa en tillräknelighetsreglering och de konsekvenser en sådan förändring skulle medföra. I samband härmed skall kommittén överväga om det finns behov av att lagreglera frågan om ansvar vid tillfällig sinnesförvirring som uppkommit utan eget vållande.

En annan viktig fråga som kommittén skall ta ställning till är hur påföljdsregleringen för de psykiskt störda lagöverträdarna skall utformas. En särskild fråga i detta sammanhang är om det finns ett påtagligt praktiskt behov av en särreglering när det gäller de utvecklingsstörda.

Med utgångspunkt från de övriga lösningar kommittén föreslår skall vi också analysera behovet av ett system med samhällsskyddsåtgärder samt om det är möjligt och lämpligt att införa ett sådant system.

Vi skall också överväga hur behovet av rättspsykiatrisk vård för intagna i kriminalvårdsanstalt bäst tillgodoses.

Slutligen skall vi lämna förslag till hur ansvaret för den rättspsykiatriska vården skall fördelas.

Kommitténs direktiv återges i sin helhet som *bilaga 1*.

1.2 Kommitténs arbete

Kommittén påbörjade sitt arbete i juni 1999.

Under arbetets gång har vi tagit del av såväl inhemsk som utländsk litteratur, artiklar, rapporter och statistik på området. Kommittén har också samlat in ett stort antal domar rörande psykiskt störda lagöverträdare. Nytt material har beaktats fram till den 15 oktober 2001.

För att få en bild av hur den rättspsykiatriska vården fungerar har vi genomfört två enkätundersökningar. Den första enkäten avsåg vilka problem som finns i dagens system. Enkäten skickades till samtliga sex regionvårdsenheter och till 45 läns- och allmänpsykiatriska kliniker. Vidare skickades enkäten till 15 kriminalvårdsanstalter, 5 häkten, 5 frivårdskontor, 5 ungdomshem knutna till SiS och 30 kommuner.

Den andra enkäten tog sikte på kostnaderna för den rättspsykiatriska vården och skickades till samtliga sjukvårdshuvudmän. I enkäten ställdes frågor om antalet patienter som per den 30 juni 2000 vårdades på regionvårdsklinik, rättspsykiatrisk länsklirik och allmänpsykiatrisk klinik samt den faktiska vårddygnskostnaden för respektive vårdnivå.

Till flera av våra sammanträden har vi bjudit in särskilda gäster för att diskutera olika frågor, t.ex. frågorna om tillräknelighet och riskbedömningar. Personer som deltagit i dessa sammanhang är överläkaren och föredraganden i Rättsliga rådet Käthe Elmgren, överläkaren Marianne Kristiansson, professorn Gunnar Kullgren, överläkaren Kjell Långbergs och överläkaren Stefan Skagerberg. Ytterligare personer som inbjudits är lagmannen Bertil Ekholm, docenten Martin Grann, chefsöverläkaren Per Lindqvist och psykiatrisamordnaren Tina Heinsoo.

Kommittén har för att diskutera hela eller delar av utredningsuppdraget sammanträffat med företrädare för Landstingsförbundet, Psykologförbundet, SiS och Statskontoret.

Vi har även inhämtat synpunkter från patientorganisationerna Förbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB) och Föreningen Autism (FA).

Sekretariatet har gjort studiebesök på Regionpsykiatriska kliniken i Växjö och på Finnshults vårdhem i Höör. Sekretariatet har också företagit en studieresa till Danmark där bl.a. anstalten Herstedvester besöktes.

Företrädare för kommittén har deltagit i ett antal konferenser och seminarier med anknytning till utredningsuppdraget. Vidare har sekretariatet på nära håll följt det utvecklingsarbete angående den rättspsykiatriska vården som pågår inom Västra Götalandsregionen. Härutöver har kommittén i olika sammanhang fått ta del av värdefulla synpunkter från ett stort antal personer som delat med sig av sin erfarenhet och kunskap på området.

Slutligen har vi samrått med två andra utredningar, 1999 års rättegångsutredning (dir. 1999:62) och Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda m.m. (dir. 2000:85).

2 Nuvarande ordning

2.1 Regleringen i brottsbalken

2.1.1 1991 års reform

Vid en reform som trädde i kraft den 1 januari 1992 (1991 års reform) fick brottsbalkens påföljdsregler beträffande psykiskt störda lagöverträdare sin nuvarande utformning. Samtidigt började en ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård att gälla.

En viktig nyhet var att samma begrepp infördes i BrB och i den allmänna tvångsvårdslagstiftningen. I BrB:s reglering av lagöverträdare med psykiska avvikelser förekom tidigare begreppen "sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom". Genom 1991 års reform ersattes dessa begrepp med samlingsbegreppet "allvarlig psykisk störning".

Samma begrepp infördes i den allmänna tvångsvårdslagstiftningen och ersatte där det tidigare kravet på "psykisk sjukdom och därmed jämställd psykisk abnormitet" som förutsättning för sluten psykiatrisk vård.

Med den ändrade begreppsbildningen ville man undanröja den bristande överensstämmelsen mellan den straffrättsliga regleringen och den allmänna vårdlagstiftningen samt anpassa den straffrättsliga särregleringen till aktuell terminologi inom psykiatrin.

Härutöver innebar reformen att den s.k. särskilda utskrivningsprövningen infördes.

Nedan beskrivs översiktligt de nu gällande reglerna rörande psykiskt störda lagöverträdare.

2.1.2 Fängelseförbudet

Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får enligt 30 kap. 6 § BrB inte dömas till fängelse, det s.k. *fängelseförbudet*. Om rätten i ett sådant fall finner att inte heller någon

annan påföljd bör ådömas, skall den tilltalade enligt samma lagrum vara fri från påföljd.

För att fängelseförbudet skall vara tillämpligt krävs att det föreligger ett orsakssamband mellan störningen och brottet. Enligt förarbetena¹ till 1991 års reform bör det i regel inte föreligga några svårigheter att ta ställning till frågan om ett orsakssamband. Om gärningsmannen var allvarligt psykiskt störd vid gärningstillfället, torde det ofta vara uppenbart att brottet begåtts under påverkan av störningen. I propositionen framhålls emellertid att kravet på orsakssamband inte kan anses uppfyllt, om den psykiska störningen inte kan antas ha haft ett avgörande inflytande på gärningsmannens handlingssätt.

2.1.3 Strafflindring

I 29 kap. 3 § första stycket 2 BrB finns en regel om strafflindring som kan bli tillämplig i mål med psykiskt störda lagöverträdare. Där sägs att såsom en förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt skall beaktas om den tilltalade till följd av psykisk störning haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får rätten i ett sådant fall döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

2.1.4 Överlämnande till rättspsykiatrisk vård

Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten enligt 31 kap. 3 § första stycket BrB överlämna honom till *rättspsykiatrisk vård*. Något krav på orsakssamband mellan den psykiska störningen och den gärning som begåtts uppställs inte.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten enligt andra stycket samma lagrum besluta att *särskild utskrivningsprövning* enligt LRV skall äga rum vid vården. Förutsättningen är att det till följd av den psykiska störningen finns risk för att den tilltalade återfaller i brottslighet som är av allvarligt slag. Här krävs alltså att det föreligger ett orsakssamband mellan den psykiska störningen och brottet. Särskild utskrivningsprövning innebär bl.a. att länsrätten beslutar om utskrivning.

¹ Se prop. 1990/91:58 s. 458

2.1.5 Närmare om begreppet ”allvarlig psykisk störning”

I förarbetena² till 1991 års reform angavs att begreppet allvarlig psykisk störning är avsett att ha en något snävare betydelse än begreppet psykisk sjukdom (som användes i den allmänna tvångsvårdslagstiftningen) men en något vidare innebörd än uttrycket sinnessjukdom (som användes i BrB).

Som exempel på tillstånd som kan utgöra allvarlig psykisk störning angavs i propositionen följande.³

Till allvarlig psykisk störning bör i första hand räknas tillstånd av psykotisk karaktär, således tillstånd med störd realitetsvärdering och med symtom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring. Till följd av en hjärnskada kan vidare en psykisk funktionsnedsättning av allvarlig art (demens) med störd realitetsvärdering och bristande förmåga till orientering i tillvaron uppkomma.

Till allvarlig psykisk störning bör också räknas allvarliga depressioner med självmordstankar. Vidare bör dit föras svårartade personlighetsstörningar (karaktärsstörningar), exempelvis vissa invalidiserande neuroser och personlighetsstörningar med impulsgenombrott av psykoskaraktär.

Tvångsvård bör vidare kunna aktualiseras när en krisreaktion är sådan att påverkan på den psykiska funktionsnivån blir så uttalad att den är av psykotisk art.

Till allvarlig psykisk störning bör hänföras också alkoholpsykoserna, såsom delirium tremens, alkoholhallucinos och klara demenstillstånd. Det samma gäller de psykosor som kan drabba narkotikamissbrukare. Även i andra situationer när en missbrukare har kommit in i ett allvarligt förvirringstillstånd och det är uppenbar fara för hans fysiska hälsa eller liv skall tvångsvård kunna tillämpas. I vissa fall kan vidare ett abstinentstillstånd vara så svårartat att det under en kortare tid måste betecknas som en allvarlig psykisk störning. Självklart är att ett allvarligt missbruk som leder enbart till allvarliga kroppsliga komplikationer inte skall kunna medföra psykiatrisk tvångsvård.

I propositionen framhölls vidare att en psykisk funktionsnedsättning som beror på åldrande och som tar sig uttryck i s.k. åldersdement beteende kan vara så kraftig att begreppet allvarlig psykisk störning är tillämpligt. I exceptionella fall kan enligt propositionen tvångsvård bli aktuell också för personer som på grund av hjärnskada fått ett betydande och bestående begåvningshandikapp samt för personer med barnomspsykos. För psykiskt utvecklingsstörda gäller däremot att enbart

² Se a. prop. s. 453

³ Se a. prop. s. 86 f. och 453

hämning i förståndsutvecklingen inte skall kunna utgöra grund för psykiatrisk tvångsvård.

Avslutningsvis anfördes i propositionen följande:⁴

För att undvika oklarhet bör slutligen framhållas att bedömningen av om en psykisk störning är allvarlig måste ske utifrån både störningens art och dess grad. En del typer av psykiska störningar är allvarliga till såväl art som grad. Vissa psykiska störningar, t.ex. schizofreni, får alltid anses som allvarliga till sin art men behöver däremot inte vara allvarliga till sin grad och kan ha ett tämligen lindrigt förlopp. Åter andra psykiska störningar såsom depressioner är inte alltid av allvarlig art, utan här måste betydelsen av störningens grad bli mera omedelbart avgörande för bedömningen. En sammanvägning får göras i varje särskilt fall av arten av störningen och de symtom och yttringar i övrigt som belyser graden av störningen.

I samband med prövningen måste hänsyn tas till växlingar i tillståndet och risken för återfall om vården och behandlingen avbryts för tidigt. Den psykiska störningen är av allvarlig art så länge påtaglig risk föreligger för att de psykiska symtomen återkommer om behandlingsinsatserna avbryts. I enstaka undantagsfall kan detta innebära att den fortlöpande medicinska bedömningen resulterar i att vården sträcker sig över avsevärd tid.

Justitiekommittén hänvisade i sitt betänkande⁵ till propositionens vägläggande uppräkningslista över vilka tillstånd som bör falla in under begreppet allvarlig psykisk störning men framhöll att uppräkningslistan inte är avsedd att vara uttömmande utan att en bedömning av om störningen är allvarlig alltid måste göras utifrån både störningens art och dess grad.

Socialstyrelsen har utfärdat allmänna råd rörande tillämpningen av LPT och LRV.⁶ Också här ges anvisningar beträffande tolkningen av begreppet allvarlig psykisk störning.

2.1.6 Rättspraxis

Det s.k. Flink-fallet, NJA 1995 s. 48, gällde frågan om den tilltalade begått gärningarna, sju mord och försök till mord i tre fall, under påverkan av en allvarlig psykisk störning och om han vid domstillfället led av en sådan störning.

I domskälen konstaterade HD att utredningen gav vid handen att den tilltalade när brotten begicks befann sig i ett tillstånd av psykotisk karaktär och att detta tillstånd utlösts av en kraftig alkoholberusning.

⁴ Se a. prop. s. 87

⁵ Se bet. 1990/91:JuU34 s. 28

⁶ Se Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (SOSFS 2000:12)

Trots att flera andra faktorer – såsom personlighetsstörning, hjärndysfunktion och depression – fick antas ha bidragit till tillståndets uppkomst, kunde utredningen inte, menade HD, med erforderlig tydlighet anses utvisa vare sig att den tilltalade led av en allvarlig psykisk störning före uppkomsten av det psykosartade tillståndet eller att han vid domstillfället led av en sådan störning.

HD anförde därefter följande:

Vad gäller frågan huruvida 30 kap 6 § BrB är tillämplig när påföljd för brotten skall bestämmas förtjänar beaktas att lagrummet närmast före 1991 års lagstiftning innehöll ett förbud mot att döma till annan påföljd än överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn för brott som någon begått under inflytande av 'sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämförbar med sinnessjukdom'. Denna regel – som i sak överensstämde med den vid BrB:s tillkomst upptagna bestämmelsen i 33 kap 2 § – var principiellt sett inte avsedd för tillfälliga och snabbt övergående abnormtillstånd. Med sikte på sådana tillstånd hade i lagrådsremissen till BrB i stället föreslagits en särskild straffrihetsregel för fall då någon utan eget vållande tillfälligt råkat i sådant tillstånd att han var från sina sinnens bruk. Sistnämnda regel var, liksom 5 kap 5 § 2 st i den tidigare gällande strafflagen, avsedd för sådana tillfälliga omtöckningstillstånd som var så höggradiga att gärningsmannen fullständigt saknat herravälde över sin vilja och förmåga att inse handlingens betydelse. Regeln fick emellertid utgå med anledning av kritik inom lagrådet (NJA II 1962 s 509 ff). I stället infördes ett tillägg i 1 kap 2 § 2 st BrB, där det föreskrivs att, om en gärning begåtts under självförvällat rus eller gärningsmannen på annat vis genom eget vållande var tillfälligt från sina sinnens bruk, detta inte skall föranleda att gärningen inte anses som brott.

Med hänsyn till det anförda får det antas att 30 kap 6 § BrB i dess lydelse närmast före år 1992 inte skulle ha varit tillämplig på Mattias F:s tillstånd då han förövade de nu aktuella brotten. Bedömningen enligt den nu gällande lagstiftningen kompliceras emellertid av att man vid dennas tillkomst åsyftat att uppnå principiell överensstämmelse mellan kriterierna för psykiatrisk tvångsvård, för överlämnande till rättspsykiatrisk vård och för det förbud att döma till fängelse som numera innefattas i 30 kap 6 § BrB.

Det är visserligen troligt att, om fråga om psykiatrisk tvångsvård av Mattias F hade kommit upp vid den tidpunkt då han natten till d 11 juni 1994 befann sig i ett psykosartat tillstånd, förutsättningarna för sådan vård skulle ha ansetts uppfyllda. Trots vad som nyss sagts om den åsyftade principiella överensstämmelsen mellan den psykiatriska tvångslagstiftningens och BrB:s regler bör detta förhållande inte utan vidare innebära att fängelseförbudet i 30 kap 6 § BrB blir tillämpligt. Om detta förbud generellt skulle anses omfatta även tillfälliga psykosartade tillstånd utlösta av alkohol- eller narkotikabrusning, skulle en ingripande förändring av den tidigare gällande ordningen ha åstadkommit, som inte närmare berörts i förarbetena till lagstiftningen och som inte rimligen kan ha varit åsyftad. Eftersom ett rusutlöst tillstånd av psykotisk karaktär som i Mattias F:s fall kan

avklinga snabbt, skulle konsekvensen kunna bli att varken fängelse eller rättspsykiatrisk vård kan komma ifråga som påföljd ens för synnerligen allvarliga brott.

Det anförda innebär att någon fullkomlig parallellitet mellan kriterierna för fängelseförbudet och för psykiatrisk tvångsvård i vart fall inte bör upprätthållas med avseende på kortvariga rusutlösta tillstånd av psykotisk karaktär. Vid en samlad bedömning finner HD att Mattias F inte skall anses ha begått brotten under inflytande av en allvarlig psykisk störning i den mening som avses i 30 kap 6 § BrB. Av det tidigare anförda följer att han inte nu skall anses lida av en sådan allvarlig psykisk störning som gör det möjligt att överlämna honom till rättspsykiatrisk vård. Mattias F bör därför dömas till fängelse.

Det förhållandet att Mattias F till följd av det psykosartade tillståndet får förutsättas ha haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande utgör en omständighet som i enlighet med 29 kap 3 § 1 st BrB skall beaktas som mildrande vid bedömningen av straffvärdet. Även med hänsyn tagen till detta och till omständigheterna i övrigt är det inte möjligt att för en brottslighet som omfattar sju mord och tre mordförsök tillämpa annan fängelsepåföljd än fängelse på livstid.

HD fastställde hovrättens domslut på livstids fängelse.

HD ansåg alltså att ett tillfälligt tillstånd av psykotisk karaktär, utlöst av alkoholberusning, inte utgör en allvarlig psykisk störning vid tillämpning av fängelseförbudet. Den som har begått en gärning under påverkan av ett sådant tillstånd kan alltså dömas till fängelse, även om han skulle uppfylla kriterierna för psykiatrisk tvångsvård enligt LPT.

I rättspraxis finns exempel på att Flinkfallet inte vunnit efterföljd, se t.ex. RH 2001:38 och Hovrättens över Skåne och Blekinge, avd 2, dom 29.8.2001, DB 2109 (sistnämnda dom överklagad av Riksåklagaren). I båda fallen har fängelseförbudet ansetts tillämpligt trots att situationerna varit snarlika Flinkfallet. I det ena fallet förklarades den tilltalade fri från påföljd och i det andra bestämdes påföljden till skyddstillsyn.

I ytterligare ett rättsfall, NJA 1998 s. 162, har HD berört frågan, vad som skall betecknas som allvarlig psykisk störning. HD anslöt sig i sitt resonemang nära till förarbetena till lagändringen vid 1991 års reform. I rättsfallet bedömdes en svår personlighetsstörning med impulsgenombrott av gränpsykotisk karaktär vara av sådan grad att den utgjorde en allvarlig psykisk störning.

2.2 Det rättspsykiatriska beslutsunderlaget

2.2.1 Krav på medicinsk utredning

Enligt 3 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning är en förutsättning för att domstolen skall få bestämma att någon skall överlämnas till rättspsykiatrisk vård *med* särskild utskrivningsprövning att en rättspsykiatrisk undersökning (RPU) har gjorts i målet. En sådan undersökning behövs dock inte, om den misstänkte redan genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning och rätten har inhämtat utlåtande från den chefsöverläkare som är ansvarig för vården.

Enligt 4 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning är en förutsättning för att domstolen skall få bestämma att någon skall överlämnas till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning att det i målet har gjorts en rättspsykiatrisk undersökning eller har inhämtats ett s.k. § 7-intyg som omfattar de medicinska förutsättningarna för att döma till sådan påföljd. Om den misstänkte vårdas enligt LPT eller LRV, behöver rätten dock endast inhämta utlåtande om de medicinska förutsättningarna från den chefsöverläkare som är ansvarig för vården.

2.2.2 § 7-intyg

Enligt 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. får domstolen när det finns skäl till det förordna en läkare att avge läkarintyg om en misstänkt, ett § 7-intyg.

Att det finns skäl att göra en § 7-undersökning kan komma fram på olika sätt. I vissa fall framgår det av det yttrande från frivårdsmyndigheten som domstolen inhämtat. Ibland begärs en läkarundersökning av åklagaren eller den tilltalade själv genom sin försvarare. Rätten kan också efter egna iakttagelser vid en häktningförhandling besluta att en § 7-undersökning skall göras. Slutligen kan behovet av en läkarundersökning framgå av brottets karaktär eller personalian i tidigare mål.

Om allmänt åtal inte har väckts, får beslut om § 7-undersökning meddelas endast under förutsättning att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han har begått brottet.

Om rätten särskilt anger det i förordnandet, skall intyget omfatta de medicinska förutsättningarna för att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Varje år genomförs omkring 1 900 läkarundersökningar för att utfärda § 7-intyg.

2.2.3 Rättspsykiatrisk undersökning

Enligt 1 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning får rätten besluta om rättspsykiatrisk undersökning i syfte att kunna bedöma

1. om det finns medicinska förutsättningar att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård, eller
2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Ändamålet med undersökningen skall anges i rättens beslut. Avser beslutet en undersökning enligt punkt 1 ovan, skall av beslutet framgå om undersökningen skall omfatta förutsättningarna för vård med särskild utskrivningsprövning.

Beslut om rättspsykiatrisk undersökning får bara meddelas, om den misstänkte har erkänt gärningen eller övertygande bevisning har förebegrats om att han har begått den. Med gärningen förstås här gärningen i vad avser de objektiva rekvisiten. Det krävs alltså inte att det före undersökningen är klarlagt att den misstänkte uppfyller kravet på uppsåt eller oaktsamhet. Detta kan i stället vara en uppgift för undersökningen att klarlägga.⁷

Beslut om rättspsykiatrisk undersökning får inte meddelas, om påföljden för brottet bedöms kunna stanna vid böter.

Varje år genomgår drygt 600 personer RPU, varav 450 är häktade. De som är häktade bor och vårdas på den rättspsykiatriska avdelningen under tiden för undersökningen. Denna tid får högst uppgå till fyra veckor. Undersökningen av dem som är på fri fot skall genomföras inom sex veckor. I undersökningsarbetet deltar läkare (rättspsykiater), psykolog och kurator samt vårdpersonal.

2.2.4 Yttrande från Rättsliga rådet

Om en domstol vill ha ett kompletterande yttrande över ett § 7-intyg eller en rättspsykiatrisk undersökning, kan den vända sig till Socialstyrelsens *Rättsliga råd*.⁸ Om det behövs, skall Rättsliga rådet i ett sådant fall komplettera utredningen. Rådet får då uppdra åt en viss läkare att utföra kompletteringen.

⁷ Se Kommentaren till Brottsbalken 31:68

⁸ Se 8 § förordningen med instruktion för Socialstyrelsen och 12 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning

2.3 Åtalsunderlåtelse och nedläggning av förundersökningen

2.3.1 Åtalsunderlåtelse

När ett brott har begåtts av en psykiskt störd gärningsman skall åklagaren på vanligt sätt göra en åtalsprövning. Det finns dock i dessa fall en särskild regel att ta hänsyn till. Enligt 20 kap. 7 § första stycket fjärde punkten RB får åklagaren besluta om åtalsunderlåtelse om psykiatrisk vård eller insatser enligt LSS kommer till stånd. En förutsättning för åtalsunderlåtelse är att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts genom att åtal inte väcks.

Tidigare krävdes enligt den aktuella regeln att den misstänkte led av en psykisk störning vid gärningstillfället, men detta krav togs bort vid 1991 års reform. Departementschefen uttalade i samband härmed följande:⁹

Självfallet gör sig intresset av att undvika att psykiskt störda personer inte onödigtvis utsätts för rättegångar gällande främst i de svårare fallen. Enligt min uppfattning bör det emellertid inte vara någon uttrycklig förutsättning för åtalsunderlåtelse att den misstänkte lider av en psykisk störning. Som jag ser det är det tillräckligt att i detta avseende som förutsättning ange att vård kommer till stånd. Det grundläggande rekvisitet för åtalsunderlåtelse enligt den aktuella paragrafen, dvs. att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts, utgör enligt min uppfattning också en spärr mot åtalsunderlåtelse i fall där den misstänktes psykiska tillstånd inte gör det motiverat att denne undgår rättegång och brottspåföljd.

Vad gäller grundrekvisitetet, att hinder inte möter av hänsyn till något viktigt allmänt eller enskilt intresse, sägs i förarbetena¹⁰ att sådana omständigheter som att brottet är mycket grovt eller att saken behöver utredas inför domstol bör föranleda åtal. Ovisshet om hur gärningen rättsligt bör bedömas kan också vara ett skäl för åtal, liksom intresset av att en särskild rättsverkan kommer till stånd. Även starka målsägandointressen kan påkalla åtal.

Åklagaren skall vid prövningen av om åtal skall ske bedöma i vilken mån skyddsaspekterna blir tillgodosedda genom den vård som kan avses komma eller har kommit till stånd. Det gäller i synnerhet de lagöverträdare som under inflytande av psykisk störning begått brott mot någon annans personliga säkerhet. Detta följer av grundrekvisitetet. Faktorer som är av betydelse är framför allt brottets art och svårhets-

⁹ Se prop. 1990/91:58 s. 483

¹⁰ Se NJA II 1985 s. 19

grad och den misstänktes sjukdomstillstånd. Finner åklagaren att det saknas garantier för att skyddsaspekterna blir tillräckligt väl tillgodosedda genom den ifrågavarande vården, bör åtalsunderlåtelse inte komma i fråga.¹¹

Åtalsunderlåtelse torde främst aktualiseras i de fall där den misstänkte redan när brottet begicks stod under vård eller när vård kommit till stånd efter brottet. Det är emellertid i och för sig inget som hindrar att åklagaren beslutar om åtalsunderlåtelse när vård börjar förberedas.¹²

Möjligheten till åtalsunderlåtelse kan komma i fråga också då det rör sig om öppen psykiatrisk vård, även om regeln då bör tillämpas med viss försiktighet.¹³

När det gäller frågan om åtal för bagatellförseelser av psykiskt störda personer erinrade departementschefen i 1991 års lagstiftningsärende om att föredragande statsrådet i samband med 1985 års lagändringar uttalat att frågan om åtalsunderlåtelse i sådana fall ofta kan bedömas på samma sätt som när gärningsmannens beskaffenhet inte avviker från det normala. I sistnämnda lagstiftningsärende uttalades vidare att en viss hänsyn till själslig abnormitet ibland dock kan tas vid prövningen av frågan om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 eller 2 RB.¹⁴

Beslut om åtalsunderlåtelse får meddelas även sedan åtal har väckts, om det kommer fram sådana förhållanden som, om de förelegat eller varit kända vid tiden för åtalet, skulle ha föranlett åtalsunderlåtelse. Åtalsunderlåtelse får dock inte beslutas, om den tilltalade motsätter sig det eller om dom redan har fallit (se 20 kap. 7 a § RB).

Tidigare användes institutet åtalsunderlåtelse relativt frekvent vid brott där gärningsmannen var psykiskt störd. Under 1980-talet uppgick antalet sådana åtalsunderlåtelser till ungefär 400 per år. Under 1990-talet skedde en successiv nedgång. År 2000 beslutades om åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § första stycket 4 punkten RB i 169 fall. Dessa fall utgjorde mindre än 1 % av samtliga beslut om åtalsunderlåtelse.¹⁵

2.3.2 Nedläggning av förundersökningen

I 23 kap. 4 a § RB regleras olika fall då en förundersökning får läggas ned. Ett sådant fall är om det kan antas att åtal för brottet inte skulle

¹¹ Se prop. 1990/91:58 s. 483 och riksåklagarens cirkulär RÅC I 124:20 ff

¹² Se NJA II 1985 s. 19 och RÅC I 124:21

¹³ Se prop. 1984/85:3 s. 38

¹⁴ Se prop. 1990/91:58 s. 485 och prop. 1984/85:3 s. 52

¹⁵ Totalt beslutades om åtalsunderlåtelse i 20 124 fall år 2000 (källa BRÅ)

komma att ske till följd av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20 kap., t.ex. om psykiatrisk vård eller insatser enligt LSS kommer till stånd. Förutsättningen är att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts genom att förundersökningen läggs ned.

Här används alltså samma grundrekvisit som i 20 kap. 7 § RB. När detta rekvisit infördes uttalade departementschefen¹⁶ att vägledning kunde hämtas från vad som hade sagts rörande motsvarande uttrycks innebörd i samband med åtalsunderlåtelser. Lagrådet¹⁷ ansåg emellertid att det med hänsyn till att två skilda situationer föreligger inte är säkert att tillämpningen blir precis densamma. Det kan t.ex. av hänsyn till målsäganden vara större skäl att förundersökning genomförs än att åtal kommer till stånd.

För åtalsunderlåtelse krävs i princip att klarhet råder i skuldfrågan. Något motsvarande krav finns inte uppställt för att en förundersökning skall få läggas ned vid förutsedd åtalsunderlåtelse.¹⁸

Om förutsättningar för att lägga ned en förundersökning föreligger redan innan en sådan har inletts, får det beslutas att förundersökning inte skall inledas.

2.4 Upphörande av rättspsykiatrisk vård

2.4.1 Rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning

I LRV finns föreskrifter om tvångsvård beträffande den som efter beslut av domstol genomgår rättspsykiatrisk vård. Här regleras bl.a. när vården skall upphöra.

Rättspsykiatrisk vård *utan* beslut om särskild utskrivningsprövning får enligt huvudregeln pågå under högst fyra månader. Efter ansökan av chefsöverläkaren får länsrätten dock medge att den rättspsykiatriska vården skall fortsätta utöver denna tid.

När förutsättningarna för rättspsykiatrisk vård inte längre föreligger skall chefsöverläkaren vid den enhet där patienten vårdas genast besluta att vården skall upphöra (se 12 § LRV). Frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande skall övervägas fortlöpande.

¹⁶ Se NJA II 1985 s. 23

¹⁷ Se NJA II 1985 s. 25. På Lagrådets initiativ formulerades det aktuella rekvisitet om i båda lagrummen

¹⁸ Se RÅC I 124:27

2.4.2 Rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning

Beträffande den som genomgår rättspsykiatrisk vård *med* särskild utskrivningsprövning skall vården upphöra när

1. det inte längre till följd av den psykiska störning som föranlett beslutet om särskild utskrivningsprövning finns risk för att patienten återfaller i brottslighet som är av allvarligt slag och
2. det inte heller annars med hänsyn till patientens psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång (se 16 § LRV).

Frågan om upphörande av den rättspsykiatriska vården prövas av länsrätten efter anmälan av chefsöverläkaren eller efter ansökan av patienten. Anmälan skall ske genast när chefsöverläkaren finner att den rättspsykiatriska vården kan upphöra. I annat fall skall anmälan göras senast inom fyra månader räknat från den dag då domstolens beslut blivit verkställbart. Därefter skall anmälan göras inom var sjätte månad från den dag då rätten senast meddelade beslut i frågan.

2.5 Psykiatrisk vård för fängelsedömda

2.5.1 Rätten till psykiatrisk vård

Den som är intagen i kriminalvårdsanstalt har enligt den s.k. normaliseringsprincipen samma rätt som andra medborgare till samhällets stöd- och vårdinsatser. Detta gäller även öppen och sluten psykiatrisk vård. Kriminalvårdens egna möjligheter att ge psykiatrisk vård är dock begränsade.

Några kriminalvårdsanstalter har tillgång till konsultpsykiater som besöker anstalten några timmar i veckan eller per månad.

Vid fem anstalter finns avdelningar med något större resurser för psykologiskt och psykiatriskt omhändertagande. För närvarande (den 18 oktober 2001) tjänstgör ingen fast anställd psykiater på dessa avdelningar. Vårdresurserna vid de aktuella avdelningarna anses motsvara vård vid öppna psykiatriska mottagningar inom den allmänna sjukvården.

Sedan slutet av 1990-talet finns också s.k. stöдавdelningar för intagna med psykiska problem vid anstalterna Fosie och Norrtälje. Vid

dessa avdelningar ges behandling som tar sikte på insikts- och motivationspåverkan avseende drogmissbruk och relationsträning.

Inom kriminalvården får endast frivillig psykiatrisk vård ges. Det saknas alltså möjlighet att ge psykiatrisk tvångsvård. Vid behov av kvalificerad psykiatrisk vård skall kriminalvården få stöd av den allmänna psykiatriska vården. I LRV finns regler om rättspsykiatrisk vård också för intagna i kriminalvårdanstalt.

2.5.2 Rättspsykiatrisk vård

Den som är intagen i kriminalvårdsanstalt får ges rättspsykiatrisk vård om

1. han lider av en allvarlig psykisk störning,
2. han med hänsyn till sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har behov av psykiatrisk vård, som kan tillgodoses genom att han är intagen på en sjukvårdsinrättning, och
3. han motsätter sig sådan vård eller det till följd av hans psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke.

Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård får fattas av chefsöverläkaren vid en s.k. godkänd enhet, dvs en sjukvårdsinrättning som regeringen har godkänt. För ett sådant beslut krävs att ett vårdintyg redan har utfärdats av en annan läkare.

Den rättspsykiatriska vården skall pågå så länge vårdbehovet kvarstår. När förutsättningarna för rättspsykiatrisk vård inte längre föreligger skall chefsöverläkaren genast besluta att vården skall upphöra. Den senaste tidpunkten för vårdens upphörande är när frigivning sker. Frågan om vårdens upphörande skall övervägas fortlöpande.

2.5.3 Svensk studie om psykiatrisk vård för fängelsedömda

Flera studier har visat att det finns ett stort antal psykiskt störda lagöverträdare i svenska fängelser.¹⁹ Vissa är psykiskt sjuka redan vid in-

¹⁹ Se t.ex. Somander (1991). Psykiskt störda fångar. Rapport från kriminalvården 1991, no 2, Westin (1992). Behovet av psykiatriska insatser för kriminalvårdens klienter. Norrköping. Kriminalvårdsstyrelsen, Levander (1997). Psykiska skador vanliga bland interner. Läkartidningen 84: 46-50. Se också Modigh (2000).

tagningen medan andra insjuknar under verkställigheten. Exempel på störningar som förekommer är depressioner, panikångest och psykosjukdomar. Härtill kommer personlighetsstörningar med avvikande beteende av antisocial, utagerande och aggressiv natur samt olika neuropsykiatriska störningar.

I *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1999 (s. 206)²⁰ presenterades en svensk studie om psykiatrisk vård för fängelsedömda. Undersökningen avser samtliga som under åtminstone någon dag under perioden 16 september 1996 – 15 september 1997 varit intagna vid landets slutna och öppna kriminalvårdsanstalter.²¹

Sammanlagt 12 687 dömda avtjänade fängelsepåföljd åtminstone någon dag under perioden. Enligt studien vårdades totalt 294 av dessa vid psykiatrisk enhet inom eller utanför kriminalvården vid minst ett tillfälle. Detta motsvarar 2,3 procent av samtliga fängelseintagna. För många av dem som överfördes till psykiatrisk vård krävdes enligt undersökningen långvariga insatser.

81 procent av den psykiatriska vården i undersökningen gavs vid kriminalvårdens egna PS-avdelningar, 16 procent vid sjukhus som bedriver regional rättspsykiatrisk vård och tre procent vid länssjukhusens psykiatriska avdelningar.

Undersökningen visar att intagna vid klass I- och II-anstalter erhöll betydligt mer sluten psykiatrisk vård under undersökningsperioden än intagna vid andra kriminalvårdsanstalter. Vidare visade studien att de långtidsdömda erhöll psykiatrisk vård i större utsträckning än andra intagna.

Enligt undersökningen hade de intagna som dömts för mord/dråp, mordbrand, olaga hot och våldtäkt en högre andel psykiatrisk vård än andra kategorier fängelsedömda. Till exempel tillbringade tolv procent av samtliga som var dömda för mord/dråp någon tid av undersökningsperioden på psykiatrisk avdelning. Motsvarande siffra för mordbrandsdömda var 10,5 procent och för våldtäktsdömda 9,1 procent. För dem som dömts för olaga hot var siffran 5,0 procent. De som dömts för mord/dråp, mordbrand, olaga hot och våldtäkt under den aktuella perioden erhöll också enligt undersökningen en större andel vård dagar i sluten psykiatrisk vård än samtliga andra kategorier dömda.

Psyiskt störda lagöverträdare - riskgrupper, riskfaktorer och skyddsfaktorer, förebyggande insatser (koncept)

²⁰ Gunnar Holmberg, Anders Forsman, Martin Grann, Lars Erik Ingerloo, Stefan Skagerberg och Lis Somander

²¹ Landets anstalter var vid denna tidpunkt indelade i fyra säkerhetsklasser.

Klass I innebar högsta säkerhet mot fritagning och rymning, klass II gav högsta säkerhet mot rymning, klass III stod för måttlig säkerhet och klass IV var öppna anstalter

Slutligen framgår av undersökningen att av samtliga 12 687 personer som vid något tillfälle under undersökningsåret avtjänade fängelse-påföljd så hade 9,6 procent genomgått § 7-undersökning och 3,6 procent rättspsykiatrisk undersökning. Totalt hade 10,2 procent av de in-tagna genomgått åtminstone en av dessa undersökningsformer före do-men.

2.6 Tillfällig sinnesförvirring

Före BrB:s tillkomst betraktades tillfälligt sinnesförvirrade gärnings-män som otillräckliga enligt en särskild ansvarsfrihetsregel i 5 kap. 5 § andra stycket SL. Regeln avskaffades i samband med BrB:s till-komst. Avsikten härmed var emellertid inte att gärningar som begåtts i tillfällig sinnesförvirring skulle utgöra brott utan tanken var att gär-ningsmän med sådana tillstånd även i framtiden skulle gå fria från straffrättsligt ansvar. Däremot tillskapades ingen särskild ansvarsfri-hetsregel för dessa fall.

Med tillfällig sinnesförvirring avses bl.a. förvirring på grund av fe-ber, chock eller slag mot huvudet samt omtöckning vid epilepsianfall, vid blodsockersänkning hos diabetiker eller på grund av medicinering enligt läkares anvisning. Vidare kan nämnas fall då någon använt alko-hol, narkotika eller något annat främmande ämne utan att vara medve-ten om det och till följd härav företar personlighetsfrämmande gärning-ar. Olika typer av förvirringstillstånd som kan uppkomma i samband med uppvaknande ur sömn, narkos eller hypnos kan också omfattas av begreppet.

I BrB saknas en lagbestämmelse om ansvarsfrihet för den som har begått en gärning i ett tillstånd av tillfällig sinnesförvirring som upp-kommit utan eget vållande. Däremot regleras i 1 kap. 2 § andra stycket BrB det fallet att någon på ett ousäktligt sätt själv tillfälligt försatt sig i ett sådant förvirringstillstånd. I dessa fall skall tillståndet enligt den angivna bestämmelsen inte medföra att gärningen inte anses som brott. Härav skulle man kunna dra slutsatsen att lagrummet innebär att gär-ningsmannen skall vara fri från ansvar, om han utan egen skuld blivit tillfälligt sinnesförvirrad. Lagstiftarens avsikt har dock inte varit att bestämmelsen i 1 kap. 2 § andra stycket BrB skulle tolkas motsatsvis. Avsikten har emellertid inte heller varit att den kategori som undantogs från ansvar enligt SL:s bestämmelser om tillfällig sinnesförvirring skulle fällas till ansvar. Man menade vid tillkomsten av BrB endast att en bestämmelse härom var onödig, då ansvarsfrihet i dessa fall följde av den allmänna uppsåtsregleringen.

Det nuvarande rättsläget framstår som osäkert. Så mycket är emellertid klart att gärningar begångna under påverkan av en tillfällig sinnesförvirring som uppkommit utan eget vållande normalt inte leder till straffrättsligt ansvar för gärningsmannen. De publicerade rättsfall som finns förefaller leda till slutsatsen att tillfällig sinnesförvirring leder till ansvarsfrihet med stöd av den allmänna uppsåtsregleringen.²² Den uppsåtsprövning som har skett i dessa rättsfall tar dock närmast sikte på frågan om det i uppsåtsrekvisitet ingående kravet på tillräcklig medvetenhetsgrad om handlandet är uppfyllt. Detta är en prövning som i praktiken ofta inte behövdes på strafflagens tid, eftersom de flesta av de fall som kunde komma i fråga för ansvarsfrihet redan var fria från ansvar på grund av bristande tillräknelighet.

Uppfattningen i litteraturen, vilken delades av Fängelsestraffkommittén i betänkandet Frihet från ansvar (SOU 1988:7), går närmast ut på att man bör ta fasta på departementschefens uttalande som stöd för förekomsten av en oskriven ansvarsfrihetsgrund, men att det finns skäl att kodifiera denna genom införande av en särskild ansvarsfrihetsregel.

2.7 Vissa funktionshindrade lagöverträdare

2.7.1 Bakgrund

Utvecklingsstörda lagöverträdare kunde tidigare dömas till en särskild påföljd, *vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda*. Denna möjlighet avskaffades emellertid i samband med 1991 års reform. Sedan dess tillämpas de vanliga påföljdsreglerna också beträffande denna grupp lagöverträdare. Detta innebär att de kan dömas till fängelse och överlämnas till rättspsykiatrisk vård.

2.7.2 Åtalsunderlåtelse

I rättegångsbalken finns en särskild regel om åtalsunderlåtelse som bl.a. tar sikte på sådana funktionshindrade personer som omfattas av LSS (se också avsnitt 2.3.1). Under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts, får åklagare besluta att underlåta att åtala för brott om insatser enligt LSS kommer till stånd (20 kap. 7 § första stycket 4 RB).

²² Se t.ex. NJA 1969 s. 401 och RH 1993:80

2.7.3 Strafflindring

I 29 kap. 3 § första stycket 2 BrB finns en strafflindringsregel som bl.a. avser vissa funktionshindrade (se också avsnitt 2.1.3). Där föreskrivs att såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas om den tilltalade till följd av psykisk störning haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Under begreppet psykisk störning faller psykisk utvecklingsstörning och andra liknande intellektuella funktionsnedsättningar.²³

2.7.4 Vissa statistiska uppgifter

Antalet psykiskt utvecklingsstörda lagöverträdare har enligt tillgängliga uppgifter varit relativt konstant under åren. Av dem som genomgick rättspsykiatrisk undersökning åren 1988–2000 fick ungefär 10–20 personer om året huvuddiagnosen psykisk utvecklingsstörning. Detta motsvarar 2–4 % av de undersökta.²⁴

Antalet lagöverträdare med neuropsykiatriska störningar har däremot ökat enligt statistiken. Av dem som genomgick rättspsykiatrisk undersökning under perioden 1988–1996 fick ungefär 5–10 personer om året eller 1–2 % av de undersökta huvuddiagnosen neuropsykiatrisk störning. Från och med år 1997 har antalet ökat. År 1997 fick 19 personer huvuddiagnosen neuropsykiatrisk störning, år 1998 28 personer och år 1999 35 personer. År 2000 var siffran 44. En förklaring till ökningen kan vara att kunskapen om de neuropsykiatriska störningarna har vuxit under de senaste åren och att möjligheterna att ställa rätt diagnos har ökat.

Vissa brottskategorier förekommer oftare i gruppen personer med utvecklingsstörning och neuropsykiatriska störningar än i hela gruppen rättspsykiatriskt undersökta. Detta är tydligast beträffande de utvecklingsstörda. För denna grupp gäller det brottskategorierna våldtäkt, övriga sexualbrott och mordbrand. För 16 % av de psykiskt utvecklingsstörda har åtalet avsett våldtäkt jämfört med 6 % av hela gruppen undersökta. När det gäller övriga sexualbrott är siffran för de utvecklingsstörda 13 % och för hela gruppen undersökta 6 %. Vad så gäller mordbrand har 20 % av de utvecklingsstörda ställts under åtal för detta brott, medan motsvarande siffra för hela gruppen är 10 %. Det vanligaste brottet bland personer med diagnosen psykisk utvecklingsstörning är misshandel. Cirka 30 % av åtalen gäller denna typ av brott.

²³ Se prop. 1990/91:58 s. 530

²⁴ Uppgifterna är hämtade från Rättsmedicinalverket

När det gäller personer med neuropsykiatriska störningar kan motsvarande iakttagelse göras beträffande två brottskategorier; rån och mordbrand. För 8 % av personerna med neuropsykiatriska störningar har åtalet avsett rån jämfört med 5 % av hela gruppen undersökta. När det gäller mordbrand är siffran för personer med neuropsykiatriska störningar 18 % och för hela gruppen undersökta 10 %.

De vanligaste påföljderna för gruppen psykiskt utvecklingsstörda är följande: vård enligt LRV 40 %, skyddstillsyn 39 % och fängelse 18 %.

Motsvarande siffror för personer med neuropsykiatriska störningar är: vård enligt LRV 36 %, skyddstillsyn 14 %, vård inom socialtjänsten 7 % och fängelse 16 %.

Det skall anmärkas att antalet personer är lågt och att det därför är vanskligt att dra slutsatser utifrån procenttalen.

2.8 Ansvar för den rättspsykiatriska vården²⁵

2.8.1 Nuvarande ansvarsordning

I dag ansvarar sjukvårdshuvudmännen för den rättspsykiatriska vården både ekonomiskt och driftsmässigt. Det är den enskildes hemlandsting, dvs. det landsting där den enskilde är bosatt, som är ansvarigt för att rättspsykiatrisk vård ges. Ett landsting får också erbjuda rättspsykiatrisk vård åt den som är bosatt i ett annat landsting, om landstingen kommer överens om det. Ges vården utanför hemlandstinget, skall detta betala ersättning till vårdlandstinget enligt avtal mellan landstingen.

Från huvudregeln om hemlandstingets betalningsansvar för rättspsykiatrisk vård finns några undantag. Det första gäller rättspsykiatrisk vård som ges på en statlig undersökningsenhet under den tid rättspsykiatrisk undersökning pågår. Kostnaden för sådan vård stannar på staten. Det andra undantaget gäller asylsökande som överlämnas till rättspsykiatrisk vård av domstol. Vårdkostnader som överstiger 50 000 kr betalas i dessa fall av staten. Det tredje undantaget avser den situationen då en person ges rättspsykiatrisk vård under verkställigheten av ett fängelsestraff. Omfattas personen inte av den allmänna sjukförsäkringen, t.ex. asylsökande, är det den enskilda lokala kriminalvårdsmyndigheten som står för vårdkostnaden. Eftersom det ofta rör sig om långa vårdtider kan det bli fråga om stora kostnader.

²⁵ En fylligare bakgrundsbeskrivning ges i *bilaga 2*

2.8.2 Omfattningen av LRV-vården

Rättspsykiatrisk vård skall ges på sjukvårdsinrättning som drivs av en landstingskommun. Vården kan ges på en regionvårdsklinik, en rättspsykiatrisk länsklirik eller en allmänpsykiatrisk klinik.

Det är chefsöverläkaren vid hemortskliniken som avgör var en domstolsöverlämnad patient skall placeras. Bedömningen görs bl.a. utifrån behovet av behandling och kravet på säkerhet. Beträffande patienter som är intagna i kriminalvårdsanstalt finns en särskild regel om att vården får ges endast vid enheter som regeringen har godkänt.

Varje år överlämnas cirka 370 personer av domstol till rättspsykiatrisk vård. Enligt sjukvårdsklinikernas inrapporteringar till Socialstyrelsens regionala tillsynsenheter uppgick den 30 juni 2000 antalet inskrivna patienter enligt LRV till 1076.

2.8.3 Kostnaderna för den rättspsykiatriska vården

För att ta reda på kostnaderna för den rättspsykiatriska vården har kommittén skickat ut en enkät till samtliga landsting. I enkäten ställdes frågor om antalet patienter som per den 30 juni 2000 vårdades på regionvårdsklinik, rättspsykiatrisk länsklirik och allmänpsykiatrisk klinik samt den faktiska vårddygnskostnaden för respektive vårdnivå.

Enligt enkätsvaren varierar kostnaderna för regionvårdsplatser mellan de olika klinikerna. Spridningen ligger mellan 3.230 och 4.300 kr/dygn. För länsklinikerna varierar kostnaderna mellan 2.150 kr och 4.640 kr och för de allmänpsykiatriska klinikerna ligger kostnaderna mellan 1.800 och 7.500 kr.

Den genomsnittliga vårddygnskostnaden för en plats beräknas uppgå till 3.300 kr eller 1,2 miljarder kr/år. Om man utgår från antalet den 30 juni 2000 inskrivna patienter som av de psykiatriska klinikerna inrapporterats till Socialstyrelsen, dvs. 1076, uppgår den totala kostnaden till 1,3 miljarder kr per år.

3 Kortfattad historik och frågans tidigare behandling¹

3.1 Psykisk sjukdom och straffrättsligt ansvar

3.1.1 Den allmänna utvecklingen

Uppfattningen att personer som är psykiskt störda bör särbehandlas i straffrättsligt hänseende är mycket gammal. Redan i det äldsta judiska samhället och i det antika Grekland behandlades psykiskt störda på ett annat sätt än andra lagöverträdare. Gemensamt för synsättet i dessa samhällen var att de psykiskt sjuka betraktades vara utan normalt mänskligt förnuft. Denna förnuftsbrist var det huvudsakliga skälet till att de inte ansågs kunna ställas till ansvar för sina handlingar.

Även i den romerska rätten fanns regler som föreskrev att psykiskt störda som hade begått brott skulle behandlas annorlunda än andra brottslingar. Synen på de psykiska sjukdomarnas karaktär och konsekvenser var emellertid mera utvecklad än i äldre rätt, och i den romerska rätten skilde man mellan olika typer av psykisk sjukdom eller vansinne. Exempelvis ansågs den fullständigt sinnessjuka oförmögen att utföra någon typ av rättshandling. Allmänt gällde att den psykiskt sjuke inte skulle straffas, eftersom hans handlingar inte ansågs vara styrda av en fri vilja.

Från medeltiden och fram till 1800-talet följde den internationella utvecklingen när det gäller de psykiskt störda lagöverträdarnas straffrättsliga ställning två huvudspår. Den ena utvecklingslinjen innebar att den misstänkte gavs möjlighet att åberopa psykisk sjukdom som en ursäkt eller en förmildrande omständighet i samband med rannsakingen. Denna princip fick stor betydelse i den engelska rättstraditionen. Det andra synsättet, som i hög grad kom att präglade den kontinentala rättsut-

¹ Det historiska avsnittet bygger huvudsakligen på redovisningen i Straffansvarsutredningens betänkande Straffansvarets gränser (SOU 1996:185 del I och II), se särskilt avsnitt 16.4 och 17.4 samt bilaga 7 och 8

vecklingen, byggde på försök att formulera en mera vetenskapligt orienterad kunskap om människan som en social varelse.

Utvecklingen i England under 1700-talet ledde till att det blev vanligare att domstolarna tog hänsyn till om de anklagade var psykiskt sjuka, och det förekom också allt oftare att den tilltalade åberopade psykisk sjukdom som förklaring till eller ursäkt för sitt brottsliga handlande. Utgångarna i ett flertal uppmärksammade rättsfall i början av 1800-talet ledde till krav på klara regler för hur domstolarna skulle hantera de sinnessjuka lagöverträdarna.

År 1843 inträffade ett mordfall som kom att ge namn åt en ny reglering på området, de s.k. M'Naghten-reglerna, vilka alltjämt gäller i England och Wales och som beskrivs närmare i samband med redogörelsen för internationella förhållanden.² I de flesta länder med ett rättssystem av Common Law-typ har de ursprungliga M'Naghten-reglerna kompletterats och byggts ut i takt med att forskningen tagit fram nya rön om de psykiska sjukdomarnas inverkan på individen. I flera amerikanska delstater har man dock under senare år alltmer kommit att återgå till en reglering som mera direkt bygger på M'Naghten-reglerna.

Utvecklingen inom psykiatri i Frankrike i början av 1800-talet ledde bl.a. till att det växte fram en uppfattning om att psykiska sjukdomar kunde vara partiella. Rättsutvecklingen på kontinenten influerades dessutom av tankarna från upplysningstidens filosofer och samhällsreformatorer. Dessa olika strömningar gav upphov till en ny syn på straffrätt och straffverkställighet och ledde till att den s.k. klassiska straffrättsskolan slog igenom. Denna nya riktning inom straffrätten ställde krav på större humanitet inom straffrättsskipningen, och principerna om legalitet, proportionalitet och likhet inför lagen blev grundvalarna för den nya straffrätten. Med början i Frankrike år 1791 tillkom på kontinenten en rad nya strafflagar som alla var influerade av den klassiska straffrättsskolan.

Människans fria vilja var själva grunden i den nya straffrättsliga inriktningen och människan ansågs därmed kunna välja mellan laglydnad och lagbrott. Om hon begick ett brott, ådrog hon sig en skuld som måste sonas genom straff. Även allmänpreventiva skäl spelade en stor roll som motiv för strafflagstiftningen. De individer – barn, psykiskt störda och psykiskt utvecklingsstörda – som inte kunde betecknas som fria och förnuftiga var undantagna från straffrättsligt ansvar.

I början av 1800-talet ökade läkarnas och psykiatrikernas inflytande över bedömningen av brottslingarnas sinnestillstånd, och psykiskt sjuka som hade begått brott blev i ökad utsträckning föremål för behandling. Empiriska studier av brottslingens person och hans sociala miljö kom

² Se vidare i avsnitt 4.1.10

att ge en grund för att sätta i fråga de rådande moralfilosofiska föreställningarna om ansvar och tillräknelighet. Genom att uppmärksamheten riktades mot brottslingens person i stället för på gärningen trädde den individualpreventiva aspekten på straffet i förgrunden.

Den italienske läkaren Cesare Lombroso brukar betecknas som upphovsman till de naturvetenskapliga eller positiva straffrättsskolorna och ses också som kriminologins grundare. Hans ursprungliga teorier gick ut på att en del personer var födda till förbrytare. Senare modifierade han sina teorier och erkände även andra faktorer såsom ekonomiska, sociala och klimatologiska som betydelsefulla för brottslighetens uppkomst. Av vikt är hans tes att straffet skulle anpassas efter brottslingens egenart med hänsyn till graden av farlighet.

Lombrosos lärjunge Enrico Ferri försökte smälta samman de sociala och biologiska riktningarna inom kriminologin. Han utarbetade ett förslag till strafflag som var baserat på ett system av olika preventiva åtgärder. Ferri förkastade helt tanken på straffets vedergällande funktion. Han hävdade bl.a. att även en psykiskt sjuk person var skyldig att underkasta sig den påföljd som i hans fall var den mest ändamålsenliga för att avhålla honom från brott, vilket oftast var inspärning på hospital. Tillräknelighetsbegreppet borde enligt Ferri avskaffas.

En riktning av mera moderata straffrättstänkare, vars främsta företrädare var den tyske rättsvetenskapsmannen Franz von Liszt, försökte finna gemensamma drag mellan den klassiska straffrättsskolan och den positiva skolan. Denna skola – den moderna eller sociologiska skolan – delade dock med den positiva skolan tanken att brottsligheten skulle bekämpas som ett socialt fenomen. Man kunde emellertid tänka sig att bibehålla ett tillräknelighetsbegrepp, även om grunden till detta var en annan än den som den klassiska straffrättsskolan hävdade.

De äldsta svenska lagbestämmelserna ger inte någon klar bild av hur de psykiskt störda lagöverträdarna behandlades i straffrättsligt hänseende. I 1734 års lag berördes de psykiskt sjukas straffrättsliga ställning ytterst kortfattat, och det är omtvistat huruvida regleringen innebar frihet från straffansvar eller om sinnessillståndet kunde räknas som en förmildrande omständighet.

3.1.2 Frågans tidigare behandling

I vårt land förändrades de psykiskt störda lagöverträdarnas straffrättsliga ställning på ett genomgripande sätt under början av 1800-talet. Denna förändring var betingad av den påverkan som den klassiska straffrättsläran hade på arbetet med att revidera strafflagen. Beroende på legalitetsprincipens genomslag angavs området för frihet från straff

direkt i lagtexten. Detta är bakgrunden till tillkomsten av strafflagens bestämmelser om tillräknelighet (5 kap. 5 § SL) och förminskad tillräknelighet (5 kap. 6 § SL). I dessa bestämmelser lades vikt vid ett förnuftskriterium och inte, som i många utländska strafflagar, på brister i den psykiskt stördes fria vilja.

Straffrättsprofessorn Johan C.W. Thyren, som var influerad av den sociologiska straffrättskolan, föreslog i sina principförslag i början av 1900-talet en bestämmelse som berörde den straffrättsliga problematiken vad gäller de psykiskt störda och de tillfälligt sinnesförvirrade. Thyrens förslag bearbetades vidare av Strafflagskommissionen, som bl.a. lade fram ett förslag beträffande de psykiskt störda lagöverträdarna. Förslaget gick ut på att det skulle införas ett rent medicinskt (psykiatriskt) tillräknelighetsbegrepp och att straffriförklaring skulle var förbehållet de gärningsmän som bedömdes vara sinnessjuka eller sinnesslöa. Vidare föreslogs att den som förklarades fri från straff i vissa fall skulle förvaras på allmän vårdanstalt. Även om kommissionens förslag inte ledde till lagstiftning, kom dock en del av dess tankar att realiseras genom andra reformer.

År 1945 genomfördes en förändring av tillräknelighetsbestämmelserna i SL som bl.a. innebar att det infördes ett krav på kausalsamband mellan sinnessillståndet och den brottsliga gärningen för att straffriförklaring skulle kunna ske. Reformen innebar också att jämställdhetsbegreppet infördes i lagstiftningen. Lagstiftningen byggde på ett förslag från Strafflagberedningen (SOU 1942:59).

I sitt slutbetänkande Skyddslag (SOU 1956:55) föreslog Strafflagberedningen bl.a. att straffriförklaringarna skulle avskaffas. Anledningen härtill var att beredningen ansåg att tillräknelighetsläran hade spelat ut sin roll. I stället skulle de psykiskt störda lagöverträdarna, om vårdbehov förelåg, dömas till vård på sinnessjukhus eller till öppen psykiatrisk vård. Individualpreventiva skäl skulle enligt förslaget vara avgörande för om en sådan vårdåtgärd kom till stånd. Vidare föreslog beredningen att de psykiskt störda lagöverträdarna inte skulle kunna dömas till fängelse samt att det även i övrigt skulle råda inskränkningar i påföljdsvalet för dem.

I propositionen till BrB godtog departementschefen Strafflagberedningens förslag att slopa straffriförklaringarna. Tillräknelighetsläran kom därmed att formellt avskaffas, även om den i realiteten – genom fängelseförbudet och institutet fri från påföljd – kom att överflyttas till påföljdsledet. Domstolen skulle förordna om en brottspåföljd, överlämnande till vård enligt sinnessjuklagen, för de lagöverträdare som bedömdes som sinnessjuka, sinnesslöa eller som omfattades av det s.k. jämställdhetsbegreppet och var i behov av vård. Brottspåföljden bytte

sedermera namn till överlämnande till slutet psykiatrisk vård i samband med att LSPV trädde i kraft år 1967.

Påföljderna för de psykiskt störda lagöverträdarna kom att bli föremål för en fortsatt översyn under 1970-talet. År 1977 lade den s.k. Bexeliuskommittén fram sitt betänkande Psykiskt störda lagöverträdare (SOU 1977:23) i vilket det föreslogs att bestämmelserna avseende de psykiskt störda lagöverträdarna skulle revideras.

Bexeliuskommitténs förslag lämnades över för fortsatt beredning till Socialberedningen som avgav sina förslag när det gäller de psykiskt störda lagöverträdarna i sitt betänkande Psykiatri, tvånget och rättssäkerheten (SOU 1984:64). Enligt förslaget skulle utgångspunkten vara att vanliga påföljdsregler i så stor utsträckning som möjligt skulle tillämpas även beträffande psykiskt störda lagöverträdare. Beredningen ansåg samtidigt att man inte helt kunde undvara särskilda regler för lagöverträdare som är psykiskt avvikande. Bl.a. föreslogs en ny påföljds-kombination som innebar att domstolarna skulle ges en möjlighet att samtidigt med en dom på fängelse förordna att den dömde tills vidare skulle genomgå rättspsykiatrisk vård. När vården inte längre behövdes skulle den dömde föras tillbaka till fängelset.

På grundval av Socialberedningens betänkande och remissbehandlingen av detta utarbetades inom Justitiedepartementet en promemoria med bl.a. en skiss till en ny reglering av behandlingen av de psykiskt störda lagöverträdarna. Promemorian behandlades vid en hearing år 1986 och blev även föremål för viss remissbehandling. Den vidare beredningen av denna promemoria ledde sedermera fram till den proposition som låg till grund för 1991 års reform. Denna reform behandlas i samband med beskrivningen av gällande rätt.³

I sitt huvudbetänkande Påföljd för brott (SOU 1986:13–15) ifrågasatte Fängelsestraffkommittén om överlämnade till särskild vård borde anses som en särskild påföljd. Kommittén föreslog också att påföljden överlämnande till öppen psykiatrisk vård skulle avskaffas, vilket genomfördes i samband 1988 års påföljdsbestämmningsreform.

Straffansvarsutredningen föreslog i sitt betänkande Straffansvarets gränser (SOU 1996:185) bl.a. att en tillräknelighetsreglering skulle återinföras i svensk rätt och att den särskilda påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård skulle avskaffas. Utredningens modellförslag behandlas i ett särskilt avsnitt.⁴

Den senaste utredningen som berör psykiskt störda lagöverträdare, Tvångspsykiatrikommittén, lade fram sitt slutbetänkande Rättssäkerhet, vårdbehov och samhällsskydd (SOU 1998:32) i mars 1998. I detta före-

³ Se kapitel 2

⁴ Se kapitel 5

slås vissa ändringar i LRV, bl.a. föreslås en ny vårdform, öppen vård med särskilda villkor. Tvångspsykiatrikommitténs förslag har lett till lagstiftning genom propositionen Psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård (prop. 1999/2000:44). Ändringar har gjorts i LRV som bl.a. medfört att permissioner alltid skall tidsbestämmas och att en vårdplan skall upprättas för behandlingen. Däremot förkastades kommitténs förslag om att införa en möjlighet till öppen vård med särskilda villkor.

3.2 Tillfällig sinnesförvirring

De som tillfälligt förlorat sitt förstånd eller sin förmåga till viljestämning likställdes i äldre rätt med psykiskt störda lagöverträdare i ansvarshänseende.

Bestämmelsen i 5 kap. 5 § SL, som innebar att den gärningsman som utan egen skuld råkat i sådan förvirring att han inte ”till sig visste” skulle vara strafflös, tog sikte på fall av tillfällig sinnesförvirring. Enligt kommentaren till SL, som hänvisade till ett uttalande av Lagkommittén, kunde bestämmelsen vara tillämplig när det var fråga om gärningar som sker i sömn, i tillstånd av kraftig skrämsel – som utesluter all besinning – och vid högsta grad av rusighet som inte är självförvållad.⁵ Även den bestämmelse om straffnedsättning som fanns i 5 kap. 6 § SL var tillämplig när det gällde fall av tillfällig sinnesförvirring.

I sitt principförslag till en ny strafflag föreslog Thyrén en bestämmelse om tillfällig sinnesförvirring som innebar att det i lagtexten skulle föras in ett kriterium som tog sikte på avsaknad av förmåga att handla efter sin vilja. Som ett exempel på detta angav han gärningar som begåtts under hypnos.

I sitt år 1923 presenterade Förslag till ny strafflag. Allmänna delen (SOU 1923:9) behandlade Strafflagskommissionen problematiken kring tillfällig sinnesförvirring. Enligt kommissionen var det när det gällde tillfälligt sinnesförvirrade nödvändigt att ställa upp särskilda psykologiska kriterier som syftade till att beskriva de tillstånd som kunde medföra straffrihet. Förslaget innebar att straffrihet skulle omfatta även den som tillfälligt befann sig i ett sådant tillstånd att han fullständigt saknade insikt om sin handlingens betydelse eller förmåga att handla efter sin vilja. Det krävdes enligt kommissionen att störningen var så djupgående att den till graden motsvarade den störning som förekommer vid sinnessjukdom eller sinnesslöhet. Kommissionen presen-

⁵ Se Kommentrar öfver Strafflagen, 1866, s. 91

terade dessutom en bestämmelse om straffnedsättning. Kommissionens lagförslag ledde inte till lagstiftning.

År 1942 lade Strafflagberedningen fram ett betänkande angående SL:s tillräknelighetsbestämmelser, sinnesundersökning m.m. (SOU 1942:59) i vilket behovet av en särskild bestämmelse om tillfällig sinnesförvirring ifrågasattes. Anledningen härtill var att beredningen ansåg att även tillstånd av mera övergående natur borde kunna bedömas som sinnessjukdom. Beredningens förslag innebar att bestämmelsen om straffrihet för sinnessjukdom skulle omfatta även övergående psykiska rubbningar. Vidare ansåg beredningen att det saknades behov av den särskilda straffnedsättningsregeln i 5 kap. 6 § SL och föreslog därför att den skulle upphävas. Beredningens förslag utsattes för kritik vid remissbehandlingen och förslaget att upphäva den särskilda bestämmelsen om tillfällig sinnesförvirring godtogs inte i lagstiftningsärendet.

I sitt slutbetänkande Skyddslag (SOU 1956:55) föreslog Strafflagberedningen att problematiken med de tillfälligt sinnesförvirrade skulle lösas genom att den som begått brott i ett sådant tillstånd inte skulle ådömas någon påföljd. Förutsättningen var dock att gärningsmannen inte var i behov av särskild vård eller att skyddstillsyn, villkorlig dom eller böter inte kunde komma ifråga. Som framgått gjordes i samband med BrB:s tillkomst vissa andra överväganden.⁶ Förslaget i denna del genomfördes därför inte.

Fängelsestraffkommittén föreslog i sitt slutbetänkande Frihet från ansvar (SOU 1988:7) att en särskild bestämmelse om ansvarsfrihet skulle införas i 24 kap. BrB. Som ett skäl till förslaget åberopade Fängelsestraffkommittén att det hade varit lagstiftarens avsikt att de fall som täcktes av 5 kap. 5 § (andra stycket) SL skulle vara fria från ansvar men att lagstiftarens syfte i detta hänseende inte hade kommit till uttryck i lagtexten. Vidare ansåg kommittén att uppsåtsregleringen var ett otillräckligt skydd mot att de tillfälligt sinnesförvirrade fälldes till ansvar. Förslaget ledde emellertid inte till lagstiftning.

Straffansvarsutredningen föreslog i sitt betänkande Straffansvarets gränser (SOU 1996:185) att tillfällig sinnesförvirring skulle regleras i en tillräknelighetsbestämmelse på motsvarande sätt som allvarlig psykisk störning (se särskilt avsnitt nedan).

⁶ Se avsnitt 2.6

3.3 Utvecklingsstörda lagöverträdare

3.3.1 Vård i specialsjukhus införs

På SL:s tid fick ingen fällas till ansvar för en gärning som han begått under inflytande av sinnesslöhet, dvs. en höggradig psykisk utvecklingsstörning (5 kap. 5 § SL). I och med att BrB infördes och tillräknelighetsregleringen avskaffades kunde emellertid också svårt utvecklingsstörda dömas till ansvar. För brott som någon begått under inflytande av sinnesslöhet fick dock inga andra påföljder än överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn dömas ut. Den vårdpåföljd som stod till buds för utvecklingsstörda lagöverträdare när BrB infördes var *överlämnande till sluten psykiatrisk vård*.

Ett par år senare infördes en särskild vårdpåföljd för utvecklingsstörda, *vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda*. Bakgrunden var att man införde en särskild lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda, 1967 års omsorgslag. Man ansåg att vissa psykiskt utvecklingsstörda behövde särskilt kvalificerade medicinska omsorger och att sådana borde ges på specialsjukhus. De psykiskt utvecklingsstörda man närmast avsåg var vissa rörelsehindrade, personer som behövde vårdas för sig själva och höggradigt utvecklingsstörda som var svårskötta.⁷

Om en utvecklingsstörd lagöverträdare uppfyllde förutsättningarna i 35 § omsorgslagen för vård i specialsjukhus, kunde han överlämnas till denna vårdform som påföljd. Förutsättningarna var att vården var oundgängligen påkallad med hänsyn till utvecklingsstörningens grad och att den utvecklingsstörde till följd av störningen

- a) var farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa eller för eget liv,
- b) var ur stånd att ta vård om sig själv,
- c) var ur stånd att skydda sig själv mot att bli sexuellt utnyttjad eller
- d) hade ett för närboende eller andra grovt störande levnadssätt.

I de fall det förelåg både en utvecklingsstörning och en annan psykisk störning fick rätten göra ett val mellan de båda vårdpåföljderna. Avgörande för valet fick bli om det var hämningen av förståndsutvecklingen eller någon annan form av psykisk avvikelse som mest präglade den tilltalade.⁸

Den 1 juli 1986 ersattes 1967 års omsorgslag av 1985 års lag i samma ämne. Den nya omsorgslagen upptog inte några regler om vård i

⁷ Se prop. 1967:142 s. 120

⁸ Se NJA II 1967 s. 661

specialsjukhus. Intentionerna var nu i stället att utmönstra denna form av tvångsvård ur lagstiftningen. Den gamla lagens bestämmelser om vård i specialsjukhus fortsatte dock att gälla tills vidare med stöd av särskilda bestämmelser.⁹ Detta innebar att domstolarna alltså kunde döma till denna påföljd.

3.3.2 Vård i specialsjukhus avskaffas

1991 års reform medförde förändringar för de utvecklingsstörda. Begreppet allvarlig psykisk störning infördes såväl i den allmänna vårdlagstiftningen som i BrB. Det i BrB tidigare använda begreppet sinnesslöhet var sedan länge utmönstrat ur den särskilda vårdlagstiftningen på området. I 1967 och 1985 års omsorgslagar talades i stället om psykisk utvecklingsstörning, som var ett betydligt mer omfattande begrepp än sinnesslöhet. Den bristande överensstämmelsen mellan den straffrättsliga regleringen och vårdlagstiftningen skulle nu undanröjas.

Någon fullständig samstämmighet mellan lagarna blev det emellertid inte när det gäller frågan om hur ”utvecklingsstörning” förhåller sig till ”allvarlig psykisk störning”. I LPT föreskrevs uttryckligen att tvångsvård enligt den lagen inte fick ges, om patientens psykiska störning utgjorde enbart en psykisk utvecklingsstörning som kunde ge rätt till särskilda omsorger enligt 1985 års omsorgslag.¹⁰ I propositionen¹¹ uttalas emellertid att vid tillämpning av det s.k. fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB begreppet allvarlig psykisk störning skall innefatta sådana kvalificerade former av psykisk utvecklingsstörning som enligt den äldre terminologin betecknades som sinnesslöhet. Detsamma gäller beträffande andra former av intellektuell funktionsnedsättning som omfattas av begreppet psykisk störning och som kan likställas med sinnesslöhet. I propositionen uttalas vidare att den omständigheten att fängelse inte får ådömas i kvalificerade fall av psykisk utvecklingsstörning självfallet inte utesluter att fängelse bör användas med stor försiktighet för psykiskt utvecklingsstörda i andra fall. Skyddstillsyn och böter är de påföljder som i första hand bör komma i fråga.

En annan fråga som behandlades i 1991 års lagstiftningsärende var avskaffandet av påföljden vård i specialsjukhus. I lagrådsremissen pekade departementschefen på att den föreslagna möjligheten att över-

⁹ Se lagen (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.

¹⁰ I samband med införandet av LSS år 1994 slopades hänvisningen till omsorgslagen

¹¹ Se prop. 1990/91:58 s. 531

lämna lagöverträdare till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning gav utrymme för att döma också psykiskt utvecklingsstörda till sådan påföljd. Hon uttalade därvid att, i de sällsynta fall då en psykiskt utvecklingsstörd gör sig skyldig till t.ex. ett grovt våldsbrott, denne i allmänhet också lider av en psykisk störning som kräver psykiatrisk behandling. Om den psykiskt utvecklingsstörde i ett sådant fall kan sägas ha en allvarlig psykisk störning och kriterierna för överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning angående orsakssamband mellan brott och störning är uppfyllda, kan alltså domstolen döma till sådan påföljd. Hon ansåg därför inte att det med hänsyn till skyddsaspekterna var påkallat med en särskild form av påföljd för de psykiskt utvecklingsstörda som gav möjlighet till tvångsomhändertagande. Inte heller av kriminalpolitiska skäl i övrigt var det enligt hennes uppfattning motiverat att ha kvar möjligheten att överlämna lagöverträdare till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda. Departementschefen föreslog därför att denna påföljd skulle avskaffas.¹²

Lagrådet uttalade däremot att ett förlitande enbart på möjligheten att överlämna psykiskt utvecklingsstörda till rättspsykiatrisk vård kunde leda till svårigheter i rättstillämpningen. Enligt Lagrådet skulle domstolen till följd av diagnostiska problem, eftersom det för överlämnande måste påvisas att lagöverträdaren utöver en manifesterad psykisk utvecklingsstörning lider av en annan psykisk störning som kräver vård, i ett enskilt fall kunna hamna i den situationen att den psykiska utvecklingsstörningen, trots att den var allvarlig och framstod som kausal till gärningen, inte skulle kunna föranleda överlämnande till särskild vård. Lagrådet förordade därför att möjligheten för domstol att överlämna till vård i specialsjukhus skulle bibehållas så länge denna vårdform kvarstod.¹³

I propositionen uttalade departementschefen att enligt hennes uppfattning de i lagrådsremissen angivna möjligheterna att tillämpa påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård på lagöverträdare som är psykiskt utvecklingsstörda gav tillräckligt utrymme för det omhändertagande genom brottspåföljd för denna grupp som krävs utanför kriminalvården. Hon ansåg att det speciella problem i ett enskilt fall som Lagrådet tog upp var av extrem undantagskaraktär, om det ens kunde tänkas uppstå i rättstillämpningen. Departementschefen fann sålunda inte tillräckliga skäl att ändra sitt tidigare ställningstagande. Förslaget i propositionen, som antogs av riksdagen, överensstämde därför med

¹² Se prop. 1990/91:58 s. 470 f.

¹³ Se prop. 1990/91:58 s. 471

förslaget i lagrådsremissen, och i samband med 1991 års reform avskaffades påföljden vård i specialsjukhus.¹⁴

3.3.3 Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) införs

Den 1 januari 1994 trädde lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) i kraft. I samband med att LSS infördes upphörde 1985 års omsorgslag och dess införandelag att gälla med vissa undantag. Ett sådant undantag var att specialsjukhusen fortfarande fick användas för sitt ändamål beträffande dem som redan var intagna för vård. I en ny införandelag¹⁵ fastslogs dock att landstingen och kommunerna gemensamt skulle planera för avveckling av de befintliga specialsjukhusen. Denna avveckling skedde med stöd av en särskild lag.¹⁶ Det sista specialsjukhuset, Salberga i Sala, avvecklades år 1997. Personer som vid avvecklingen var intagna för vård i specialsjukhus på grund av domstols dom ansågs genom domen ha överlämnats till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

¹⁴ Se prop. 1990/91:58 s. 471 f.

¹⁵ Se lagen (1993:388) om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

¹⁶ Se lagen (1997:724) om avveckling av specialsjukhus och vårdhem

4 Internationella förhållanden

4.1 Utländsk rätt

4.1.1 Danmark

Krav på tillräknelighet

I dansk rätt är tillräknelighet en förutsättning för straffbarhet. Detta framgår av 16 § straffeloven (SL) som har följande lydelse:

Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed, straffes ikke. Tilsvarende gælder personer, der var mentalt retarderede i højere grad. Befandt gerningsmanden sig som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler forbigående i en tilstand af sindssygdom eller i en tilstand, der må ligestilles hermed, kan straf dog pålægges, når særlige omstændigheder taler derfor.

Personer, der på gerningstiden var mentalt retarderede i lettere grad, straffes ikke, medmindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf. Tilsvarende gælder personer, der befandt sig i en tilstand, som ganske må ligestilles med mental retardering.

Som framgår av bestämmelsen använder man sig i Danmark inte av ett rent psykiatriskt kriterium för att ange gränsen för strafffrihet. De tillstånd som räknas upp i bestämmelsen är endast indicier på att otillräknelighet kan föreligga, och domstolen är förbehållen rätten att skönmässigt avgöra om ett sådant tillstånd är för handen. Frågan om tillräknelighet är alltså en juridisk fråga som den rättspsykiatriska undersökningen inte uttalar sig om.

Med begreppet ”*sindssygdom*” avses främst olika former av psykos. Bland annat räknas hit manodepressiva psykos, schizofreni, organiska psykos och psykogena (reaktiva) psykos.

Uttrycket ”*tilstande, der må ligestilles hermed*” avser såväl mer varaktiga som tillfälliga psykiska rubbningar som har lett till en lika ingripande sjuklig förändring av medvetenheten som en psykos. Tillstånden är varierande och kan ha såväl organiska som externa orsaker. Som exempel kan nämnas epileptiska förvirringstillstånd, verkningar av tablettmissbruk eller långvarig fasta, följer av hjärnsador och grumlad medvetenhet på grund av sockerfall vid diabetes.

Begreppet "*mentalt retarderade*" har ersatt det tidigare uttrycket *åndssvaghet* (psykisk utvecklingsstörning). Retarderingens eller åndssvaghetens grad bestäms preliminärt vid ett intelligenstest. Därefter görs en värdering av den totala psykiska statusen där intelligenskvoten utgör en del av beslutsunderlaget.

Frågan om *rusutlösta psykiska sjukdomstillstånd* har fått en särskild reglering i 16 § första stycket tredje punkten SL. Även dessa fall medför enligt huvudregeln strafffrihet, men rätten har en möjlighet att ålägga den psykiskt störde lagöverträdaren ett straffrättsligt ansvar, om hans tillstånd utlösts av att han intagit alkohol eller något annat berusningsmedel. För straffansvar krävs att det föreligger särskilda omständigheter.

Särreaktioner

Om en tilltalad går fri från straff med stöd av 16 § SL, kan rätten i stället enligt 68 § SL besluta om olika *särforanstaltningar* (särreaktioner) som anses ändamålsenliga för att förebygga ytterligare lagöverträdelser.

I första hand skall *mindre* ingripande åtgärder vidtas, såsom övervakning, föreskrift om vistelseort eller arbete, missbruksavvänjande behandling eller psykiatrisk behandling.

Om sådana åtgärder inte anses tillräckliga, kan rätten besluta om *mer* ingripande särreaktioner, t.ex. att personen i fråga skall tas in på ett sinnessjukhus eller en institution för gravt psykiskt handikappade.

Domstolen kan också besluta om förvaring. Denna åtgärd omfattas, till skillnad från de övriga i 68 § SL nämnda åtgärderna, av det vanliga straffrättsliga sanktionssystemet och kan alltså ådömas även andra än psykiskt störda lagöverträdare.

Förutsättningarna för förvaring anges i 70 § SL. En person kan dömas till förvaring om

- 1 han har gjort sig skyldig till vissa allvarliga brott såsom mord, rån, eller mordbrand,
- 2 det mot bakgrund av karaktären av det begångna brottet och upplysningarna om hans person, särskilt upplysningarna om tidigare brottslighet, kan antas att han framkallar *närliggande* fara för andras liv, kropp, hälsa eller frihet och

- 3 användning av förvaring i stället för fängelse är påkallat för att förebygga denna fara.¹

Vad som nu sagts gäller också den som gjort sig skyldig till våldtäkt eller annan allvarlig sedlighetsförbrytelse eller till försök härtill. I detta fall uppställs dock ett krav på att det skall föreligga *väsentlig* fara för andras liv, kropp, hälsa eller frihet. En annan skillnad är att det inte uppställs krav på att farligheten särskilt skall framgå av upplysningarna om tidigare brottslighet.

Domar med förordnande om förvaring förekommer i praxis beträffande lagöverträdare som är personlighetsmässigt starkt avvikande.

I 69 § SL anges ytterligare situationer där det kan bli aktuellt att använda särreaktioner. Om gärningsmannen när han begick den aktuella handlingen befann sig i ett tillstånd som var betingat av bristfällig utveckling, försvagning eller störning av de psykiska funktionerna, men som inte är av den beskaffenhet som sägs i 16 § SL, kan rätten i stället för att döma ut ett straff besluta om åtgärder som avses i 68 § SL.

Nya regler om tidsbegränsning

Sedan den 1 juli 2000 gäller regler som tidsbegränsar de särreaktioner som avses i 68 § SL. Innebär särreaktionen att den dömda skall tas in på en institution skall domstolen fastställa en längsta tid på fem år. Föreligger särskilda omständigheter kan rätten på talan av åklagare fastställa en ny längsta tid på två år.

Om den dömda har gjort sig skyldig till allvarliga brott såsom mord, mordbrand, våldtäkt eller rån, skall dock i allmänhet inte fastställas någon längsta tid. Åklagaren skall i stället begära att domstolen prövar frågan om särreaktionen skall bestå eller ej efter fem år. Därefter skall frågan underställas rätten minst vartannat år.

När domstolen förordnar om andra särreaktioner, t.ex. övervakning, skall en längsta tid fastställas som inte får överstiga tre år. Föreligger särskilda omständigheter kan rätten på talan av åklagare förlänga tiden. Den samlade tiden får dock inte överstiga fem år.

Motsvarande tidsramar gäller vid användning av särreaktioner i de fall som avses i 69 § SL.

Beslut om ändring eller upphävande av en åtgärd enligt 68, 69 eller 70 § SL fattas av domstol efter begäran av åklagarmyndigheten, kriminalvården, institutionsledningen, bistandsvärgen² eller den dömda.

¹ Som framgått ovan kan fängelsestraff inte bli aktuellt för psykiskt störda lagöverträdare

Avslås en begäran från bistandsværgen eller den dömde, kan en ny begäran inte framställas förrän efter ett halvår.

Psykisk störning efter gärningstillfället

Såväl 16 § som 69 § SL avser personer som led av en psykisk störning vid gärningstillfället. Har någon fått en sådan störning först efter det att brottet begicks men före domen, är i stället 73 § SL tillämplig.

I ett sådant fall avgör domstolen om straff skall utdömas eller ej. Om det anses ändamålsenligt, kan rätten besluta att åtgärder enligt 68 eller 69 § SL skall användas i stället för straff, eller fram till dess att påföljden kan verkställas. Tid i institution avräknas då mot strafftiden.

Straffnedsättning m.m.

I de fall gärningsmannen har en psykisk störning men varken 68 eller 69 § SL är tillämplig kan det i stället bli aktuellt att tillämpa 85 § SL. Denna bestämmelse möjliggör straffnedsättning och påföljdseftergift i vissa fall.

4.1.2 Norge

Krav på tillräknelighet

Även i norsk rätt uppställs ett krav på tillräknelighet som förutsättning för straffbarhet. Detta framgår av 44 § straffeloven (SL) som har följande lydelse:

Den som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs straffes ikke. Det samme gjelder den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad.

Med ”*bevisstløs*” (medvetlös) avses komatösa tillstånd men även tillstånd av grumlat medvetande. Som exempel kan nämnas epileptiska förvirringstillstånd och patologiskt rus.

---

² Om det blir tal om att en tilltalad skall tas in på en institution eller ådömas förvaring enligt reglerna i 68–70 §§ SL, kan rätten utse en bistandsværgen som tillsammans med försvararen skall bistå den tilltalade under rättegången. Bistandsværgen skall också bevaka att den beslutade åtgärden inte varar längre än nödvändigt. Till bistandsværgen utses såvitt möjligt en av den tilltalades närstående. Se 71 § SL

I 45 § SL finns en bestämmelse enligt vilken bevisstløshet som är en följd av självförvållat rus (framkallat av alkohol eller andra medel) inte utesluter straff.

Nya särreaktioner

I Norge kunde tidigare domstolen besluta om *sikring* beträffande gärningsmän som inte uppfyllde kravet på tillräknelighet. Denna särreaktion förekom i olika former, t.ex. vård på psykiatriskt sjukhus. Sikringsinstitutet utsattes emellertid för kritik. Ett förslag om nya regler lades därför fram år 1994³, och i januari 1997 antogs en lag om ändringar i straffeloven. De nya reglerna gäller från och med den 1 januari 2002.

Ändringarna i straffeloven innebär att bestämmelserna om sikring upphävs. I stället införs nya särreaktioner. Enligt 39 § SL kan personer som vid gärningstillfället var psykotiska eller bevisstløse överföras till *tvungent psykisk helsevern* när det anses nödvändigt för att skydda samhället. Ett sådant förordnade skall ske i dom och kan bara bli aktuellt när något av följande villkor är uppfyllt:

- 1 Gärningsmannen har begått eller försökt begå vissa i lagrummet uppräknade allvarliga brott (t.ex. grova våldsbrott eller sedlighetsbrott) och det föreligger fara för återfall i allvarlig brottslighet.
- 2 Gärningsmannen har begått eller försökt begå ett mindre allvarligt brott av det slag som nämns ovan i p. 1 och han har tidigare begått eller försökt begå ett brott som nämns där. Härutöver skall det finnas ett nära samband mellan den tidigare och den nu begångna gärningen. Slutligen skall fara föreligga för återfall i ny allvarlig brottslighet.

Enligt 39 b § SL kan den dömde och hans närstående begära att särreaktionen skall upphöra. Åklagarmyndigheten skall då lägga fram saken för domstol som avgör frågan i dom. En begäran om att särreaktionen skall upphöra får inte framställas förrän ett år efter det att frågan prövades senaste gången.

Åklagaren kan när som helst besluta att särreaktionen skall upphöra. Senast tre år efter det att senaste domen vunnit laga kraft skall åklagaren antingen själv besluta att särreaktionen skall upphöra eller begära att domstolen prövar om reaktionen skall bestå.

³ Se Ot prp nr 87 – Om lov om endringer i straffeloven m v (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)

I 39 a § SL införs en särreaktion, benämnd *tvungen omsorg*, för lagöverträdare som vid gärningstillfället var psykiskt utvecklingsstörda i hög grad och som därför är straffria på grund av att de inte uppfyller kravet på tillräknelighet. Förutsättningarna för åtgärden är desamma som sägs i 39 § SL.

Ansvar för verkställigheten av särreaktionen *tvungen omsorg* skall åvila en nyinrättad fackenhet. Den dömda skall kunna hållas kvar mot sin vilja och i händelse av avvikande återföras med tvång om så erfordras. För att möjliggöra en gradvis övergång till ett liv i frihet eller för att åstadkomma ett boende som passar den dömda bättre än vistelse inom fackenheten, ges det möjlighet för fackenheten att träffa avtal därom med en kommun eller en privat institution. Ansvar skall även i sådana fall ligga kvar hos fackenheten.

4.1.3 Finland

Krav på tillräknelighet

Också i Finland uppställs ett krav på tillräknelighet som förutsättning för straffbarhet. I 3 kap. 3 § i 1889 års strafflag (SL) stadgas följande:

Gerning, som begås af den, hvilken är afvita, eller af ålderdomssvaghet eller annan sådan orsak saknar förståndets bruk, vare strafflös.

Har någon råkat i sådan tillfällig sinnesförvirring, att han ej vet till sig; vare ock gerning, som han i det medvetlösa tillstånd föröfvar, strafflös.

Första stycket tar sikte på tillstånd som är permanenta eller i vart fall inte endast tillfälliga. Hit räknas psykos, höggradig psykisk utvecklingsstörning och allvarigare former av personlighetsstörningar.

Andra stycket reglerar tillfällig sinnesförvirring. Exempel på sådana tillstånd är feberdelirier och förgiftningstillstånd, som har medfört att medvetenheten har bortfallit.

Tillräkneligheten bedöms med utgångspunkt i situationen vid gärningstillfället. Har den psykiska störningen uppkommit först efter det att gärningen begicks, är regeln i 3 kap. 3 § SL därför inte tillämplig. I en sådan situation kan det i stället bli aktuellt att tillämpa reglerna om domseftergift. Bestämmelsen i 3 kap. 5 § tredje stycket SL ger domstolen en möjlighet att underlåta att döma till straff, om straffet kan anses oskäligt eller meningslöst med hänsyn till bl.a. gärningsmannens

personliga förhållanden samt åtgärder vidtagna inom social- och hälsovården.⁴

Har någon begått ett brott och därvid saknat ”förståndets fulla bruk” men kan gärningsmannen inte anses otillräckelig enligt 3 kap. 3 § SL, finns en särskild regel om straffnedsättning (se 3 kap. 4 § första stycket SL). Har gärningsmannen själv ådragit sig det aktuella tillståndet, kan det dock inte ensamt utgöra skäl för straffnedsättning.

Beslut om vård enligt mentalvårdslagen

En tilltalads sinnessillstånd undersöks efter beslut av domstol vid en sinnesundersökning. Undersökningen görs vid ett psykiatriskt sjukhus och pågår normalt under två månader. Den gjorda undersökningen sänds sedan till *Rättsskyddscentralen för hälsovården*, som också avger ett utlåtande i saken. Samtidigt bedömer Rättsskyddscentralen den tilltalades vårdbehov och beslutar om tvångsvård, om förutsättningarna är uppfyllda (se 17 § första stycket mentalvårdslagen).

Härefter fattar domstolen sitt avgörande i brottmålet. Har gärningsmannen varit otillräckelig befrias han från straffansvar, har han begått brottet i fullt förstånd döms han till vanligt straff, och har han haft nedsatt tillräcklighet får han sitt straff nedsatt. Domstolen fattar självständigt sitt beslut i tillräcklighetsfrågan. I praktiken avviker man dock knappast från enhälliga utlåtanden.⁵

I enstaka fall fattar Rättsskyddscentralen beslut om tvångsvård först efter det att domstolen på grund av den tilltalades sinnessillstånd beslutat att inte döma ut ett straff (se 21 och 22 §§ mentalvårdslagen).

I Finland är det alltså Rättsskyddscentralen och inte domstolarna som fattar beslut om vård för en person som befunnits otillräckelig. Detta system är internationellt sett ovanligt, och det har också utsatts för kritik.⁶

Vården

När Rättsskyddscentralen har beslutat om tvångsvård, får den som beslutet gäller kvarhållas för vård i högst sex månader, se 17 § andra stycket mentalvårdslagen. Före utgången av denna tid skall en läkare pröva frågan om vården skall fortsätta eller avslutas.

⁴ Se Tapio Lappi-Seppälä, Otillräcklighet och påföljdssystemet, JFT 1997 s. 361

⁵ Se Lappi-Seppälä, a.a., s. 361

⁶ Se Lappi-Seppälä, a.a., s. 372

Beslutar läkaren att vården skall fortsätta, skall *länsrätten* genast underställas beslutet och har att överpröva detta.

Beslutar läkaren i stället att vården skall avslutas, skall beslutet genast underställas *Rättskyddscentralen*, som antingen skall fastställa beslutet eller, om det fortfarande finns förutsättningar för att fortsätta vården oberoende av patientens vilja, fatta beslut om fortsatt vård.

Vid beslut om fortsatt vård kan patienten kvarhållas ytterligare sex månader. Behövs ännu längre vård krävs nytt beslut om förlängning.

Den genomsnittliga vårdtiden för en s.k. kriminalpatient är 5,3 år. Vårdtiderna överstiger därmed klart längden av de frihetsstraff som utmätts för motsvarande brott i Finland, förutom för brott mot liv.⁷

Beträffande utvecklingsstörda finns särskilda bestämmelser. Om en utvecklingsstörd gärningsman inte uppfyller kravet på tillräknelighet och det finns skäl att befara att han kan råka i allvarlig livs- eller hälsosfara eller att han är farlig för annan persons säkerhet, kan Rättskyddscentralen besluta att han skall underkastas specialomsorger enligt en särskild lag om utvecklingsstörda. Intagna i kriminalvårdsanstalt kan också beredas vård enligt denna lag. I ett sådant fall görs ansökan om vård av anstalten.

Nya regler

I Finland pågår olika lagstiftningsprojekt som rör bestämmelserna om psykiskt störda lagöverträdare. Bland annat pågår arbete avseende reglerna om straffrättsligt ansvar, rättspsykiatriska undersökningar och vårdlagstiftningen.

4.1.4 Nederländerna

Krav på tillräknelighet

Också i den nederländska straffrätten används begreppet tillräknelighet. En psykiskt störd person kan inte dömas till ansvar, om han inte är kapabel att skilja på rätt och fel eller om han saknar förmåga att kontrollera sitt handlande.

En otillräknelig gärningsman kan alltså inte straffas för brott som han har begått. Däremot kan domstolen besluta att han skall ges den för Nederländerna speciella reaktionen *TBS-vård*. Även de lagöverträdare som har en förminskad tillräknelighet kan ges TBS-vård i kombination med en vanlig påföljd, ofta fängelse.

⁷ Se Lappi-Seppälä, a.a., s. 370

TBS-vården benämndes tidigare TBR. Denna förkortning stod för "terbeschikkingstelling van de regering", vilket betyder att ställas till regeringens disposition, underförstått för behandling. TBS står endast för "terbeschikkingstelling". TBS-vård ges på särskilda kliniker med hög säkerhet.

En förutsättning för att TBS-vård skall komma i fråga är att gärningsmannen är en fara för sig själv eller andra. Samhällsskyddet är det främsta syftet med denna vårdform. Ett annat viktigt syfte är att ge individen erforderlig vård. Målet är att förhindra eller åtminstone reducera återfallen i nya brott.

TBS-vården av psykiskt störda lagöverträdare i Nederländerna har rönt internationell uppmärksamhet.

Den historiska utvecklingen

I 1886 års strafflag stadgades att en person inte var straffbar om han begått en handling för vilken han inte kunde hållas ansvarig på grund av bristfällig utveckling eller skadade själsförmögenheter. De som inte kunde straffas fick vård på ett mentalsjukhus.

Kritik kom emellertid att riktas mot strafflagens grova indelning i tillräkneliga och otillräkneliga lagöverträdare. Många ansåg att gärningsmän med förminskad tillräknelighet inte borde få lika långa straff som de fullt tillräkneliga eftersom de begått brott under inflytande av nedsatta själsfunktioner. Problemet var emellertid att det bland de förminskat tillräkneliga fanns många återfallsförbrytare som betraktades som farliga.

Mot bakgrund av den framförda kritiken infördes år 1928 särskilda regler beträffande gärningsmän som var förminskat tillräkneliga. Nu öppnades möjligheten för domstolarna att beträffande denna grupp kombinera vanliga påföljder med s.k. TBR-vård. Straffets svårighetsgrad skulle stå i proportion till graden av skuld. Man måste med andra ord försöka bedöma den tilltalades grad av tillräknelighet. De nya reglerna innebar att en mördare inte längre nödvändigtvis fick livstids fängelse utan kunde få tio års fängelse samt vård. Först avtjänades straffet och därefter gavs vård.

Domstolen skulle regelbundet ta ställning till hur behandlingen fortskred samt besluta om förlängning av vården eller dess upphörande.

TBS

Under åren som följde riktades kritik också mot bestämmelserna om TBR, t.ex. därför att patienter kunde hållas kvar på sjukhus under lång tid även för mindre förseelser. Kritiken fick till följd att reglerna om TBR-vård år 1988 ersattes med en ny lag om TBS-vård. Några av de viktigaste skillnaderna mellan dessa regelsystem är följande:

- 1 TBR kunde ges för vilket brott som helst. TBS däremot kan bara komma ifråga för brott som har ett maximistraffid på 4 år eller mer, t.ex. rån, grov misshandel, våldtäkt och mord/dråp.
- 2 I den nya lagen infördes en längsta tid för TBS på fyra år. TBS kan dock under vissa förutsättningar pågå under längre tid.
- 3 I den nya lagen finns möjlighet till överklagande då TBS förlängs.
- 4 Om en förlängning skulle innebära att TBS skulle komma att pågå i över sex år, måste domaren inhämta yttrande från oberoende experter. I ett sådant fall får han eller hon alltså inte besluta enbart på grundval av TBS-sjukhusets rapport.

Justitieministern har det övergripande ansvaret för TBS och inom departementet finns en särskild avdelning som handlägger dessa frågor.

Närmare om patienterna

Av dem som ges TBS-vård är nästan alla män mellan 18 och 30 år. Två tredjedelar har alkohol- eller drogrelaterade problem. Enligt en undersökning som genomfördes år 1990 hade praktiskt taget alla brott som resulterat i ett förordnande om TBS ett inslag av våld. I 30 procent av fallen hade våldet lett till döden.

Andelen psykotiska patienter utgör ungefär 30 procent liksom de med antisocial personlighetsstörning. Neuroser är däremot ganska sällsynta.

Ungefär en fjärdedel av de intagna har av domstolen inte alls ansetts ansvariga för sina handlingar medan övriga har ansetts ha olika grader av förminskad tillräknelighet.

Närmare om vården

TBS-vård ges på flera olika kliniker i Nederländerna. En del av dessa är statssjukhus medan andra är privata institutioner. Alla klinikerna har hög säkerhet. Det finns inga murar, men alla fönster har tjockt säkerhetsglas och byggnaderna står under bevakning.

Patienterna bor i små enheter och har individuella behandlingsplaner. Målet är att förbereda de intagna för ett liv ute i samhället utan återfall. Till exempel erbjuds arbetsträning och utbildning. Vidare finns möjlighet till sportaktiviteter och kulturella aktiviteter.

På TBS-klinikerna arbetar flera olika personalkategorier. Den viktigaste personalgruppen är socialterapeuterna. Dessa har en vårdande och behandlande roll men har också ansvar för säkerheten. Andra yrkesgrupper som förekommer är lärare, arbetsterapeuter och idrottsledare.

Behandlingsresultat

Undersökningar som gjorts visar på att man endast i viss utsträckning uppnår en varaktig förändring av det kriminella beteendet hos de intagna TBS-patienterna. Ett inte obetydligt antal återfaller i brott, men de flesta av de nya brotten är mindre allvarliga än tidigare. Detta resultat anses tillfredsställande med hänsyn till TBS-patienternas kriminella bakgrund och psykiska status.

En jämförelse som gjorts med långtidsdömda i fängelse visar inte på någon skillnad mellan grupperna när det gäller den allmänna återfallsfrekvensen. Dock noterades att allvarliga brott var mindre vanliga bland TBS-patienterna.

4.1.5 Schweiz

Den schweiziska strafflagen föreskriver att straffrihet skall inträda, när gärningsmannen på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller högggradig rubbning av medvetandet vid tiden för gärningen var oförmögen att inse dess rättsstridighet eller handla efter insikt därom. Straffnedsättning kan ske, om den brottslige vid tiden för gärningen på grund av rubbning av det själsliga hälsotillståndet eller medvetandet eller på grund av utvecklingsstörning saknade full förmåga att inse dess rättsstridighet eller handla efter insikt därom.

Kräver gärningsmannens sinnestillstånd läkarbehandling eller särskild vård och kan det antas att risken för vidare brottslighet därigenom skulle hindras eller minskas, kan domstolen förordna om intagning på sjukhus eller vårdanstalt eller, såvida gärningsmannen inte är farlig för tredje man, om öppen vård. Om gärningsmannen till följd av sitt sinnestillstånd sätter den allmänna säkerheten i fara, skall domstolen förordna om förvaring på särskild anstalt, under förutsättning att en sådan åtgärd framstår som nödvändig. Förordnar domstolen om slutna vård

eller om förvaring, skall det samtidigt meddelas uppskov med ett eventuellt ådömt fängelsestraff. Så kan också ske i händelse av öppen vård.

De kantonala myndigheterna ansvarar för vården, och de kan upphäva åtgärden när den inte längre är nödvändig. I samband därmed skall domstolen efter hörande av läkare besluta om i vilken utsträckning ett uppskjutet straff skall verkställas.

4.1.6 Österrike

Enligt den österrikiska strafflagen kan den som vid tiden för gärningen på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet, djupgående medvetandestörning eller annan svår, med dessa tillstånd jämställd rubbning av själsvetsamheten är oförmögen att inse det orätta i sin gärning eller handla efter insikt därom inte straffas. Strafflindring kan komma i fråga, om gärningen begåtts under näraliggande omständigheter.

Strafflagen upptar som specialpåföljd ”insättande i anstalt för psykiskt abnorma lagöverträdare”. Dessa anstalter är avsedda såväl för otillräkneliga som psykiskt avvikande tillräkneliga. Beträffande de otillräkneliga är förutsättningarna att gärningen är belagd med frihetsstraff över ett år, att brottet begåtts under inflytande av otillräknelighetstillstånd som beror på höggradig själslig abnormitet och att man på grund av gärningsmannens person och tillstånd samt brottets art kan befara att han annars under inflytande av abnormiteten kan begå en straffbar handling med svåra följder.

För att påföljden skall kunna ådömas den som anses tillräknelig fordras att brottet begåtts under inflytande av höggradig själslig abnormitet. I övrigt gäller samma förutsättningar som för otillräkneliga. Beträffande de tillräkneliga ådöms påföljden jämte straff men avtjänas före straffet och avräknas från detta.

Anstaltsvistelsen är tidsbestämd men omprövas minst en gång om året av domstol. Om vistelsen upphör, innan strafftiden löpt ut, överlämnas brottslingen för straffverkställighet, såvida inte straffåterstoden efterskänks.

Frigivning från psykiatrisk anstalt är alltid förbunden med en prøvotid som uppgår till fem år, om brottet är belagt med högst tio års fängelse, och annars till tio år.

4.1.7 Tyskland

Frågan om tillräknelighet (Schuldfähigkeit) regleras i tysk rätt i 20 § StGB⁸. Bestämmelsen har följande lydelse.

Ohne Schuld handelt, wer bei Begehung der Tat wegen einer krankhaften seelischen Störung, wegen einer tiefgreifenden Bewusstseinstörung oder wegen Schwachsinn oder einer schweren anderen seelischen Abartigkeit unfähig ist, das Unrecht der Tat einzusehen oder nach dieser Einsicht zu handeln.⁹

Således handlar den utan skuld som vid gärningstillfället led av en psykisk sjukdom, en djupgående, tillfällig störning av medvetandet som har annan grund än sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller av en annan svår psykisk abnormitet och som dessutom till följd härav är oförmögen att inse det orätta med gärningen eller att handla i överensstämmelse med sin insikt om det orätta med gärningen. Tysk rätt har med andra ord en blandad psykiatrisk-psykologisk metod för att fastställa otillräknelighet.

Med ”krankhaften seelischen Störung” avses olika former av psykos. I beteckningen ”tiefgreifenden Bewusstseinstörung” innefattas t.ex. höggradig affekt och olika förvirringstillstånd som beror på berusning, utmattning eller hunger. Med ”schweren anderen seelischen Abartigkeit” förstås allvarligare neuroser och svårare former av personlighetsstörning.¹⁰

De psykologiska kriterierna ”Einsichtfähigkeit” (bristande insikt om det orätta i handlandet) och ”Hemmungsfähigkeit” (bristande förmåga att kontrollera sitt handlande) skall också vara uppfyllda för att ansvarsfrihet skall föreligga. Denna bedömning skall ta sikte på gärningsmannens oförmåga i dessa avseenden vid själva gärningstillfället.

I 21 § StGB finns en bestämmelse om att förminskad tillräknelighet kan leda till straffnedsättning.

Otillräkneliga och förminskat tillräkneliga lagöverträdare kan enligt 16 kap. (61–72 §§) StGB ådömas någon av följande särreaktioner (”Massregeln der Besserung und Sicherung”, ung. åtgärder för rehabilitering och säkerhet).

⁸ Strafgesetzbuch, den tyska strafflagen

⁹ Whoever in committing the act is incapable of appreciating the unlawfulness of the act or of acting according to his appreciation because of a pathological mental disorder, because of a serious consciousness disorder or because of feeble-mindedness or another serious mental abnormality acts without guilt (eng. översättning)

¹⁰ Se UNICRI-rapporten nr 48, Pathways to the management of mentally-ill offenders in the Criminal Justice System, 1993, s. 78

- Intagning på psykiatriskt sjukhus,
- intagning på en institution för missbruksavvänjning,
- intagning på skyddsanstalt,
- övervakning,
- körkortsåterkallelse och
- yrkesförbud.

Enligt 62 § StGB gäller en proportionalitetsprincip vid bestämmandet av om och i så fall vilken rehabiliterings- och säkerhetsåtgärd som skall tillämpas. En sådan åtgärd får inte tillgripas, om den inte står i proportion såväl till lagöverträdarens tidigare brottslighet och den antagna återfallsrisken som till den grad av farlighet som han utgör för samhället.

För intagning på psykiatriskt sjukhus krävs enligt 63 § StGB att en helhetsbedömning av den psykiskt störde lagöverträdarens person och den rättstridiga gärning han har begått leder fram till slutsatsen att det föreligger en risk för att han på nytt begår rättsstridiga gärningar på grund av sitt psykiska tillstånd och att han därför utgör en fara för samhället.

För intagning på skyddsanstalt krävs bl.a. enligt 66 § StGB att den tilltalade döms till minst två års fängelse och att han tidigare lagförts minst två gånger för allvarliga brott samtidigt som han bedöms vara farlig för allmänheten.

Enligt 67 § StGB kan verkställande av en rehabiliterings- och säkerhetsåtgärd i vissa fall avräknas från ett ådömt fängelsestraff.

4.1.8 Italien

Enligt den italienska strafflagen kan ingen straffas för en brottslig gärning, om han vid gärningstillfället inte var tillräknelig. I händelse av starkt förminskad tillräknelighet döms till ansvar för gärningen, men gärningsmannen kommer i åtnjutande av strafflindring. Total eller partiell otillräknelighet föreligger bl.a. när gärningsmannen på grund av sjukdom befinner sig i ett tillstånd av fullständig respektive höggradig nedsättning av uppfattningsförmåga eller vilja. Den bristande tillräkneligheten tillmäts straffrättslig relevans endast om det kan påvisas ett orsakssamband mellan sinnesbeskaffenheten och gärningen.

Beträffande den som förklarats straffri på grund av psykisk sjukdom förordnar domstolen om intagning på en rättspsykiatrisk klinik (*manicomio giudiziario*). Minsta tiden för vistelse på sådan klinik varierar med brottets svårhet: tio år om livstids fängelse är stadgat, fem år om minst tio år är stadgat och två år i övriga fall. Undantag görs för oakt-

samma brott samt brott för vilka ej är föreskrivet strängare straff än två års fängelse eller endast böter.

Den som på grund av nedsatt tillräknelighet har fått en strafflindring underkastas därutöver en säkerhetsåtgärd i form av intagning på en anstalt för omvårdnad och övervakning (*casa di cura e di custodia*) för en tid ej understigande tre år, om minst tio år är stadgat för brottet, och ej understigande ett år, om minst fem år är stadgat. Om det i annat fall är föreskrivet fängelse för brottet och den dömda dessutom anses som en socialt farlig person, vilket avgörs med hänsyn till risken för återfall i brottslighet, kan det förordnas antingen om anstaltsvård minst sex månader eller övervakning i frihet (*libertà vigilata*) på motsvarande tid. Förordnandet om intagning på anstalt verkställs först efter avtjänandet av ett samtidigt ådömt fängelsestraff, men domstolen kan med hänsyn till arten av den dömdes sjukdom förordna att anstaltsvården skall föregå straffverkställigheten.

Om den som dömts till fängelse eller annan påföljd som innefattar frihetsberövande före eller under verkställigheten drabbas av psykisk sjukdom, kan domstolen, om sjukdomen anses hindra verkställigheten, meddela uppskov med denna och förordna om intagning på en *manicomio giudiziario* eller en *casa di cura e di custodia* eller, om det ådömda straffet understiger tre år, på ett vanligt mentalsjukhus.

4.1.9 Frankrike

Enligt *Code pénal* föreligger inte en straffbar handling, då gärningsmannen vid tiden för brottet led av en psykisk störning (*un trouble psychique ou neuropsychique*) som upphävde hans omdömesförmåga eller förmåga att kontrollera sina handlingar. Om han vid gärningstillfället led av en sådan störning som försämrade hans omdömesförmåga eller hindrade honom att kontrollera sina handlingar, skall domstolen ta hänsyn härtill vid utdömmande av påföljd.

Om domstolen anser att en person som kommit i åtnjutande av straffriförklaring skulle kunna äventyra den allmänna ordningen eller personliga säkerheten med hänsyn till sitt sinnestillstånd, skall under rättelse genast lämnas dels till vederbörande prefekt (dvs. en myndighet med polisiär befogenhet) för vidtagande av omedelbar åtgärd, dels till en för varje departement (förvaltningsdistrikt) inrättad särskild kommission (*commission départementale des hospitalisations psychiatriques*). Erforderlig psykiatrisk vård, på sjukhus eller i annan form, kommer sedan till stånd i administrativ ordning.

4.1.10 England och Wales

Frågan om psykiskt stördas straffrättsliga ställning kan bli aktuell på två olika stadier av processen i engelsk rätt.

En psykisk störning kan göra att den tilltalade bedöms vara oförmögen att genomgå rättegången ("unfitness to plead") som därför, åtminstone för en tid, skjuts upp. Om den tilltalade har begått gärningen, kan domstolen även på detta stadium enligt bestämmelserna i Mental Health Act 1983 och Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act 1991 förordna att han skall tas in på sjukhus med eller utan utskrivningsprövning. Även andra åtgärder kan vidtas, t.ex. en s.k. "guardianship order" (de sociala myndigheterna får ett ansvar för att sörja för den misstänkte) eller övervakning med föreskrifter om behandling. Är det fråga om ett brott vars straff är fastställt i lag (t.ex. mord där obligatoriskt livstidsstraff är stadgat) skall ett förordnande om intagning på sjukhus ske utan tidsbegränsning och vara förenat med särskild utskrivningsprövning. På detta stadium är det den tilltalades psykiska tillstånd vid undersökningstillfället som är av betydelse.

Frågan om psykisk störning har även betydelse för det straffrättsliga ansvaret, under förutsättning att den psykiska störningen förelåg vid gärningstillfället. Psykisk störning kan nämligen utgöra ett försvar mot åtalet ("the Insanity Defence"). Enligt engelsk rätt är det emellertid den tilltalade själv som har bevisbördan för att han är psykiskt störd på ett sätt som påverkar ansvaret.

Det straffrättsliga ansvaret för psykiskt störda lagöverträdare regleras i engelsk rätt och inom Common Law-systemet i stort av de s.k. M'Naghten-reglerna. Dessa härrör från ett år 1843 inträffat mordfall. En person vid namn Daniel M'Naghten försökte mörda den engelske premiärministern Sir Robert Peel men tog miste på person och dödade i stället dennes sekreterare. Försvaret hävdade att M'Naghten var sinnessjuk och därför inte skulle hållas ansvarig för sin handling. Den allmänna uppfattningen i England var emellertid att M'Naghten var helt normal i allt som inte hade med politik att göra men att hans tankevärld på det området var mycket förvirrad. Han led förmodligen av en paranoid psykos. M'Naghten dömdes inte till döden men spärrades in på hospital.

Utgången av rättsfallet föranledde en intensiv debatt, där bl.a. den engelska drottningen Victoria ifrågasatte om inte M'Naghten i realiteten hade varit fullständigt medveten om sin gärning. Detta föranledde the Lord Chancellor att ställa fem frågor till de domare i House of Lords som hade meddelat domen. Frågorna tog sikte på innebörden av gällande rätt vad avser de sinnessjukas straffrättsliga ansvar. Svaren på

två av dessa frågor har kommit att utgöra de s.k. M'Naghten-reglerna.¹¹ Dessa formuleringar ansågs vara auktoritativa uttalanden rörande innebörden av Common Law i detta hänseende och kom därför att ses som ett klarläggande av rättsläget vad avsåg tillräknelighet och straffrihet på grund av sinnessjukdom.

I sitt svar framhöll "the Law Lords" följande.

And as these two questions appear to us to be more conveniently answered together, we have submitted our opinion to be, that the jurors ought to be told in all cases *that every man is to be presumed to be sane, and to possess a sufficient degree of reason to be responsible for his crimes, until the contrary be proved to their satisfaction*; and that to establish a defence on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of committing the act, *the party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing; or, if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong.* [Våra kurs.]

Med "*defect of reason*" menas en förlust av förmågan att resonera förnuftmässigt och omfattar därför inte tillfällig minnesförlust eller förvirring i allmänhet.¹² Beteckningen "*disease of the mind*" har tolkats relativt vitt och anses innefatta varje sjukdomstillstånd som påverkar medvetenhetens funktion – oberoende av om tillståndet har organiska eller psykiska orsaker eller om det är permanent eller tillfälligt – förutsatt att det har förelegat vid gärningstillfället (krav på tidsmässigt samband). Däremot exkluderas vissa tillstånd som har externa orsaker, t.ex. intagande av alkohol eller andra droger, hypnos samt medicinering. Dessa behandlas som invändningar om "non-insane-automatism", vilket vid bifall föranleder en frikännande dom utan vidare konsekvenser, om inte tillståndet anses som självförvållat.

Om det visas att den tilltalade vid gärningstillfället led av en sådan sjukdom som påverkade hans förmåga att resonera förnuftmässigt, skall därutöver klarläggas att detta lett till en av två effekter, antingen att han inte förstod vad han gjorde ("*did not know the nature and quality of the act*") eller att han inte förstod att vad han gjorde var fel ("*did not know he was doing wrong*"). Det första ledet innebär ofta att den tilltalade saknar erforderligt "mens rea" (det subjektiva rekvisitet). Samhällsskyddsaspekter har dock lett till att den särskilda rättsföljden "not guilty by reason of insanity" bör användas i stället för ett normalt frikännande när den tilltalade led av en psykisk störning. Det andra ledet har i engelsk rätt tolkats som att innebära ett krav på att den tilltalade

¹¹ [1843-60] All ER 229

¹² Jfr Andrew Ashworth, Principles of Criminal Law, 2 uppl. 1995, s. 205

inte förstod att vad han gjorde var rättsstridigt ("legally wrong"), något som normalt inte brukar leda till en frikännande dom.

House of Lords fastslog i rättsfallet **Sullivan** (1984)¹³ att M'Naghten-reglerna alltjämt utgör den gällande definitionen på när en gärningsman är straffrättsligt ansvarig när han lider av en psykisk störning. Tolkningen av M'Naghten-reglerna har i rättstillämpningen ofta påverkats av hänsyn till samhällsskyddet.¹⁴ Detta kan förklara varför bl.a. tillstånd orsakade av epilepsi och diabetes har ansetts omfattas av reglernas tillämpningsområde.

Domaren har också rätt att besluta att den tilltalade gör en invändning om "insanity", om utredningen i målet visar att förutsättningarna för detta föreligger, trots att den tilltalade själv genom den förebringade utredningen försöker visa att han inte hade uppsåt att begå gärningen. I det fallet ligger bevisbördan på åklagarsidan. Gör den tilltalade själv en invändning med åberopande av M'Naghten-reglerna har han också bevisbördan för att ansvarsfrihet skall föreligga.

Engelsk rätt laborerar alltjämt med ett rent kognitivt (insiktsrelaterat) kriterium för otillräknelighet. Avsaknad av förmåga att kontrollera sitt handlande ("irresistible impulse") leder således inte till frihet från ansvar. Däremot kan det föranleda en mildare rubricering vid uppsåtligt dödande enligt en specialregel i sect. 2 i Homicide Act 1957. Såväl inom doktrinen som i olika lagförslag har föreslagits att brister i vilje- och känslolivets skall innefattas i "the Insanity defence", utan att detta lett till någon lagstiftning eller fått några återverkningar i rättspraxis.

Före antagandet av Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act 1991 innebar den särskilda domen på frikännande till följd av psykisk störning att den tilltalade på obestämd tid överfördes till ett specialsjukhus och att frågan om utskrivning prövades av inrikesministern på diskretionär basis. Få tilltalade gjorde därför gällande ett sådant försvar, utan man valde ofta att i stället förklara sig skyldig till åtalet och sedan åberopa sitt psykiska tillstånd vid påföljdsbestämningen (under åren 1975–1988 tillämpades the Insanity Defence endast i 49 fall).

Nu kan domstolen, med undantag för brott där endast livstidsstraff är föreskrivet (bl.a. mord), välja mellan olika former av särreaktioner. Dessa är enligt sect. 5 i Criminal Procedure (Insanity) Act 1964 i dess lydelse efter antagandet av Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act 1991 följande.

¹³ R v. Sullivan [1984] AC 156

¹⁴ Jfr Ashworth a. a. s. 205 f.

- Intagning på särskilt psykiatriskt sjukhus med eller utan särskild utskrivningsprövning ("hospital order with or without restriction order"),
- ett överlämnande till sociala myndigheterna att ansvara för den tilltalade ("guardianship order"),
- förordnande om övervakning med föreskrift om behandling ("supervision and treatment order") samt
- förklaring att den tilltalade är fri från påföljd ("absolute discharge").

De ökade möjligheterna att välja mellan olika särreaktioner har i någon mån ökat antalet fall där "the Insanity defence" åberopas. (Mellan åren 1992 och 1996 frikändes 44 personer från straffrättsligt ansvar på grund av sin psykiska störning.) Men alltjämt är det i ytterst få fall som någon blir frikänd på grund av psykisk störning. De främsta orsakerna till detta förhållande är att den tilltalade oftast väljer att erkänna sig skyldig och sedan åberopa sin psykiska status vid påföljdsbestämningen. Här finns som framgår av det följande i princip samma möjligheter till att utdöma särreaktioner.

Enligt sect. 37 i Mental Health Act 1983 kan en person som har fällts till ansvar för ett brott med fängelse i straffskalan överlämnas till rättspsykiatrisk vård genom en s.k. "hospital order" (riktad till en utpekad vårdinrättning). En förutsättning är att han enligt medicinsk utredning (vid domstillfället) lider av en psykisk sjukdom, en psykisk utvecklingsstörning, en grav psykisk utvecklingsstörning eller en psykopatisk störning ("psychopathic disorder") och att hans tillstånd till sin art eller grad är sådant att det är lämpligt att han undergår medicinsk vård på sjukhus; vad gäller utvecklingsstörning som inte är grav samt psykopatisk störning krävs dessutom att behandlingen sannolikt kan minska eller förebygga risken för en försämring av det psykiska tillståndet. Domstolen måste dessutom bedöma att vård är den mest ändamålsenliga reaktionen på brottet. En "hospital order" förfaller efter sex månader, men den kan förnyas för en ny sex månaders-period och därefter årsvis. En person som har överlämnats till vård utan särskild utskrivningsprövning kan skrivas ut av läkare, sjukhusledningen eller efter beslut av en särskild tribunal ("Mental Health Review Tribunal").

En "hospital order" kan förenas med särskild utskrivningsprövning ("restriction order"), om det föreligger risk för återfall i allvarlig brottslighet. Härigenom kan utskrivning endast ske efter tillstånd av inrikesministern eller en särskild tribunal. En utskrivning kan vara absolut eller villkorlig.

I rättsfallet **Reid** (1998)¹⁵ fann House of Lords att kravet på behandlingsbarhet avseende personlighetsstörda patienter inte gäller bara vid intagningsstillfället, utan också är ett krav för fortsatt vård efter en ansökan om utskrivning. Behandlingsbarhetsrekvisitet skall emellertid enligt domstolen tolkas vitt och kunna inkludera bl.a. ett omsorgsbehov.

Genom Crime (Sentences) Act 1997 infördes nya former av särreaktioner avseende personlighetsstörda lagöverträdare, s.k. "hospital and limitation directions". Den som enligt medicinsk utredning lider av en psykopatisk störning, som enligt medicinsk sakkunnigutredning kan behandlas, kan dömas till sådana särreaktioner för att få vård samtidigt som man säkerställer att personen förs till ett fängelse för fortsatt verkställighet, om behandlingen inte fungerar.

Den som har dömts till eller undergår ett fängelsestraff kan efter beslut av inrikesministern överföras till en vårdinrättning för rättspsykiatrisk vård, om förutsättningar för att meddela en "hospital order" föreligger och ministern bedömer det som ändamålsenligt med hänsyn till allmänhetens intresse och övriga omständigheter. En sådan överföring kan förenas med en "restriction order". (Vår anm. Överföring torde i praktiken innebära en omvandling av straffet till vård, varefter utskrivning sker från vårdinrättningen.)

Samhällsskyddsaspekter beaktas i engelsk rätt även i samband med påföljdsbestämningen.

Ett längre fängelsestraff än normalt kan enligt Criminal Justice Act 1991 dömas ut vid våldsbrott och sexualbrott, om det är nödvändigt för att skydda allmänheten mot allvarliga brott från den tilltalades sida.

S.k. diskretionära livstidsstraff kan dömas ut för våldsbrott och sexualbrott med stöd av sedvanerätt, om gärningen eller gärningarna i sig är så allvarliga att de påkallar ett långt straff, omständigheterna kring gärningen eller gärningsmannens tidigare brottslighet visar att han har en psykisk instabilitet som medför att han sannolikt kommer att återfalla i brott och därigenom utgör en allvarlig fara för allmänheten samt att den tilltalade bedöms vara fortsatt instabil och därmed utgör en potentiell fara under lång tid eller under en obestämd tid.

Den som frigges efter att ha avtjänat ett fängelsestraff för vålds- eller sexualbrott kan med stöd av bestämmelser i Crime and Disorder Act 1998 omfattas av ett förlängt straff med utökad prøvotid för villkorlig frigivning och utökad tid för övervakning under denna (för vissa sexualbrott upp till tio år efter frigivningen). För att en sådan förlängning av straffet (som bara påverkar villkoren för den villkorliga frigivningen)

skall ske krävs att prøvotiden annars inte kan anses tillräcklig för att förebygga återfall i brott och säkerställa hans återanpassning i samhället.

¹⁵ [1998] 6 CL 623

4.1.11 Kanada

Krav på tillräknelighet

Enligt den kanadensiska strafflagen kan frågan om en lagöverträdarens mentala hälsotillstånd få betydelse i två olika situationer. Den första gäller frågan huruvida en misstänkt gärningsman överhuvudtaget kan genomföra en rättegång. Hinder för detta anses föreligga om en person lider av en mental störning som hindrar honom från att själv föra sin talan eller instruera en försvarare. I ett sådant fall ges normalt vård direkt utan någon prövning av brottmålet. Om den aktuella personens mentala hälsa förbättras så mycket att han skulle klara av en rättegång, kan en sådan genomföras vid ett senare tillfälle. En prövning av denna fråga skall göras vartannat år.

Den andra situationen där frågan om en lagöverträdarens mentala hälsa kan få betydelse gäller möjligheten att utkräva ett straffrättsligt ansvar. Liksom i många andra länder råder i Kanada principen att psykiskt störda lagöverträdare inte skall straffas. Detta är ett arv från den engelska rätten.

Reglerna om psykiskt störda lagöverträdarens straffrättsliga ansvar fick sin nuvarande utformning år 1992. Enligt dessa är ingen person ansvarig för en handling (eller underlåtenhet) som begåtts under inflytande av en psykisk störning som gjort personen oförmögen att inse arten av handlingen (eller underlåtenheten) eller att det var fel att begå den.

Högsta domstolen har uttalat att till "psykisk störning" räknas inte självförvållade tillstånd orsakade av alkohol eller droger, eller övergående tillstånd som hysteri eller hjärnskakning. Ibland kan också personlighetsstörningar, t.ex. allvarlig psykopati, anses som "psykisk störning", men personer med den typen av störningar uppfyller normalt inte de övriga rekvisit som skall vara uppfyllda för att frihet från ansvar skall föreligga.

Enligt en särskild bestämmelse i strafflagen föreligger en presumption för att en tilltalad inte lider av en psykisk störning tills motsatsen bevisats. Bevisbördan ligger på den som tar upp frågan om psykisk störning.

Domstolen får besluta att en tilltalad skall genomgå en rättspsykiatrisk undersökning, om en sådan behövs för att avgöra om han led av en psykisk störning vid gärningstillfället och vad som i så fall skall ske med honom.

Domstolen tar inte ställning till frågan om psykisk störning förrän om och när det har bevisats att den tilltalade har begått den aktuella gärningen.

Tidigare ansågs en psykiskt störd lagöverträdare "icke skyldig" av domstolen. Numera finns en särskild typ av utslag, "icke straffrättsligt ansvarig på grund av psykisk störning".

Olika reaktioner

När domstolen har fastslagit att en tilltalade inte är straffrättsligt ansvarig på grund av psykisk störning håller domstolen normalt en särskild förhandling (*disposition hearing*) för att besluta vad som skall hända med honom. Fattar inte domstolen något beslut i frågan, ankommer det i stället på en särskild nämnd, *Review Board*, att ta ställning till vad som skall ske med den tilltalade. En *Review Board* finns i varje provins. Nämnden består av fem personer, ofta jurister och läkare, som utses av viceguvenören.

När domstolen eller nämnden skall fatta beslut om vad som skall hända med den tilltalade skall den beakta behovet av att skydda allmänheten från farliga personer, den tilltalades mentala hälsotillstånd, den tilltalades återanpassning i samhället och den tilltalades behov i övrigt.

Domstolen eller nämnden skall välja det av följande alternativ som är minst betungande och inskränkande för den tilltalade:

- a) Besluta att den tilltalade helt skall frigges, om han inte utgör ett betydande hot mot allmänhetens säkerhet.
- b) Besluta att den tilltalade skall frigges, underkastad sådana villkor som anses lämpliga.
- c) Besluta att den tilltalade skall tas in på sjukhus, underkastad sådana villkor som anses lämpliga.

Ett beslut enligt c) ovan är i första hand att likna vid ett fängelsestraff. Vård ges i ett sådant fall först om den intagne frivilligt går med på det. Ett beslut om intagning på sjukhus skall omprövas varje år av the *Review Board*.

Vård åt fängelsedömda

Det är inte bara psykiskt störda lagöverträdare som saknar straffrättsligt ansvar som kan ges vård. Även fängelsedömda kan ges vård för psykiska problem. Enligt strafflagen får domstolen besluta att en tilltalad som döms till fängelse skall tas in på sjukhus under den inledande fasen av verkställigheten av fängelsestraffet, om han vid domstillfället lider av en psykisk störning och vård behövs för att förhindra en betydande för-

sämring av hans hälsa eller att han allvarligt skadar andra (*hospital order*).

4.1.12 Australien

Australien fick en ny strafflag år 1995. Enligt den är en person inte straffrättsligt ansvarig för en gärning, om hans psykiska förmåga var nedsatt (*mental impairment*) vid gärningstillfället och detta hade någon av följande effekter:

- a) Gärningsmannen var inte medveten om arten av handlingen.
- b) Gärningsmannen var inte medveten om att det var fel att begå gärningen.
- c) Gärningsmannen var oförmögen att kontrollera sitt handlande.

Begreppet ”nedsatt psykisk förmåga” omfattar psykoser, demenser, utvecklingsstörning, hjärnskador och allvarlig personlighetsstörning.

Enligt strafflagen föreligger en presumtion för att en gärningsman inte är psykiskt sjuk. Presumtionen kan brytas om åklagaren eller den tilltalade själv gör det övervägande sannolikt att den tilltalade hade en nedsatt psykisk förmåga vid gärningstillfället.

Om en person inte kan fällas till ansvar på grund av en nedsatt psykisk förmåga, kan domstolen besluta att personen skall kvarhållas i säkert förvar i fängelse eller på sjukhus under en viss tid som inte får överskrida det maximala fängelsestraff som är stadgat för det aktuella brottet. Om domstolen anser det lämpligare, kan den i stället besluta att personen i fråga skall släppas helt fri. Ett sådant beslut kan förenas med villkor som skall gälla under en viss tid, högst tre år.

4.2 Internationella konventioner och riktlinjer

I detta avsnitt görs en kortfattad genomgång av konventioner och andra internationella dokument om mänskliga rättigheter som berör psykiskt störda lagöverträdare. Dokumenten är av två typer: dels konventioner som är folkrättsligt bindande för Sverige, dels deklARATIONER, resolutioner, rekommendationer och andra dokument som inte är bindande på samma sätt men som bör beaktas vid utformningen av den svenska lagstiftningen.

4.2.1 FN-dokument

FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna

Vid andra världskrigets slut fann man att skyddet för de mänskliga rättigheterna borde stärkas genom internationellt samarbete. Förenta Nationerna fick den viktiga uppgiften att främja respekten för de mänskliga rättigheterna och började med att utarbeta en särskild rättighetsförklaring. I december 1948 antog generalförsamlingen den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, vilken alltsedan dess betraktas som en fundamental rättighetskatalog på området. Här fastslås bl.a. att ingen får utsättas för omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

FN:s internationella konventioner

Sedan den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna antagits, arbetade FN:s kommission för främjande av de mänskliga rättigheterna under många år med att utforma en konvention i ämnet. Först år 1966 antog generalförsamlingen två konventioner, dels Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, dels Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Sverige har anslutit sig till dessa konventioner.

I den sistnämnda konventionen fastslås bl.a. att ingen får utsättas för godtycklig arrestering eller annat godtyckligt frihetsberövande (artikel 9:1) och att den som berövats sin frihet skall ha rätt att få frihetsberövandet prövat av domstol utan dröjsmål (artikel 9:4).

Standardminimiregler för behandling av interner

År 1955 antog FN en resolution om standardminimiregler för behandling av interner. Syftet var att lägga fast standardregler som skulle följas av medlemsländerna i deras arbete med att utveckla fängelsesystemen.

I minimireglerna finns bestämmelser om psykiskt sjuka och mentalt abnorma interner. Enligt dessa bestämmelser skall personer som är sinnessjuka inte kvarhållas i fängelse utan så snart som möjligt flyttas till en sjukvårdsinrättning för psykiskt sjuka. Fångar som lider av andra psykiska sjukdomar eller abnormiteter skall observeras och behandlas på specialiserade institutioner under medicinsk ledning. Under sin vistelse i fängelse skall sådana fångar placeras under speciell övervakning av medicinsk expertis. De sjukvårdsansvariga på ett fängelse skall se

till att psykiatrisk vård ges också andra fångar som är i behov därav. Det är enligt minimireglerna önskvärt att åtgärder vidtas av berörda myndigheter för att säkerställa fortsatt nödvändig psykiatrisk behandling efter frigivningen och psykosocial eftervård.

Principer till skydd för frihetsberövade personer

FN:s generalförsamling antog år 1988 en resolution om principer till skydd för alla personer som berövats friheten på grund av anhållande, häktning eller intagning i fängelse. Enligt resolutionen skall alla frihetsberövade erbjudas en ordentlig medicinsk undersökning. Under vissa förutsättningar har en frihetsberövad rätt att begära ett utlåtande från ytterligare en läkare. Efter den medicinska undersökningen har alla frihetsberövade rätt till kostnadsfri vård och behandling.

Principer till skydd för personer med psykisk sjukdom och förbättring av psykiatrisk vård

År 1991 antog FN:s generalförsamling en resolution om principer till skydd för personer med psykisk sjukdom och förbättring av psykiatrisk vård. Rättigheterna som fastslås i principerna får begränsas endast om det föreskrivs i lag och är nödvändigt t.ex. för att tillgodose samhällsskyddsintresset.

Enligt resolutionen får tvångsvård ges en patient endast om det av medicinska skäl är nödvändigt för att hindra omedelbar eller överhängande fara för att patienten eller andra personer skall komma till skada.

4.2.2 Europaråds-dokument

Europakonventionen

Europarådet bildades år 1949 och en av dess uppgifter blev att slå vakt om mänskliga rättigheter. Europarådets rådgivande församling rekommenderade vid sin första session att en juridiskt bindande konvention skulle utarbetas. Denna skulle bygga på den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Den 4 november 1950 undertecknades den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen. Av de rättigheter som ingår i FN:s universella förklaring är det endast de medborgerliga och politiska rättigheterna som återfinns i den europeiska

konventionen, medan de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna ingår i den europeiska stadgan från år 1961.

År 1995 inkorporerades Europakonventionen i svensk rätt. Konventionen gäller numera – med de tillägg och ändringar som gjorts genom tilläggsprotokoll nr 1, 4, 6, 7 och 11 – som lag här i landet. Enligt 2 kap. 23 § RF får lag eller annan föreskrift ej meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.

Artikel 3 – Om behandling av personer som berövats friheten

Artikel 3 innehåller en bestämmelse som är av stor betydelse för personer som är frihetsberövade. Där fastslås att ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Enligt uttalanden av Europadomstolen kan emellertid endast en behandling eller bestraffning som kännetecknas av betydande hårdhet eller hänsynslöshet falla in under artikel 3.¹⁶

Flera av de mål där artikel 3 åberopats har gällt påståenden om att personer misshandlats av poliser eller fängelsepersonal. Ett mål har dock rört behandlingen av en psykiskt störd fånge på ett mentalsjukhus, *Herczegfalvy mot Österrike*¹⁷. I det fallet hade klaganden tvångsmatats, isolerats och under relativt lång tid varit fastspänd i sin säng. Den österrikiska regeringen anförde att behandlingen varit motiverad av medicinska skäl. Domstolen ansåg inte denna invändning vederlagd, varför någon kränkning av artikel 3 inte förelåg.

Artikel 5 – Om rätten till frihet och säkerhet

I artikel 5 regleras rätten till frihet och säkerhet. Enligt punkten 1 i artikeln får ingen berövas friheten utom i de sex fall som nämns där. Frihetsberövanden i andra situationer strider mot konventionen och är otillåtna. I de fall ett frihetsberövande får ske skall den frihetsberövade åtnjuta de rättssäkerhetsgarantier som anges i punkterna 2–5.

Artikeln har följande lydelse:

- 1 Var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver

¹⁶ Se Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, Stockholm 1997, s. 75

¹⁷ Ser. A. Vol. 244. Domstolens dom: 1992-09-24

- a) när någon är lagligen berövad friheten efter fällande dom av behörig domstol,
  - b) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten, antingen därför att han underlåtit att uppfylla en domstols lagligen meddelade föreläggande eller i syfte att säkerställa ett fullgörande av någon i lag föreskriven skyldighet,
  - c) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att ställas inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att ha begått ett brott, eller när det skäligen anses nödvändigt att hindra honom från att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta,
  - d) när en underårig genom ett lagligen meddelat beslut är berövad friheten för att undergå skyddsuffostran eller för att inställas inför behörig rättslig myndighet,
  - e) när någon är lagligen berövad friheten för att förhindra spridning av smittosam sjukdom eller därför att han är psykiskt sjuk, alkoholmissbrukare, missbrukare av droger eller lösdrivare,
  - f) när någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att förhindra att han obehörigen reser in i landet eller som ett led i ett förfarande som rör hans utvisning eller utlämning.
- 2 Var och en som arresteras skall utan dröjsmål och på ett språk som han förstår underrättas om skälen för åtgärden och om varje anklagelse mot honom.
  - 3 Var och en som är arresterad eller på annat sätt berövad friheten i enlighet med vad som sagts under punkt 1.c skall utan dröjsmål ställas inför domare eller annan ämbetsman, som enligt lag får fullgöra dömande uppgifter, och skall vara berättigad till rättegång inom skäligen tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För frigivning får krävas att garantier ställs för att den som frigives inställer sig till rättegången.
  - 4 Var och en som berövas friheten genom arrestering eller på annat sätt skall ha rätt att påfordra att domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet och beslutar att frige honom, om frihetsberövandet inte är lagligt.
  - 5 Var och en som arresterats eller på annat vis berövats friheten i strid med bestämmelserna i denna artikel skall ha rätt till skadestånd.

Punkterna 5:1:a, c och e samt 5:4 beskrivs närmare nedan.

Artikel 5:1:a – Om verkställighet av frihetsstraff

I artikel 5:1:a nämns den första typen av tillåtna frihetsberövanden. Denna avser lagliga frihetsberövanden efter fällande dom av behörig domstol. Uttrycket ”efter fällande dom” skall uppfattas så att frihetsberövandet skall grundas på den fällande domen. Det räcker inte med ett tidsmässigt samband utan det måste också finnas ett kausalt samband mellan domen och frihetsberövandet.¹⁸ Frågan om det finns ett sådant samband har prövats av domstolen i några mål.

I fallet *Bizzotto mot Grekland*¹⁹ hade klaganden dömts för narkotikabrott till sex års fängelse. Domstolen förordnade att Bizzotto skulle placeras i en institution där han kunde ges vård mot sitt drogmissbruk, men han togs i stället in på ett vanligt fängelse. Bizzotto menade att ett konventionsbrott förelåg, eftersom straffet inte verkställts på det sätt domstolen bestämt. Europadomstolen ansåg emellertid att det förhållandet att straffet inte verkställts på det sätt som domstolen tänkt sig inte var tillräckligt för att frihetsberövandet skulle anses olagligt.

I fallet *Van Droogenbroeck mot Belgien*²⁰ hade klaganden dömts för brott ett flertal gånger. Så småningom bestämdes att han i egenskap av återfallsförbrytare skulle ”stå till regeringens förfogande” i enlighet med nationell praxis. Detta innebar att Justitieministeriet kunde besluta att internera honom eller att vidta en mindre ingripande åtgärd. Klaganden gjorde gällande att de frihetsberövanden han sedan blev utsatt för stod i strid med bl.a. artikel 5:1. Domstolen, som inledningsvis konstaterade att uttrycket ”efter fällande dom” innebar att frihetsberövandet skulle vara en följd av en fällande dom, ansåg att det fanns ett sådant samband mellan domen och perioderna av frihetsberövande. Kränkning av artikel 5:1 förelåg därför inte.

I fallet *Weeks mot Storbritannien*²¹ hade klaganden, en 17-årig pojke, bl.a. ådömts livstids fängelse för väpnat rån. Efter flera års fängelsevistelse blev han frigiven men återintogs efter ett drygt år. Han klagade bl.a. över att återintagningen stred mot artikel 5:1. De restriktioner som gällt klaganden under den tid han inte varit intagen ansågs inte tillräckliga för att han skulle anses berövad sin frihet under den tiden. Artikel 5:1 blev därför tillämplig när klaganden åter togs in i fängelse. Frågan var då om det fortsatta fängelsestraffet efter återkallelsen kunde anses som en del av det ursprungliga straffet. Domstolen uttalade att det kausala sambandet mellan domen och frihetsberövandet kunde anses brutet, om beslutet om återintagning fattats på grunder som var

¹⁸ Se Danelius, a.a., s. 99

¹⁹ 1996 s. 1724. Domstolens dom: 1996-11-15

²⁰ Ser. A. Vol. 50. Domstolens dom: 1982-06-24

²¹ Ser. A. Vol. 114. Domstolens dom: 1987-03-02

oförenliga med domstolens avsikter. Europadomstolen ansåg dock att det i det aktuella fallet fanns ett tillräckligt samband mellan den ursprungliga domen och beslutet om återintagning i fängelse. Artikel 5:1 ansågs därmed inte kränkt.

Artikel 5:1:c – Om frihetsberövande i brottspreventivt syfte

Enligt ordalydelsen i artikel 5:1:c får frihetsberövande ske bl.a. när det skäligen anses nödvändigt att hindra någon från att begå ett brott. Detta skulle kunna tolkas som att det är tillåtet att beröva en person friheten för att hindra honom att begå brott utan att det föreligger en misstanke om att han redan har begått brott. Så skall artikeln emellertid inte tolkas. Den som misstänks ha för avsikt att begå brott får inte hållas i förvar i rent preventivt syfte. Detta framgår av fallet *Lawless mot Irland*.²²

Lawless, som var medlem av IRA, hade blivit berövad sin frihet med stöd av särskilda befogenheter för irländska regeringen att internera sådana personer som ansågs farliga för den allmänna säkerheten. Han gjorde gällande kränkning bl.a. av artikel 5. I domen klargörs att artikel 5:1:c skall läsas så att de inledande orden, om att det skall finnas en avsikt att ställa den frihetsberövade inför behörig rättslig myndighet, tar sikte också på de fall då det befaras att en person kommer att begå brott. Av domen framgår vidare att artikel 5:1:c skall läsas i samband med artikel 5:3. Enligt denna bestämmelse skall den som berövats friheten enligt punkten 1. c) utan dröjsmål ställas inför domare och skall vara berättigad till rättegång inom skäligen tid. Europadomstolen fann att den aktuella situationen inte kunde hänföras till något av de fall som anges i artikel 5:1. Frihetsberövandet var därför oförenligt med artikel 5. Irland hade emellertid med hänvisning till den rådande politiska situationen på Irland begagnat sig av rätten att göra avvikelser från sina konventionsförpliktelser i enlighet med artikel 15 i konventionen, vilket godtog av domstolen. Någon konventionskränkning ansågs därför inte ha förekommit.

Europadomstolen har också i andra fall kommit fram till att ett frihetsberövande inte har haft stöd i artikel 5:1:c eftersom det inte funnits någon avsikt att ställa den frihetsberövade inför domstol. Ett sådant fall är *Guzzardi mot Italien* där grunden för frihetsberövandet var av rent preventiv natur.²³ Guzzardi befarades vara involverad med maffian men det fanns ingen misstanke om ett särskilt brott. Han blev föremål för specialbevakning som bl.a. innebar att han inte fick lämna den ö dit han

²² Ser. A. Vol. 3. Domstolens dom: 1961-07-01

²³ Ser. A. Vol. 39. Domstolens dom: 1980-11-06

förts. Domstolen konstaterade att inte något av undantagsfallen i artikel 5:1 var tillämpligt, varför en konventionskränkning förelåg.

Artikel 5:1:e – Om frihetsberövande av psykiskt sjuka

Enligt artikel 5:1:e får den som är psykiskt sjuk berövas friheten. Europadomstolen har i flera fall haft att pröva om ett frihetsberövande stått i överensstämmelse med denna punkt: *Winterwerp mot Nederländerna*²⁴, *X mot Storbritannien*²⁵, *Luberti mot Italien*²⁶, *Ashingdane mot Storbritannien*²⁷, *Johnson mot Storbritannien*²⁸, *Aerts mot Belgien*²⁹ och *Varbanov mot Bulgarien*³⁰.

Domstolen har utvecklat vissa vägledande principer beträffande tillämpningen av artikel 5:1:e.³¹

- Ingen får anses sinnessjuk därför att hans åsikter eller uppförande avviker från det normala.
- För att någon skall få berövas friheten med stöd av artikel 5:1:e krävs att personen i fråga på ett tillförlitligt sätt och med stöd av objektiv medicinsk sakkunskap visas lida av en psykisk sjukdom. Undantag från denna princip får ske i brådskande fall men då endast för kortare tid.
- Den psykiska störningen måste vara av sådan art och grad att den motiverar ett frihetsberövande.
- Ett frihetsberövande av en psykiskt sjuk skall verkställas på ett sjukhus eller i en annan lämplig anstalt. (I målet *Aerts mot Belgien* ansågs den psykiatriska avdelningen på ett fängelse inte som en lämplig anstalt för behandling av psykiskt sjuka, eftersom där saknades resurser för medicinsk uppföljning och terapeutisk behandling.)
- Ett frihetsberövande får pågå endast så länge den psykiska störningen består. Detta innebär emellertid inte att en patient som friskförklaras måste släppas fri omedelbart och ovillkorligt. Det kan behövas en tids observation efter det att symtomen försvunnit för att man skall kunna bekräfta att sjukdomen upphört. Myndigheterna åtnjuter

²⁴ Ser. A. Vol. 33. Domstolens dom: 1979-10-24

²⁵ Ser. A. Vol. 46. Domstolens dom: 1981-11-05

²⁶ Ser. A. Vol. 75. Domstolens dom: 1984-02-23

²⁷ Ser. A. Vol. 93. Domstolens dom: 1985-05-28

²⁸ 1997 s. 2391. Domstolens dom: 1997-10-24

²⁹ 1998 s. 1939. Domstolens dom: 1998-07-30

³⁰ Domstolens dom: 2000-10-05

³¹ Se Danelius, a.a., s. 106 f.

också en viss frihet att uppställa villkor i samband med frigivningen i syfte att följa hur den frigivne återanpassas i samhället och att undvika återfall. Frigivningen får dock inte uppskjutas hur länge som helst (jfr *Johnson mot Storbritannien*).

När en person har gjort sig skyldig till brott men på grund av sitt psykiska tillstånd tas in på sinnessjukhus är det fråga om ett frihetsberövande som är att hänföra såväl under punkt 1 a) som under punkt 1 e).

Artikel 5:4 – Om tidsbestämda frihetsberövanden

En särskild fråga är hur artikel 5:4 om rätt till prövning av lagligheten av ett frihetsberövande förhåller sig till tidsbestämda frihetsberövanden, t.ex. då en patient skall vara tvångsintagen på en psykiatrisk anstalt så länge han anses psykiskt sjuk eller då en intagen avtjänar en tidsbestämd straffpåföljd och längden blir beroende av hur länge den dömda anses farlig för sin omgivning. Inledningsvis kan den första domstolsprövningen uppfylla kraven i artikel 5:4, men efter någon tid kan frågan uppkomma om sådana förändringar har inträffat att den intagne bör friges.³²

Europadomstolen har slagit fast att det vid tidsbestämda frihetsberövanden skall finnas en rätt till ny domstolsprövning med skäligen mellanrum, i vart fall om det inte finns någon automatisk periodisk domstolsprövning. Principen gäller såväl intagna på mentalsjukhus (*Winterwerp mot Nederländerna* och *X mot Storbritannien*) som internerade lagöverträdare (*Van Droogenbroeck mot Belgien*³³).

Fallet *Herczegfalvy mot Österrike*³⁴ ger ledning vid tolkningen av begreppet skäligen mellanrum. Målet handlade om tvångsintagning på psykiatriskt sjukhus. Intervallerna mellan prövningarna hade här vid två tillfällen uppgått till 15 månader respektive två år. Europadomstolen ansåg att detta var för lång tid.

I målet *Silva Rocha mot Portugal*³⁵ hade domstolen förordnat om en minimitid om tre år för vistelse på en psykiatrisk anstalt. Under denna tid fanns inte möjlighet till förnyad prövning. Eftersom det rörde sig om en kombination av straffverkställighet och tvångsintagning av en sinnessjuk person, ansåg Europadomstolen emellertid att den bestämda minimitiden inte stred mot artikel 5.

³² Se Danelius, a.a., s. 117

³³ Ser. A. Vol. 50. Domstolens dom: 1982-06-24

³⁴ Ser. A. Vol. 244. Domstolens dom: 1992-09-24

³⁵ 1996 s. 1913. Domstolens dom: 1996-11-15

Europarådets fängelseregler

FN:s standardminimiregler för behandling av interner följdes efter ett antal år av europeiska regler. År 1973 antog Europarådet resolutionen Standardminimiregler för behandling av fångar. Reglerna reviderades och ersattes år 1987 av europeiska fängelseregler antagna av Europarådets ministerkommitté. Reglerna som rör psykiskt sjuka motsvarar bestämmelserna i FN:s standardminimiregler.

Europarådets konvention till förhindrande av tortyr och omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning

Europarådets ministerkommitté antog år 1987 en europeisk konvention till förhindrande av tortyr samt omänsklig och förnedrande behandling och bestraffning. En europeisk tortyrkommitté har bildats, och den besöker de platser i konventionsstaterna där personer som är berövade friheten är placerade. Dess uppgift är att förebygga olika former av kränkningar genom att påtala brister, särskilt när det gäller frihetsberövade personers rättigheter. Efter besöket avger kommittén en rapport till den stat som granskats. Kommittén kan därvid rekommendera staten att genomföra tänkbara förbättringar men har ingen rättsskipande funktion och skall inte uttala sig om det förekommit kränkningar av Europakonventionen. Sverige godkände konventionen till förhindrande av tortyr år 1988 och Tortyrkommittén har varit här på besök.

Europarådets rekommendation rörande etiska och organisatoriska aspekter på sjukvården i fängelser

I april 1998 antog Europarådets ministerkommitté en rekommendation rörande etiska och organisatoriska aspekter på sjukvården i fängelser. Rekommendationen hänvisar såväl till de europeiska fängelsereglerna som till den europeiska tortyrkonventionen. Den innehåller bl.a. några regler om psykiskt störda. Fångar som lider av en allvarlig psykisk störning bör enligt rekommendationen förvaras och vårdas på ett sjukhus. Beslutet om att en intern skall tas in på ett allmänt sjukhus bör fattas av en psykiater som står under myndigheternas kontroll. Efter frigivningen bör uppföljande behandling ges.

Europarådets rekommendation om psykiatrisk tvångsvård

I Europarådets rekommendation angående utformningen av regler om psykiatrisk tvångsvård från år 1983 finns bestämmelser till skydd för personer med psykisk störning som intas för psykiatrisk vård utan samtycke. Enligt rekommendationen får tvångsvård ges

- a) om patienten till följd av sin psykiska störning utgör en allvarlig fara för sig själv eller någon annan, eller
- b) om patienten kan antas få sitt tillstånd avsevärt försämrat eller hindras från att få den vård som han behöver om intagning på vårdinrättningen inte kommer till stånd.

Ett beslut om intagning för tvångsvård skall enligt rekommendationen fattas av domstol eller annat beslutande organ som föreskrivs i lag. Innan beslut fattas i frågan skall en medicinskt sakkunnig höras.

År 1994 antog Europarådets parlamentariska församling en rekommendation ”on psychiatry and human rights” som förelades ministerkommittén. Denna rekommendation var tänkt att ersätta rekommendationen från år 1983. Ministerkommittén tillsatte en arbetsgrupp, Working Party on Psychiatry and Human Rights, som har lämnat ett förslag till ett nytt Europarådskommuniké rörande psykiskt störda. Förslaget har ännu inte slutbehandlats.

Europarådets konvention om mänskliga rättigheter och biomedicin

Europarådets konvention om mänskliga rättigheter och biomedicin från år 1997 innehåller bestämmelser till skydd för personer med en psykisk störning. Enligt artikel 7 får en person med en psykisk störning av allvarlig art ges tvångsvård endast om hans hälsa allvarligt skulle försämrans utan sådan behandling. Enligt artikel 26 får undantag göras från konventionens bestämmelser, om det föreskrivs i lag och är nödvändigt t.ex. för att tillgodose allmänhetens intresse av säkerhet och för att förebygga brott. Sverige har undertecknat konventionen.

4.2.3 Riktlinjer från World Psychiatric Association

World Psychiatric Association (WPA) är en organisation som består av psykiatriska föreningar från olika länder. År 1977 antog WPA:s generalförsamling den s.k. Hawaii-deklarationen som fastslår vissa etiska riktlinjer för psykiatrisk behandling. Bland annat sägs att en psykiater

inte får medverka i tvångsmässig psykiatrisk vård av personer som inte är psykiskt sjuka. Om någon kräver åtgärder som står i strid med vetenskapliga och etiska grundsatser, skall psykiatern vägra att medverka i dessa.

Vissa av bestämmelserna i Hawaiideklarationen reviderades år 1996 genom den s.k. Madriddeklarationen. Här anges som förutsättning för tvångsvård att utebliven behandling kommer att leda till risk för patientens och/eller de närståendes liv.

5 Straffansvarsutredningens modellförslag

5.1 Bakgrund

I del C i sitt betänkande Straffansvarets gränser (SOU 1996:185) presenterar Straffansvarsutredningen, som underlag för det fortsatta beredningsarbetet, en modell för hur ett nytt reaktionssystem för psykiskt störda lagöverträdare kan utformas. Modellförslaget har legat till grund för våra direktiv och varit en viktig del i vårt fortsatta arbete. Detta presenteras därför i ett eget avsnitt.

5.2 Reformbehovet

Den nuvarande ordningen har enligt Straffansvarsutredningen gett upphov till en rad olika problem. En del av dessa aktualiserades i samband med Flinkmålet (NJA 1995 s. 48, se avsnitt 2.1.6). Det gäller särskilt frågan hur man straffrättsligt skall hantera psykiska undantagstillstånd av tillfällig natur som åtminstone till en del kan tillskrivas gärningsmannens eget vållande, t.ex. genom att han har förtärt alkohol eller något annat medel.

Den nuvarande ordningen innebär enligt utredningen emellertid också andra problem av mer övergripande slag. Man anser att en avgörande brist är att den svenska regleringen inte tar hänsyn till att det finns fall där man helt bör fria från straffrättsligt ansvar och inte bara ha inskränkningar i påföljdsvalet. Enligt utredningen talar allmänna straffrättsliga principer för att man inte bör ålägga något straffrättsligt ansvar, om inte gärningsmannen i rationell mening har haft förmåga att rätta sig efter lagen. En allvarlig psykisk störning som har medfört en fullständigt förvrängd verklighetsuppfattning eller en mycket hög grad av tvångsmässighet innebär många gånger att sådan förmåga har saknats. Något straffrättsligt ansvar bör då enligt utredningens resonemang inte följa. Däremot finns det naturligtvis ofta skäl för samhället att ingripa med reaktioner grundade på gärningsmannens behov av vård eller behovet av samhällsskydd.

För att den nuvarande ordningen behöver förändras genom att ansvarsförmåga åter görs till en brottsförutsättning talar också enligt utredningen de problem som vid nuvarande ordning föreligger vid bedömningen av det subjektiva rekvisitet. Det nuvarande fängelseförbudet ger också upphov till skevheter i systemet, t.ex. att vissa generellt sett lämpliga påföljder som skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård inte kan användas. För en återgång till den ordning som gällde före 1965 talar också enligt utredningen det internationella argumentet, vilket innebär att man bör undvika svenska särlösningar i en alltmer internationaliserad värld.

Utredningen föreslår därför att ansvarsförmåga åter skall vara en förutsättning för att någon skall kunna dömas till straffrättsligt ansvar. En sådan förändring för med sig behov av en rad andra ändringar i reaktionssystemet för psykiskt störda lagöverträdare. Enligt utredningens egen bedömning var det därför inte möjligt att inom ramen för uppdraget lägga fram förslag i dessa delar som mera omedelbart kunde läggas till grund för lagstiftning. Utredningen har därför i stället, som ett underlag för ett fortsatt beredningsarbete, utarbetat en modell för hur man bör utforma ett nytt reaktionssystem för psykiskt störda lagöverträdare.

5.3 Modellförslaget

Utredningen anser att man i ett nytt reaktionssystem för psykiskt störda lagöverträdare bättre än i dagens system måste skilja de olika aspekter åt som gör sig gällande. *Den straffrättsliga aspekten* pekar på att den som inte kan klandras för gärningen inte heller bör hållas straffrättsligt ansvarig för den (konformitets- eller skuldprincipen), men å andra sidan att den som trots en allvarlig psykisk störning kan anses straffrättsligt ansvarig också bör erhålla ett straff primärt utmätt efter gärningens straffvärde (proportionalitetsprincipen). *Vårdaspekten* talar för att den som är i behov av vård bör erhålla sådan. *Samhällsskyddsaspekten* pekar på att det, när det befinnas föreligga en påtaglig risk för återfall i straffbelagda gärningar av allvarligt slag, bör finnas möjligheter för samhället att reagera för att undanröja eller minska denna risk. Genom att bättre skilja mellan dessa aspekter torde man enligt utredningen bl.a. kunna komma till rätta med de medicinskt-etiska problem som den nuvarande ordningen med särskild utskrivningsprövning i vissa fall har gett upphov till, samtidigt som man också bör kunna sänka kostnaderna för den rättspsykiatriska vården rätt avsevärt.

Den straffrättsliga aspekten tillgodoses i förslaget genom att en tillräknelighetsreglering införs. Samtidigt avskaffas fängelseförbudet i

30 kap. 6 § BrB och påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård i dess nuvarande form.

Den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och är i behov av vård men är fri från straffrättsligt ansvar till följd av bristande ansvarsförmåga eller bristande uppsåt skall på talan av åklagare kunna dömas till rättspsykiatrisk vård som särreaktion. Beslutet skall fattas av brottmålsdomstolen. Vården skall kunna förenas med särskilda restriktioner vad gäller permissioner och frigång, om detta behövs för att behovet av samhällsskydd skall kunna tillgodoses. Ingen skall emellertid kunna hållas kvar i rättspsykiatrisk vård som inte längre har ett medicinskt vårdbehov som påkallar slutna vård. Utskrivningsprövningen i dess nuvarande form föreslås därför försvinna.

I vissa fall där samhällsskyddet gör sig särskilt starkt gällande, skall förvaltningsdomstol i stället under vissa begränsade förutsättningar kunna besluta om s.k. samhällsskyddsåtgärder. Det gäller alltså när det inte längre föreligger förutsättningar för fortsatt rättspsykiatrisk vård. I de, såvitt kan bedömas, ytterst få fall där något vårdbehov inte föreligger men behovet av samhällsskydd gör sig särskilt starkt gällande, skall också brottmålsdomstolen, under samma begränsade förutsättningar, kunna direkt besluta om en samhällsskyddsåtgärd. Samhällsskyddsåtgärderna skall kunna äga rum såväl i slutna former som genom kontrollåtgärder när gärningsmannen befinner sig ute i samhället. De är i princip tidsbestämda, men skall omprövas kontinuerligt av domstol.

Den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning men som anses kunna ta ett straffrättsligt ansvar skall fällas till ansvar för brott. I princip bör han därför kunna dömas till straff eller andra påföljder på samma sätt som andra lagöverträdare. Av olika skäl, främst humanitära och medicinskt-etiska men även brottspreventiva, bör det alltså ske en särbehandling inom ramen för påföljdsbestämningen, dock med andra utgångspunkter än enligt dagens system. Behovet av vård skall kunna tillgodoses inom ramen för verkställigheten. Är gärningens straffvärde lägre än ett år eller, i vissa fall, två år, kan påföljden ofta bestämmas till annat än fängelse. Här nämner utredningen särskilt att kontraktsvård skall kunna användas även för allvarligt psykiskt störda lagöverträdare. Är det av olika skäl inte möjligt att bestämma påföljden till något annat än fängelse, skall den dömda, så länge vårdbehovet kvarstår, kunna verkställa straffet genom rättspsykiatrisk vård. Utredningen föreslår således att det införs en ny verkställighetsform, fängelse genom rättspsykiatrisk vård. Den rättspsykiatriska vården skall liksom i dag ges av sjukvårdshuvudmännen. Fängelse genom rättspsykiatrisk vård skall enligt utredningens förslag kunna utdömas, även om gärningsmannens psykiska störning inte är allvarlig, under förutsättning att gärningsmannen samtycker till vården.

Föreligger vid tidpunkten för villkorlig frigivning alltså behov av vård och föreligger till följd av den psykiska störningen en påtaglig risk för fortsatt brottslighet, föreslås att förvaltningsdomstol, under vissa begränsade förutsättningar, skall kunna besluta att den dömda skall genomgå rättspsykiatrisk vård med särskilda restriktioner. Föreligger inget behov av vård men är det särskilt påkallat med hänsyn till behovet av samhällsskydd, föreslås att förvaltningsdomstol, under i övrigt samma begränsade förutsättningar, i stället skall kunna besluta om samhällsskyddsåtgärder.

Enligt utredningens uppfattning är det inte logiskt att i farlighets-hänseende dra en så skarp gräns som i det nuvarande systemet mellan den som har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och den som begått gärningen under påverkan av en psykisk störning som inte är att anse som allvarlig men där det erfarenhets-mässigt föreligger en påtaglig risk för återfall i allvarlig brottslighet. Tvärtom finns det enligt utredningen med hänsyn till behovet av samhällsskydd i stället många gånger större anledning att fokusera på vissa personlighetsstörda lagöverträdare. Man föreslår därför att det skall ske en samhällsskyddsprövning även beträffande vissa psykiskt störda lagöverträdare som inte var allvarligt psykiskt störda när de begick gärningen. Här pekas särskilt på de lagöverträdare som enligt den ordning som gällde före år 1992 uppfyllde det s.k. jämställdhetskriteriet. Även dessa skall alltså kunna underkastas samhällsskyddsåtgärder, om det vid tidpunkten för villkorlig frigivning föreligger en påtaglig risk för att de till följd av sin störning återfaller i brottslighet av allvarligt slag.

Ett genomförande av förslagen torde enligt utredningen kräva att den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten utvidgas. Ett § 7-intyg bör normalt inhämtas när en samhällsskyddsprövning kan bli aktuell. Detta bör också leda till att antalet rättspsykiatriska undersökningar (RPU) ökar något. Vidare bör det enligt utredningen i princip alltid föreligga en RPU för att någon skall kunna frikännas på grund av bristande ansvarsförmåga. Dessutom kommer det för såväl brottmålsdomstolen som förvaltningsdomstolen att finnas behov av ett utökat rättspsykiatriskt underlag för bedömningen av återfallsrisken. Utredningen föreslår därför att det skall införas en ny typ av utredningar som kallas särskild rättspsykiatrisk utredning (SRU).

Utredningen menar också att staten generellt bör ha det finansiella ansvaret för den rättspsykiatriska vården, eftersom det enligt utredningen inte är rimligt att staten undandrar sig det finansiella ansvaret för en betydelsefull del av samhällets straffrättspolitik. Enligt utredningens beräkningar bör ett genomförande av förslagen medföra att kostnaderna för rättspsykiatrin som helhet kan sänkas med ca 170 miljoner kr per år.